

A.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TUTANAĞI

A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü *Temel İslam Bilimleri (Tefsir)*
Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi *Hüseyin Çelikkaya* *Fahreddin*
es-Razi'ye (513-606) göre İslamın yaratılışı
başlıklı tezini değerlendirmek üzere görevlendirilen jüriimiz, *Prof. Dr. İsmail*
CERRAHOĞLU başkanlığında, *Reisemca* günü saat *10*
00'da *Rahyat*
Fakültesi'nde toplandı.

Tezini;

- a) *75* puan ile başarılı sayılmasına,
b) düzeltilmek üzere geri verilmesine,
c) reddine,

oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile karar verildi.

Prof. Dr. İsmail
CERRAHOĞLU
Üye

Prof. Dr. Talat Kocuyiği
Üye

Prof. Dr. Salih AKDEMİR
Üye

Lütfen arka sayfayı okuyunuz.

ANKARA, UNIVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü

Sayı : *6399*

Tarih : *19 KASIM* 1993

25936

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FAHRUDDİN er-RAZİ'YE
(543/606)
GÖRE
İNSANIN YARATILIŞI

Yüksek Lisans Tezi
(Temel İslâm Bilimleri)

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr.Salih AKDEMİR

TEZİ HAZIRLAYAN
Hüseyin ÇELİK

ANKARA-1993

**Y.E. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	i
I - GİRİŞ	1
a) Araştırmanın Konusu	3
b) Araştırmanın Önemi	4
c) Araştırmanın Amacı	5
d) Araştırmanın Metodu	6
II - FAHRUDDIN er-RAZİ'NİN HAYATI ve İLMİ DERECEŚİ ...	8
1 - HAYATI	8
2 - ÇOCUKLARI VE ÖLÜMÜ	17
3 - İLMİ DERECEŚİ	21
4 - ÖĞRENCİLERİ	39
5 - ESERLERİ	41
III- TEFSİRDEKİ METODU ve TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ	48
I. B Ö L Ü M	
İNSANIN YARATILMASI İLE İLGİLİ AYETLER	
ve	
YORUMLAMASI	
A. İNSANIN YARATILMASI İLE İLGİLİ AYETLERE GENEL BİR BAKIŞ	63
a - BÜTÜN CANLILAR SUDAN YARATILMIŞTIR....	66
b - İNSAN (ADEM) TOPRAKTAN YARATILMIŞTIR..	67
c - HAVVA Hz.ADEM'DEN YARATILMIŞTIR.....	69
d - İNSAN NESLİ NUTFEDEN YARATILMIŞTIR....	71
B. MENİ ve NUTFENİN TANIMI, TEŞEKKÜLÜ ve ÖZELLİKLERİ	75
1 - (MENİ) ve NUTFE	75
2 - SULB ve TERAİB	89
3 - EMŞAC	106
II. B Ö L Ü M	
CENİNİN NUTFEDEN SONRA GEÇİRDİĞİ DEVRELER	
A. ALAKA DEVRESİ	112
B. MUDĞA DEVRESİ	121
C. KEMİKLEŞME ve KEMİKLERE ET GİYDİRİLMESİ DEVRESİ	126
D. ÜÇ KARANLIK MESELESİ	142
E. CENİNDE YARATILIŞIN TAMAMLANMASI	146
F. SONUÇ	155
BİBLİYOGRAFYA	159

Ö N S Ö Z

Fahrüddîn er-Râzî ve insanın yaratılışı konuları, fakülteadaki öğrencilik yıllarımdan beri zihnimi meşgul eden konuların başında gelmiştir. Bu etki, Fahrüddîn er-Râzî'ye göre insanın yaratılışını tez konusu olarak ele almamda önemli rol oynamıştır. Fahrüddîn er-Râzî'nin, "Mefâtihu'l-Gayb"ını inceledikten ve hocalarımla istişare edip onların onayını aldıktan sonra bu konuyu tez konusu olarak çalışmaya karar verdim.

Fahrüddîn er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'ı elde mevcut ilmi tefsirlerin en eskisi olma özelliğine sahiptir.

Kelâm, felsefe, fıkıh, edebiyat, nahiv, tıp, tefsir ve metafizik sahasında kıymetli eserler veren er-Râzî'nin gerek kelâm ve felsefe, gerekse tefsir ilmindeki yeri araştırılmıştır. Ancak insanın yaratılması ile ilgili görüşleri bize kadar incelenmemiştir. Bu çalışmamızla, böyle bir boşluğu doldurduğumuz inancındayız.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte konunun önemi, amacı ve er-Râzî'nin hayatı ve ilmi derecesi, ayrıca tefsirdeki metodu ve tefsirinin özellikleri hakkında kısa ve öz bir bilgi verdik.

Birinci bölümde, insanın yaratılması ile ilgili âyetlerin yorumlanması, menî, nutfe, sulb, terâib ve emşac'ın tanımı, teşekkülü ve özelliklerini belirtmeye çalıştık.

İkinci bölümde, cenîn'in nutfeden sonra geçirdiği alaka, mudğa, kemikleşme, kemiklere et giydirilmesi devreleri, üç

karanlık meselesi, ceninde yaratılışın tamamlanmasını araştırdık ve bu araştırmamızı Dr.M.Ali el-Bâr'ın "Halku'l-insan beyne't-Tıb ve'l-Kur'an" isimli eserinden elde etmiş olduğumuz fotoğraflarla belirledik.

Sonuçta ise araştırmamızın belli başlı neticelerini özet halinde belirttik.

Çalışmalarım esnasında değerli görüşleriyle bana ışık tutan ve yardımlarını esirgemeyen Muhterem Hocam Prof.Doç.Dr.Salih AKDEMİR'e, tezi baştan sona okuma fedakârlılığında bulunan değerli öğretim üyeleri arkadaşlarıma burada teşekkürü bir borç bilirim.

Başarı Allah'tandır.

Hüseyin ÇELİK

I - GİRİŞ

Hız.Peygamber (s.a.v)'ın vefatından sonra, Dört Halife döneminde İslâm devletinin sınırları, arap yarımadasını aşmış, bünyesinde yeni devletlerle beraber, farklı kültür ve dine sahip toplumları da katmaya başlamıştı. Bu toplumlar İslâmiyeti kabul edip müslüman olunca, eski din ve kültürlerinin etkisinden kurtulamayıp, İslâm dinini araplardan farklı bir şekilde anlamışlar ve bu anlayış farkından dolayı da dini ve siyasi mezheplerin ortaya çıktığı görülür (*)

Hicri I. asırdan itibaren gerek dini ve gerekse siyasi mezheplerin ortaya çıkması ve bu mezheplerin kendi görüşlerinin doğruluğunu ispat etmek için Kur'an-ı Kerim âyetlerini te'vile başvurmalarıyla sahâbe dönemindeki rivâyet tefsirinin yanında yeni bir tefsir akımı olan dirâyet tefsir akımı başlamıştır. Böylece Kur'an tefsirinde yeni ufuklar açılmaya ve rivâyet tefsiri yerine müfessirler dirâyet tefsirle meşguliyeti tercih edip, bu sahada akide ve görüşlerini savunan müstakil tefsirler yazmaya başladılar.

Dirâyet tefsirleri daha çok hicri II. asırda Vasıl b. Atâ (Ö.131/748)'nın önderliğinde, Hasan el-Basrî'nin medresesinden çıkan Mu'tezile mezhebine (**) mensup âlimlerin çalışmalarıyla gelişmiştir. Sünni mezhebine mensup müfessirler genel itibariyle gelenekçi rivâyet tefsir anlayışına bağlı kalırlarken, Mu'tezile âlimleri Kur'an-ı tefsir ederken geniş ölçüde kelâm, dil, belağat,

(*) Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Usûlü, Ank. 1983, s. 243, 244.

(**) Ebû'l-Feth Muhammed b.Abdülkerim eş-Şehristâni, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1982.

nahiv... v.s. gibi ilimlerden faydalanarak tefsirlerini yazmışlardı.

Temelinde zühd ve takva yatan tasavvuf akımı da hicri II. asırda sistemleşmeye başlamıştır. Bu çağda çeşitli tasavvufi akımlar kurulmuştur. Zühd ve takva eğiliminin tasavvufa dönüşümü, sūfilerin en büyük şeyhi olarak kabul edilen Hasan el-Basrî ile başlar. Hemen sonra meclisler ve tekkeler kurulur (*). Ebû Hâzım Seleme b.Dinâr el-Medenî, Mâlik b.Dinâr, Abdülvâhid b.Zeyd (Ö.131/748), İbrahim b.Ethem (Ö.162/778), Davud et-Tâî (Ö.165/781) ve Süfyân b. Uyeyne (Ö.198/813) bu çağda yaşamış meşhur zahidlerden bazılarıdır (**).

Hicri IV. asıra gelindiğinde, Mu'tezile mezhebinin tefsir üzerindeki hızının kesildiğini ve Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (Ö.324/936)'nin tefsirini sünni bir metodla ele aldığını görüyoruz. Daha sonra gelen Ebû Bekr el-Bakıllânî (Ö.403/1012), İmâmu'l-Haremeyn (Ö.478/1085) ve İmâm el-Gazâlî gibi âlimlerin eserlerinde şeriâtle hikmetin birleştiği görülür. Yine bu çağda mütekellimlerden olan hadisçiler de ortaya çıkar. Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (Ö.543/1148), el-Kâdî İyâd (Ö.544/1149) gibi âlimler dini maârifle, felsefi maârifî birleştirmişler ve felsefeyi dine hizmet edecek şekilde geliştirmişlerdir (**).

Müfessirimiz Fahrüddin er-Râzî'ye kadar geçen zamana kısa bir göz attıktan sonra, şimdi de O'nun hayatını incelemeye geçebiliriz.

(*) Altıntaş Hayrani, Tasavvuf Tarihi, Ankara, 1986, s. 6.

(**) Ebû Bekr Muhammed Kelebâzî, et-Tesarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavuf, Kahire, 1969, s. 37-40.

(***) Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Tarihi, Ankara, 1988, s. 243.

a) ARAŞTIRMANIN KONUSU

Hicri altıncı asırda büyük Selçuklu Devletinin başkentliğini yapan Rey'de doğan Fahrüddîn er-Râzî, kazanmış olduğu ilim ve şöhret sebebi ile "İbnu'l-Hatîb", "İbnü Hatîbi'r-Rey" ve "Fahrüddîn er-Râzî" gibi lakablarla meşhur olmuştur. Künyesi "Ebû Abdillâh" veya "Ebu'l-Fadl"dır. Tarihçiler eserlerinde er-Râzî'nin doğum tarihini 25 Ramazan 543 (5 Şubat 1149) veya 544/1150, ölüm tarihini ise 606/1209 Ramazan bayramının birinci (şevval ayının ilk pazartesi) günü olarak bildirmişlerdir.

Fahrüddîn er-Râzî'nin biyografisini yazanların hemen hepsinde: Onun önce Rey hâtibi diye bilinen ve meşhur el-Bağavî'nin sohbetinde bulunmuş, ilim ve edebiyatla meşgul olmuş olan babası Ziyâuddîn'den ders aldığı, onun ölümünden sonra ise zamanının âdeti mucibince ilim almak için çeşitli İslâm beldelelerini dolaştığını görmekteyiz. O, İslâm âlimleri arasında öyle bir şöhrete ulaşmıştır ki, asrının imâmı diye ün yapmıştır.

Geçmişte bazı İslâm âlimlerinin çeşitli sahalarda eserler verdikleri bilinen bir gerçektir. Ancak birden fazla sahada eser yazmak pek az İslâm âlimine nasib olmuştur. Şüphesiz bunlardan biri de Fahrüddîn er-Râzî'dir. Onun tefsir, usûl, fıkıh, nahiv, edeb, kelâm, felsefe, tıp ve astronomi sahasında eser yazdığı bilinmektedir. İbn Kesîr onun ikiyüz kadar eser yazdığını belirtir. Ancak eserlerinin bir kısmı basılmış olmasına rağmen, diğer bir kısmı hala yazma halinde kütüphanelerde bulunmaktadır. Eserlerinden "Mefâtihu'l-Gayb" daha çok "et-

Tefsiru'l-Kebîr" diye tanınan eseri pek çok âlim tarafından ihtisar edilmiş olup, İstanbul ve Mısır'da bir çok defa basılmıştır.

er-Râzî, genellikle kelâm ve felsefe yolunu takib etmiş olmasına rağmen, bu yolda fazla bir fayda temin edemediğini itiraf ederek, Kur'an yolunun kelâm ve felsefe yollarının hepsinden daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayıdır ki O, tefsirinde çeşitli ilim dallarını ele almış ve incelemeye tabi tutmuştur.

İşte bizde bu maksatla araştırmamızda insanlığın yaratılışının gerçek kimliğini bulmak için "İnsanın Yaratılışı" konusunu ele alarak, gerek ifade gücü gerekse düşünce bakımından asrının yetiştirdiği en büyük ilim ve fikir adamlarından biri olan er-Râzî'nin bu muazzam tefsirini esas alarak, onun bu konudaki görüşlerini inceledikten sonra, İslâm âlimlerinin düşünceleri, günümüz bilim adamlarının görüşlerini ve modern embriyoloji ilminin verilerini de göz önünde tutarak mukayeseli bir şekilde doğruyu bulmaya gayret edeceğiz.

b) ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim âyetleri insanın yaratılışının nasıl olduğunu, hangi maddelerden ve ne şekilde yaratıldığını, yaratılma esnasında geçirmiş olduğu devreleri belirtmesi açısından konunun ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Kur'an âyetlerinin yanlış anlaşılmasına meydan vermeyerek, Kur'an'ın, modern embriyoloji ilminin verilerine ışık tutması da konunun diğer bir yönden önemini açıkça belirtmektedir.

İslâmî bilimlerin hemen hepsinde özellikle de tefsir, usûl, fıkıh, kelâm ve felsefe alanında geride kıymetli eserler bırakan Fahrüddîn er-Râzî'nin böylesine önemli bir konuda görüşlerinin günümüze kadar incelenmemiş olması kanâatimizce bir eksikliktir.

er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'de "İnsanın Yaratılışı" konusundaki âyetlerinin tefsirini içeren âyetlerin incelenerek, onun bu konudaki görüşleri ve modern embriyoloji ilmine katkısının ortaya çıkarılmasının ilmi bir zaruret olduğu kanâatindeyiz. Bu vesileyle, ayrıca er-Râzî gibi imâm'lık mertebesine ulaşmış bir şahsiyetin kendisinden sonra İslâmî ilimlerle uğraşanlar üzerindeki etkisini de tesbit etme fırsatı doğacaktır.

c) ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'an-ı Kerim bundan ondört asır önce insanlığın hidâyeti ve mutluluğu için Allah tarafından, Cebrâil (a.s) vasıtasıyla, Hz.Muhammed (s.a.v)'e gönderilmiş olan ilâhî bir kitaptır. Kur'an-ı anlamak, onun ihtiva ettiği manaları kavramak, ortaya koyduğu ilmi verileri tesbit etmek için, ilmi tefekkür ve düşünce şarttır. Ancak bu vasıtayla Yüce Allah'ın Kur'an'da vermek istediği ilâhî mesaja ulaşılabilir. Bu ilâhî mesajı en güzel şekilde anlayıp, kavramak için âlimlerimiz, hayatları boyunca Kur'an'ın çizmiş olduğu yolda yürümüş ve bu yolda insanlığın istifadesi için yüzbinlerce eser telif etmişlerdir. Bu eşsiz âlimlerimizden biride şüphesiz Fahrüddîn er-Râzî'dir. İslâm âlimleri arasında son derece geniş kültüre sahip olan er-

Râzî'nin, kültür ve anlayışının çok yönlü olmasından dolayı biz, bu büyük âlimimizin tüm yönlerini ele almak yerine, hususiyetlerinden sadece birini ele alıp incelemeye tabi tutmak istedik.

İşte bu amaçla, yola çıkarak er-Râzî'nin tefsirindeki "İnsanın Yaratılışı" konusu ile ilgili olan âyetleri bir araya toplayarak, onun bu konudaki yorumlarını ele alacağız. Ayrıca insanın yaratılışı hakkında bugüne kadar söylenmiş olan menfi ve müsbet fikirleri bir araya toplayarak, bunların Kur'an'ın belirtmiş olduğu gerçeklerle ne denli bağdaşıp bağdaşmadığını ilmi verileri ile karşılaştırıp bir sonuca varmayı amaçladık. Bu konuda er-Râzî'nin "Mefâtihu'l-Gayb"ını esas alarak, er-Râzî ve diğer büyük İslâm âlimlerinin bugünkü modern ilme ve insanlığa ışık tutacak fikir ve düşüncelerini ortaya çıkarmaya gayret etmiş olacağız. Bu konudaki en büyük amcımız, Kur'an'ın anlaşılması ve Kur'an'daki bilgilerin hiçbir zaman modern ilmin verileriyle çatışmadığını ortaya koymaktır.

d) ARAŞTIRMANIN METODU

Belli bir çağda yaşamış bir bilim adamını tanıyabilmek ve görüşlerinden istifade edebilmek için, o ilim adamının yaşadığı çağı ve muasırları olan bilim adamlarını iyi bilmemiz gerekir.

Biz bu araştırmamıza er-Râzî'nin tefsirindeki insanın yaratılışı ile ilgili âyetleri incelerken, yaşamış olduğu çağın genel durumunu (yani yaklaşık bundan sekizyüze yıl öncesini) ve muasırlarının ilmi seviyelerini gözönüne alarak, konuya bakış

açılarını inceleyerek ayrıca günümüz bilim adamlarının da görüşlerinden istifade etmeye gayret edeceğiz.

Araştırmamız; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın önemi, amacı, er-Râzî'nin hayatı, ilmi derecesi, tefsirdeki metodu ve tefsirinin özellikleri üzerinde durduk.

Birinci bölümde, insanın yaratılması ile ilgili âyetleri biraraya toplayarak bunları dört bölümde ele aldık. Ayrıca bugünkü insanlık âleminin ilk maddesi olan menî, nutfe'nin tanımı ve özelliklerini belirttikten sonra bunların çıkış yerleri olan Sulb ve Terâib üzerinde durduk. Daha sonra ise, Netfetün Emşac hakkında bilgi verdik.

İkinci bölümde ise, cenînin nutfeden sonra geçirmiş olduğu alaka, mudğa, kemikleşme, kemiklere et giydirilme devreleri, üç karanlık meselesi ve cenînde yaratılışın tamamlanması konuları üzerinde durduk.

Sonuçta ise araştırmamızda elde ettiğimiz görüşleri özet halinde zikrettik.

Şunuda belirtelim ki, araştırmamızla ilgili çalışmayı yaparken ilk kaynaklara müracaat etmeye gayret edeceğiz. Sonra yazılan eserler ile günümüz çalışmalarına da başvuracağız. Gerekli yerlerde indî mütalaalardan uzak objektif olarak kendi görüşlerimizi de sunmaya gayret edeceğiz.

II - FAHRUDDİN er-RÂZÎ'nin HAYATI ve İLMÎ DERECESESİ

a) HAYATI

Fahrüddîn er-Râzî'nin kaynaklarda belirtilen ismi, Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. Ali et-Teymî el-Bekrî el-Kureşî et-Taberistânî'dir. Künyesi ise, Ebû Abdillâh veya Ebu'l Fadl'dır. Ancak o daha çok kazanmış olduğu ilim ve şöhret nedeniyle Fahr b. el-Hatîb, ibn Hatîb'r-Rey (1), Fahrüddîn er-Râzî ve Fahr-i Razi diye meşhur olmuştur.

Fahrüddîn er-Râzî 25 Ramazan 543/5 Şubat 1149'da Büyük Selçuklu Devletinin başkenti olan Rey kentinde doğdu. er-Râzî'nin 544/1150'de doğduğunu söyleyenler (2) olmakla beraber, onun aslen Taberistanlı (3) olduğunu kabul edenler de vardır. Ancak ailesinin ne zaman Rey kentine gelip yerleştiği hususunda bir kanıt bulunmamaktadır.

Fahrüddîn er-Râzî, babası gibi iyi bir hatip, fevkaledede güzel konuşan, Arapça ve Farsça dillerine tamamen hâkim, her iki dille de eserler yazmış, orta boylu, iri cüsseli, geniş omuzlu, geniş göğüslü, uzun sakallı, gür sesli, düzgün kıyafetli, güzel görünümlü, heybetli, vakarlı (4), haşmet sahibi sağlam bir imana ve rûhî riyazete sahip, zühd ve takvâ yönü ağır basan bir

(1) Bkz. İbn Ebî Usaybiâ, Uyunu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibba, Beyrut 1956, II, 35; ez-Zehebî Muhammed Huseyn, et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn, Darü'l-Kütüb'ül-Hadise, I, 290; Cerrahoğlu İsmail, Tefsîr Tarihi, D.İ.B.Y, Ank. 1988, II. 238.

(2) ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessîrun, I, 290.

(3) Bkz. Fahrüddîn er-Râzî, Mefâtihi'l-Gayb, Beyrut, Tarihsiz, I, Önsöz, S.H; Uludağ Süleyman, Fahrüddîn er-Râzî, Kültür Bakanlığı, 1274, Türk Büyükleri, 132, Ankara 1991, s. 1.

(4) Bkz. er-Râzî, Tefsîr, I. Önsöz, s(9); Cerrahoğlu İsmail, Tefsîr Tarihi, s. II, 240.

kişiliğe sahiptir. İnsanlara Allah'ın emirlerine tâbi olmayı emreder (5), bazı vaaz ve hutbeleri esnasında duygulanır, heyecanlanır, vecde gelir, coşar ve ağlardı. Kendisini dinleyenleri de coşturur ve ağlatırdı. Bir gün vaazında yine coşmuş ve orada kendisini dinleyen Gur padişahı Şihabuddîn'e, "Ey Sultan! Ne senin saltanatın bâkî, ne de er-Râzî'nin allayıp pulladığı şu laflar" demişti (6).

Fahruddîn er-Râzî'nin ilminin ilk kaynağı babası Ziyauddîn b. Ömer (Ö. 559/1164)'dir. Ziyauddîn b. Ömer aynı zamanda Eş'ârî kelâmcısı ve şâfiî fıkıhçısı olup, hitabetiyle meşhur olduğundan "Hâtibu'r - Rey" diye anılırdı. Bu zât, zamanının kelâm ilminin ileri gelen kişileri arasında sayılıp, Eş'ârî kelâmına dair Gayetu'l-Merâm fî ilmi'l-Kelâm adıyla iki ciltlik bir eser yazmıştır. Bu eseri inceleyen es-Subkî, onun, Ehl-i sünnet kelâm kitaplarının en güzeli olduğunu söyler ve Ziyauddîn b. Ömer'in aynı zamanda fakih, usûlcü, muhaddis, edîp ve sufi olduğunu; Harîrî'nin Makamat'taki nesrine benzeyen çok güzel bir nesri bulunduğunu kaydeder (7)

Meşhur Muhyissunne el-Begavî'nin sohbetinde bulunmuş, ondan fıkıh, Ebu'l-Kasım Süleyman'dan da kelâm dersleri alan Ziyauddîn b. Ömer'in daha başka eserler de yazdığını belirten İbn Ebî Usaybia, bu yüzden gerek halk, gerekse âlimler arasında bilinen bir kişi olduğunu kaydeder. Yine İbn Ebî Usaybia'nın belirttiğine göre Fahriddîn er-Râzî'den büyük, Rükneddîn isminde

(5) Bkz. er-Râzî, a.g.e., I. S.(i).

(6) es-Subkî Tâcüddîn Abdülvehhab b.Ali, Tabakâtü's-Şafiiyye, Mısır 1964, V, 33.

(7) İbn Ebî Usaybia, Uyunu'l-Enba, II, 35.

bir oğlu olup, o da er-Râzî gibi ilimle meşgul olmuş, ancak her fırsatta kendisini tenkit ettiği için er-Râzî onu Harizmşah'a şikayet etmiş, bunun üzerine Harizmşah onu hayatının sonuna kadar bir kalede ikamete mecbur etmişti (8).

Fahrüddîn er-Râzî'nin ailesinin oldukça varlıklı olmasına rağmen, babasının erken vefatı er-Râzî'yi geçim sıkıntısına düşürmüştü. Kaynaklar er-Râzî'nin başlangıçta oldukça fakir düştüğünü, daha sonraları ise oldukça varlıklı hale geldiğini kaydederler.

İbnu'l-Kiftî, bir defasında Buhâra'da hasta ve yoksul halde bulunan er-Râzî için tüccarların aralarında zekât parası toplayarak ona yardım ettiklerini anlatır. er-Râzî geçim ve maişet sıkıntısından kurtulmak için Buhâra'daki Mâ'ze oğullarına gitmiş, ancak burada umduğunu bulamayarak geri dönmüştü (9). Ancak er-Râzî daha sonra gerçekten büyük bir servete sahip olmuştu. Kaynaklar er-Râzî'nin vefat ettiği zaman iki yüz bin altın bıraktığını kaybederler. Hatta Hansârî onun "Harizm'e gitmek üzere yola çıkınca bin deve yükü incisi, hadsiz hesapsız altın ve gümüşü vardı. Horasan'a gitmek için Harizm'den yola çıkınca kafilenin başı Horasan'a vardığı halde henüz arka kısmı Harizm'de idi" diye nakleder (10).

(8) a.g.e., II, 25.

(9) Bkz. Taşköprüzâde, Mevzuatu'l-Ulum, Trc. Kemâleddin Muhammed Efendi, İst. 1313, I, 446; İbnu'l-Kiftî, Cemaleddin Ebu'l-Hasan, Tarihu'l-Ahbari'l-Hukemâ, Kahire, 1326, s. 190; Uludağ Süleyman, s.6.

(10) Bkz. Hansârî, Muhammed b. Bakır, Radvatu'l-Cennat, Tahran, 1307, s. 700; Ebû Şame el-Makdisî, et-Terâcim, Kahire, 1962, s. 68.

Bizce Hansârî'nin bu ifadesinde mübalağa olduğu muhakkaktır. Ancak er-Râzî'nin gerçekten büyük bir servete sahip olduğu da apaçık bir gerçektir (11). Hatta bu hususta İbn Kesîr onun bir âlime yakışmayacak kadar büyük bir servet edinmesini, sultanlara ve saray çevrelerine gereğinden fazla yaklaşmasını eleştirip bu hususu onun için bir kusur olarak nitelendirmektedir (12).

Kaynaklar Fahrüddîn er-Râzî'nin servetinin kaynağını, ilerde de bahsedeceğimiz gibi Şemseddin ve Ziyaeddin isimindeki iki oğlunun zengin bir tabibin, diğer bir rivâyete göre ise bir tacirin iki kızıyla evlenmiş, tabibin veya tacirin vefatı üzerine servetin Fahrüddîn er-Râzî ailesinin eline geçmiş olmasını gösterirler (13).

Bunun dışında Fahrüddîn er-Râzî'nin, önce Gur Sultanı Şihabüddîn adına belli bir mal karşılığı olarak görev yapması, sonra bu hükümdarın, daha sonra da Bâmiyan ve Harizmşahlar Sultanlarının ve devlet adamlarının himayesine girmesi, bunların bol bol ihsanlarına nail olması servetinin başlıca kaynağı olarak gösterilir (14).

İslâm âlimleri arasında son derece önemli bir mevkie sahip olan Fahrüddîn er-Râzî'nin kültürünün temeli o kadar geniştir ki, naklî, aklî ve tabiat ilimlerinden hangisini ele alırsak alalım, karşımıza bu büyük âlimi bulmamak mümkün

(11) Bkz. İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut, 1978, XIII, 55.

(12) Bkz. e.g.e., XIII, 55.

(13) Bkz. İbn Hacer, Lisânu'l-Mizân, Haydarabât 1330, V, 428; İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai-z-Zemân, Beyrut, 1977, III, 385.

(14) Bkz. Uludağ Süleyman, s. 8, er-Râzî, Mefatihü'l-Gayb, I.

değildir. İlminin derinliği ve şöhreti nedeniyledir ki, insanlar onu "Fahruddîn er-Râzî" ve "el-Fahr b. el-Hatîb" gibi lakablarla anmaya başlamışlardır. İşte bu denli büyük üne sahip olan er-Râzî tahsiline doğduğu yer olan Rey'de babası Ziyauddîn b.Ömer (Ö. 559/1164)'den ders alarak başladı. Ziyauddîn b. Ömer aynı zamanda Eş'âri kelâmcısı ve şâfiî fıkıhçısı idi. Bu zât hitabetiyle meşhur olduğundan, halk kendisini "Hatibu'r-Rey" diye anardı. Fahruddîn on altı yaşında ilim ve irfan sahibi olan babasını kaybedene kadar ondan ders almaya devam etti (15).

Fahruddîn er-Râzî babasının vefatı üzerine, zamanının âdeti mucibince ilmini arttırmak ve öğrenimini tamamlamak için bir çok İslâm beldesini dolaştı. Onun dolaşmış olduğu beldeleri şöyle sıralamak mümkündür: Simnan, Meraga, Harizm, Buhâra, Semerkand, Serahs, Cürcan, Hocend, Benâkit, Tûs, Herat, Gazne, Maveraünnahir, Horasan ve Hind beldeleri. er-Râzî'nin ilim uğruna yapmış olduğu seyahatleri hakkında genelde VII/XIII asır bilginleri olan İbnu'l-Kiftî (Ö. 646/1248), İbn Ebî Usaybia (Ö. 668/1270), Ebû Şâme el-Makdisî (665/1266), İbnu'l İbrî (Ö. 685/1286), İbn Hâllikan (Ö. 681/1282) bilgi verirler. er-Râzî'nin çok gezip dolaştığını ifade etmek için İbn Hallikân "Lâ zeme'l-Esfâr (لازم الأسفار) " tabirini kullanır (16).

Fahruddîn er-Râzî babasının vefatından sonra ilk seyahatini Simnan'a yapmış (17), bir süre burada Kemal es-Simnânî'den

(15) Bkz. a.g.e., s. 2.

(16) Bkz. İbn Hallikân, Vefeyatu'l-Ayân, IV, 250; er-Râzî, Tefsir, Önsöz, s.

(17) Prof.Dr.Cerrahoğlu İsmail hocamızın belirttiğine göre ise er-Râzî ilk seyahatini Harizm'e yapmıştır.

fıkıh dersleri aldıktan sonra Rey'e döndü. Burada kibâr-i hükemadan olan zamanının en faziletli âlimi, aynı zamanda İmam Gazâlî'nin talebelerinden Muhammed b. Yahya'nın talebesi ve meşhur Halebli Sühreverdi'nin (Ö.587/1191) de hocası olan (18) Mecduddîn el-Cilî'den felsefe ve kelâm dersleri almaya başladı. Daha sonra Meraga'ya ders vermek için giden el-Cilî ile beraber er-Râzî de ona eşlik etmiş ve orada da felsefe ve kelâm dersleri almaya devam etti (19). Mecduddîn el-Cilî vasıtasıyla İmam Gazâlî hakkında geniş bilgiye sahip olan er-Râzî, burada felsefe ve kelâm tahsilini tamamladığı zaman herkesle tartışacak kadar geniş bilgiye sahip olmuş ve bu konularda eser yazacak duruma gelmiştir(20).

Hansâri'nin Ravzatu'l-cennât adlı eserinde er-Râzî'nin şif âlimlerinden olan Muhammed b. Ali el-Hımsi'nin derslerine devam ettiğini söyler (21). İbn Ebî Usaybia ise, er-Râzî'nin Merbed'de bir âlimden ders aldığına dair bir rivâyet zikreder, ancak bu âlimin ismini belirtmez (22).

İbnu'l-Kıftî'nin belirttiğine göre Fahrüddîn er-Râzî ilk seyahatini Horasan'a, oradan da Harizm'e ve Maverâünnehir'e yapmış, buralarda bulunan Mu'tezile akidesine sâlik kişilerle yapmış olduğu mezhep ve itikâd münakaşaları sebebi ile umduğu ilgiyi ve beklediği itibarı göremediğinden Rey'e geri dönmüştür.

(18) Bkz. İbn Hallikân, Vefeyatu'l-Ayân, VI, 269, VII, 329; Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Tarihi, II, 239.

(19) Bkz. İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-Ayan, IV, 250; Uludağ Süleyman, s. 3.

(20) Bkz. İbn Hallikan, IV, 250; Cerrahoğlu İsmail, II, 239; Uludağ Süleyman, s. 3.

(21) Bkz. Hansâri, s. 700.

(22) Bkz. İbn Ebî Usaybia, Uyûnu'l-Enbâ II, 33; Uludağ Süleyman, s. 4.

Ancak er-Râzî bir müddet sonra takriben 580/1184'te Buhâra'ya gitmek için yola çıkar, yolu üzerinde bulunan Serahs'a uğrar (23). Burada bulunan doktor (tabib) Abdurrahman b. Abdülkerim es-Sarahsi ile tanışır. Fahrüddîn'den hoşlanan bu zât kendisine ilgi gösterir, ona izzet ve ikramda bulunur. Bu sebepten ötürü bir müddet Serahs'ta kalan er-Râzî'de onun için İbn Sînâ'nın "el-Kanûn" isimli eserini şerh eder. Daha sonra varmak istediği menzîl olan Buhâra'ya varır. Burada da münakaşa ve münazaralara maruz kalan er-Râzî, Hanefî fakihî olan er-Radî en-Neysaburî ile münazaraları devam etmiş, 580/1184'te vefat eden Nureddin Sabûnî ile de üç münazara yapmıştır (24). 582/1186'da eş-Şeref el-Mus'ûdî ile müneccimler, bir tufanın vukua geleceğini haber vermiş (25), âlimlerin çoğunluğu da bu habere inanmamıştı. Fahrüddîn ise, İbn Sînâ, Farabî ve Ebû Sehl el-Mesîhî'nin (26), eserlerine dayanarak, müneccimlerin ileri sürdükleri bu fikre karşı çıkıp, düşüncelerinin zayıflığını ortaya koşmuştur. Fahrüddîn er-Râzî, daha sonra Semerkand'a gider. Burada bulunduğu yıllarda el-Ferid el-Geylânî isimli bir zâtın", el-Mulahhas, Şerhu'l-işârât" ve "el-Mebâhisu'l-Meşrikiyye" gibi eserlerini okuttuğunu işitir. Bu zâtla görüşür (27). Vaktiyle Tûs'ta İmam Gazâlî'nin zaviyesinde yaptığı bir münazaradan ona bahs eder (28).

Fahrüddîn, Semerkand'dan Hocent'e, oradan da Benâkit, Gazn ve Hind beldelerini dolaştıktan sonra tekrar Buhâra'ya döner. Her

(23) İbnu'l-Kıftî, 135; İbnu'l-İbrî, Ebu'lFerec, Tarihi muhtasarüddüvel, Beyrut, Tarihsiz, s. 419.

(24) Bkz. Uludağ Süleyman, Fahrettin Râzî, s. 7.

(25) Bkz. er-Râzî, Münazarâtü, Fahrüddin er-Râzî, Beyrut, 1966, s. 21,32; Cerrahoğlu İsmail, Tefsir tarihi, II, s. 239.

(26) a.g.e., s.21-32; II. 239.

(27) er-Râzî, Münazarât, 60.

(28) a.g.e., 45.

ne kadar er-Râzî "Münazarât" isimli eserinde önce Buhâra'yı, sonraları ise sırasıyla Semerkand, Hocent, Benâkit, Gazne ve Hind beldelerine gittiğini söylerse de Türkistan ve Horasan'daki beldeler arasında epey dolaştığı anlaşılmaktadır (29). Bütün bu beldelerde ilminin takdir edildiği ve kendisine oldukça ilgi ve saygı gösterildiği bizzat "Münazarât" isimli eserindeki ifadesinden anlaşılmaktadır. Yine "Münazarât"taki ifadesine göre, el-Ferid el-Gilânî gibi âlimler bile Semerkand'da onun eserlerini okutmaktadır (30). Bütün bu beldelerde ilgi, hürmet ve saygı gören er-Râzî, muarızlarının halkı kıskırtmasından dolayı Buhâra'yı terkedip, doğduğu yer olan Rey'e dönmek zorunda kalır.

İbnu'l-Kıftî ise Fahrüddîn'in Horasan'a gittiğini, burada eline geçirdiği Farabî ve İbn Sînâ'nın eserlerinden büyük ölçüde yararlandığını, sonra da Maverâünnehir bölgesine gittiğini kaydeder (31). İbn Hallikan ise, er-Râzî'nin Harizm'e giderek buradaki âlimlerle, fıkıh ve kelâm konularında münazaralar yaptığını, buradan muarızlarının halkı kıştırması sebebiyle çıkartılması üzerine Maverâünnehir'e gittiğini, burada da âlimlerle aynı konularda münazaralar yaptığından dolayı Harizm'dekinin benzeri bir durumla karşılaştığını, bunun üzerine doğduğu yer olan Rey'e dönmek zorunda kaldığını kaydeder (32). İbn Hallikan ve es-Safedî, Fahrüddîn'in hangi mezher âlimleriyle münazaralar yaptığını belirtmezler. Ancak es-Subkî, Fahrüddîn'in bu beldelerde Mu'tezile âlimleriyle münazaralar yaptığını ve bu

(29) Bkz. Uludağ Süleyman, s. 7.

(30) Bkz. Uludağ Süleyman, s. 7.

(31) Bkz. İbnu'l-Kıftî, 190.

(32) Bkz. İbn Hallikân, IV, 250; es-Safedî, Halil b. Eybeğ, el-Vâfi bi'l-Vefeyat, 1981, IV. 249.

âlimlerin halkı kıskırtmaları sebebiyle bu beldelerden çıkartıldığını kaydeder (33). Fahrüddîn er-Râzî ise "Münazarât" isimli eserinde daha çok Mâtûridî kelamcıları ve Hanefî fıkıhçılarıyla münazaralar yaptığını belirtir (34).

Fahrüddîn er-Râzî bir müddet Rey'de ikamet ettikten sonra Bâmiyan emîri olan Bahâuddîn Sâm'a gider, orada izzet ve ikram görür, sonra Gazne Sultanı Gıyasuddîn el-Gûrî'nin yanına gider, burada da Sultanın yanında mevki ve mertebe sahibi olur (35). Sonraları ise Harezmi devletinin büyük sultanı olan Alâüddîn Muhammed b. Tökeş'le karşılaşır. Sultan ona yakınlık gösterir, kendisine değer verir, makamını yükseltip bol bol ihsanlarda bulunur. Harezmsah'ın onu evinde ziyaret etmesiyle de, er-Râzî en yüksek mevki ve makama ulaşır (36). Fahrüddîn er-Râzî Herat'a yerleşir. Burada evlat ve mülk sahibi olur. Vefat edinceye kadar bu şehirde ikamet eder.

İbn Hallikan'a göre ise er-Râzî, ilk önce Gur Sultanı Gıyaseddîn ve kardeşi Şihâbuddîn'in yanına gider. Onların himayesinde bir müddet belli bir ücret karşılığında devlet işlerinde çalışır. Hizmetinin karşılığını almak için Sultanla görüşmek üzere Gazne'ye gider. Sultanın büyük lütuf ve ihanına nail olur (37). Bundan sonra Gazne'ye, buradan da Horasan'a döndüğünü, burada Hârezmsah Alâüddîn Muhammed b. Tökeş'in himayesine girdiğini, Hârezmsah'ın yanında büyük bir itibar ve

(33) Bkz. es-Subkî, V, 34, Uludağ Süleyman, 6.

(34) Bkz. er-Râzî, Münazarât, s.7-14; Uludağ Süleyman, 6.

(35) Bkz. İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebî'l-Hasan, el-Kâmil fi't-Tarih, XII, 250, Beyrut, 1966.

(36) İbnu'l-Kıftî, 191.

(37) Bkz. İbn Hallikân, IV, 251.

mevkî sahibi olduğunu ve herkes tarafından çok hürmet ve saygı gördüğünü ifade eder (38). İbnü'l-Esîr ise er-Râzî'nin Bâmiyan emîri Bahaüddîn Sâ'm'dan ayrıldıktan sonra Gıyasuddîn el-Gûrî'nin yanına gittiğini kaydeder (39).

b) ÇOCUKLARI ve ÖLÜMÜ

Fahrüddîn er-Râzî'nin ne zaman ve nerede evlendiği hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak er-Râzî'nin evlendiği, çoluk çocuk sahibi olduğu kesindir. Fahrüddîn'in, Ziyauddîn ve Şemsüddîn isminde iki oğlu olmuş, bunlar da babaları gibi ilimle meşgul olmuşlardır. Fahrüddîn'in bir de Harezmsâh Sultanının veziri Alâu'l-Melik el-Alevî ile evlenen bir kızı olduğu rivâyet olunur (40). es-Safedî ise Fahrüddîn'in, ölünce geriye iki evladını bıraktığını, bunlardan birinin kendisi hayatta iken Harezmsâh'ın ordusunda görev aldığını, diğerinin ise, ilimle meşgul olduğunu ifade eder (41).

Fahrüddîn er-Râzî, Maveraünnehir'den Rey'e döndüğü zaman iki oğlunu, burada bulunan zengin ve varlıklı bir doktorun (tabibin), diğer bir rivâyete göre ise büyük servete sahip bir tüccarın iki kızıyla evlendirir. Çok geçmeden doktor -veya tüccar- ölünce servet er-Râzî'nin ailesinin eline geçer (42). Böylece er-Râzî ve ailesi servet, mal ve mülk sahibi olur.

(38) Bkz. İbn Hallikân, IV, 250, es-Safedî, IV, 249.

(39) Bkz. İbnü'l-Esîr, XII, 251.

(40) Bkz. İbn Ebi Usaybia, II, 23.

(41) Bkz. es-Safedî, IV, 252; İbn Kesir, el-Bidâye, XIII, 55; İbn Ebî Usaybia, 165.

(42) İbn Hallikân, IV, 250; es-Safedî, IV, 249; İbn Hacer, Lisânu'l-Mizân, IV, 427; Yâfî Abdullah b.Esed, Mir'âtu'l-Cinan ve İbretu'l-Yakzan, IV, 9.

Fahrüddîn er-Râzî 601/1114'te bitirdiği Yûnus sûresinin tefsirinde çocuklarından Ziyâuddîn'in genç yaşta vefat ettiğini kaydeder (43). Hayırlı bir evlad olduğunu belirttiği bu oğlu için okuyucudan oğlu için duâ edilmesini ister. Üzüntü ve kederini ise Hûd, Yûsuf ve Ra'd sûrelerinin sonunda dile getirir. "el-Erbafn fî Usulî'd-dîn" isimli eserini de onun ruhuna ithaf eder. Müsannifek (44), Mahmud Paşa'ya takdim ettiği "Tuhfe-i Mahmudiye"de er-Râzî'nin Muhammed ismindeki oğlunun soyundan geldiğini ifade eder (45). Bu ifadeden er-Râzî'nin bir de Muhammed isminde başka bir oğlunun olduğu anlaşılıyor, bununda kendi sağlığında vefat ettiği, evli ve çocuk sahibi olduğu kabul edilir (46). Fahrüddîn er-Râzî, vasiyetnamesinde malının çocuklarına bakılmasını söylerken muhtemelen bu yetimleri kasdetmiştir (47).

Fahrüddîn er-Râzî'nin künyesi "Ebû Abdillâh" olduğuna göre ilk oğlunun adının Abdullâh olduğu düşünülebilir. Ancak er-Râzî, sağlığında vefat eden oğlu Muhammed'in en büyük oğlu olduğunu söylediğine göre, Abdullâh ismindeki oğlu fazla yaşamamış olabilir.

Fahrüddîn'in soyundan gelenler daha sonraki çağlarda Anadolu'ya yerleştiler. Cemaleddîn Aksarâyî (Ö. 791/1388) Fahrüddîn'in soyundan olup, aynı zamanda Molla Fenari'nin de

(43) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XVII, 19.

(44) Müsannifek: Küçük yaşta eser vermeye başladığı için kendisine "Müsannifek" denilen Ali Bistâmi (D.803/1400) dır.

(45) Taşköprüzade, Mevzuatu'l-ulum, I, 219.

(46) Bkz. Uludağ Süleyman, 15.

(47) Bkz. a.g.e., 15.

hocasıdır. Uzun yıllar Aksaray'da dersler vermiş ve burada vefat etmiştir (48).

Zamanın en yüce ilmi mevkiine ulaşan Fahrüddin er-Râzî, 606/1209 yılında Ramazan bayramının ilk (Şevval ayının ilk pazar-tesi) günü (49), bir rivayete göre aynı yılın 15 Ramazan günü (50), Muhammed b.Tökeş'in Herat'ta ikametine tahsis etmiş olduğu saray "Daru's-Saltanat"ta vefat etmiştir (51).

Fahrüddin er-Râzî'nin hayatının son yıllarını geçirdiği yerler hakkında değişik görüşler vardır.601/1204'te Nahl sûresinin tefsirini tamamladığı zaman Gazne'de, 605/1208'de "el-Metalibu'l-Aliye"nin üçüncü bölümünü tamamladığı zaman Harizm'deki Cürcan'da bulunduğunu kendisi ifade eder (52). İbn Ebî Usaybia, ölümünden kısa bir süre öncesine kadar Fahrüddin'in Rey camiinde vaizlik yaptığını, sonra Harizm'e gittiğini, hastalanınca da Herat'a geçtiğini belirtir (53). İbnu'l-Kıftî ise Fahrüddin'in Herat'a yerleştiğini, burada evlat ve mülk sahibi olduğunu iddia eder (54).

Fahrüddin'in hayattaki esas münazaraları müşebbihe ve mücessime dediği Kerrâmiye sâlikleri ile olmuştur. Fahrüddin, Gazne'de hüküm süren Gurî Sultanlarıyla iyi ilişkiler kurmuş,

-
- (48) Uzunçarşılı, Prof.İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1975, II, 82; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, Tarihsiz, II, 265.
- (49) Bkz. İbn Hallikân, IV, 152, es-Safedî, 250; Tarihsiz, er-Râzî'nin ölüm tarihi miladi olarak 6 veya 26 Temmuz 1209 veya 28 Mart veya 29 Mart veya 28 Nisan 1910 şeklinde verilir.
- (50) Cerrahoğlu İsmail, II, 242, İbn Hallikân, IV, 152, es-Safedî, IV, 250.
- (51) Bkz. Taşköprüzâde, II, 567.
- (52) er-Râzî, Tefsir XIX, 217, Taşköprüzâde, Meazuatu'l-Ulum, II, 567.
- (53) Bkz. İbn Ebî Usaybia, II, 36.
- (54) Bkz. İbnu'l-Kıftî, 190.

Sultan Şihabuddîn Gurî'nin takdir ve güvenini kazanmıştı. Sultanın Fahrüddîn'e gösterdiği ilgi ve alaka o bölgede yoğun bir şekilde bulunan Kerrâmileri ve taraftarlarını oldukça rahatsız ediyordu. Fahrüddîn'in ağır bir şekilde tenkit edip, teşbih ve teccimi şiddetle red etmesi Kerrâmilerin daha çok rahatsız olmalarına neden oluyordu. Ardı arkası kesilmeyen tenkit ve yakınmalar üzerine, Fahrüddîn'in Kerrâmiler tarafından zehirlendiği ve ölümü üzerine de sevinç gösterileri yaptıkları rivâyet edilir (55). Fahrüddîn er-Râzî ölmeden önce öğrencisi Ebû Bekr el-İsfehânî'ye yazdırdığı vasiyetnamesinde, ölüm olayının gizli tutulmasını, bu hususun hiç kimseye haber verilmemesini, şeriât usulüne göre kefenlenip gömülmesini, Muzduhan köyü yakınındaki Meşakıb dağına götürülüp cenazesinin burada toprağa verilmesini vasiyet etmişti (56). İbn Hallikan ise, Fahrüddîn'in akşam karanlığında bahsedilen yere gömüldüğünü söylerken İbnu'l-Kıftî gerçekte Fahrüddîn'in evinde defnedildiğini, ama Muzduhan civarındaki dağa defnedilmiş süsü verildiğini zikreder ve; "çünkü kendisini mülhid sanan halkın cesedini kabirden çıkarıp parçalamalarından korkulmuştu" diye ekler (57). Fahrüddîn er-Râzî ister zehirletilmiş olsun, ister olmasın ölümüne Kerrâmilerin çok sevindikleri muhakkaktır (58). Ölüm haberinin ve cesedin gömüldüğü yerin gizli tutulması da onlara karşı alınmış bir tedbirdir (59).

(55) Bkz. İbnu'l-Kıftî, 191.

(56) Bkz. İbn Ebî Usaybia, II, 27; İbnu'l-İbrî, 240; Fethullar Hulayf, Fahrüddîn er-Râzî ve Mevkifuhu mine'l-Kerrâmiyye; Uludağ Süleyman, Fahrettin Râzî, 10.

(57) Bkz. İbn-ı Kesir, XIII, 55.

(58) İbn Ebî Usaybia, II, 36.

(59) Uudağ Süleyman, s. 10 (naklen)

c) İLMÎ DERECEŚİ

543/1149'da Rey'de doğan Fahrüddîn er-Râzî, o zamanın aklî ilimlerin merkezleri olan Harizm, Buhâra, Semenkand, Hocent, Benâkit, Gazne ve Hind gibi şehir ve ülkeleri dolaşmış, oralar-daki ilim ehlerinden istifade etmişti. Genel bir kural olarak biliyoruz ki, gerek dini ve gerekse tabiat ilimlerinin tümü şehirlerde doğmuş ve oralarda gelişmiştir. Zira okullar, kütüphaneler ve araştırma merkezlerinin tamamı da şehirlerde bulunmaktadır. Burada bu hususiyetlerin nedenleri üzerinde durmayacağız. Yine İslâm tarihinde açıkça görülen gerçeklerden biri de, şüphesiz ki bazı şehir ve bölgelerin ilim bakımından diğerine üstünlük sağlamış olmalarıdır. Hatta bazı yerler belli ilimlerin merkezi olmuştur. Mesela kutsal şehirler olan Mekke ve Medine, tefsir, hadis ve fıkıh dallarında bir üstünlük sağlarken, Basra ve Kûfe şehirleri nahiv, lugat, kelâm ve mantık dallarında üstünlük sağlıyordu.

Bu bilim dallarının bu şekilde oluşmasında şühhesiz ki yöresel olan sosyal faktörler etkili oluyordu. Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mekke ve Medine'de yaşamış olması ve Kur'an-ı Kerim'in bu şehirlerde nâzil olması, bu şehirlerin dinî bilimlerin merkezi olmasına, Basra ve Kûfe şehirlerinin, daha doğrusu Irak bölgesinin ise, muhtelif ırk ve kültüre sahip insanların meskûn olduğu yerler olmaları, bu bölgede siyasî olayların ortaya çıkmasının başlıca sebebi olmuştur. İlmî, siyasî ve sosyal yönlerden farklı özelliklere sahip çeşitli şehir ve beldeleri dolaşan Fahrüddîn er-Râzî'nin ilim derecesini inceleyebilmek için herşeyden önce onun yaşadığı

çağa ve o çağın özelliklerine vakıf olmamız gerekir. İşte bundan dolayı Fahrüddîn er-Râzî'nin yaşadığı çağda kısa da olsa bir göz atmakta yarar vardır.

Fahrüddîn er-Râzî'nin yaşadığı çağda İslâm dünyası eski canlılığını ve parlaklığını kaybetmeye başlamış olmakla beraber, daha sonraki çağlara bakarak bir hayli iç açıcı durumda bulunmaktaydı. Abbasîlerin merkezî otoritelerinin kaybolmasından sonra ortaya çıkan emîrlükler ve sultanlıklardaki devlet adamları, ilim ve fikir adamlarını koruyorlardı. Gazneliler, Selçuklular ve Eyyubîler sadece sünî düşünceyi koruduklarından dolayı, doğu İslâm âleminde aklî bilimlerde ve felsefede bir durgunluk hali yaşanıyordu. Hal böyle olmasına rağmen yine de bu çağda oldukça büyük ilim ve fikir adamları yetişmiştir. Bunların başında müellifimiz Fahrüddîn er-Râzî gelmektedir. Yine bu çağda ilim ve fikir dünyasında büyük katkılarda bulunan ve müellifimizin muasırları olan İbn Rüşd (Ö.595/1198), Sührevendî Halebî (Ö.587/1191), İbn Meymun (Ö.601/1204), Seyfuddîn Amidî (Ö.631/1233) gibi ilim adamları yetişmişlerdir.

Fahrüddîn er-Râzî'nin yaşamış olduğu çağda tasavvufî akım da oldukça güçlüdür. Bu çağda yetişmiş olan İbn Arabî (Ö.638/1240), İbn Fâriz (Ö.632/1234), Feriduddîn Attâr (Ö.618/1228), Sultanu'l-Ulema Bahauddîn Veled (Ö.628/1231), oğlu Mevlâna (Ö.673/1273), Sadreddîn Konevî (Ö.672/1272) ve Necmuddîn Kübrâ (Ö.618/1226) meşhur sûfî ilim adamlarından bazılarıdır. Bu çağda tasavvuf akımının güçlenmesinin yanısıra, devam etmekte olan haclı seferlerinin yorgun düşürdüğü İslâm âleminin, 617/1225

tarihinden sonra bir de barbar Moğolların istilasına uğraması, ilmi ve fikri gelişmeler için oldukça ağır bir darbe olmuştur (60).

Böyle bir çağda yetişen, kelâm, felsefe, mantık, tefsir ve fıkıh usûlünde bir çığır açan Fahrüddîn er-Râzî, ilk tahsilini zamanının ilim adamlarından olan babası Ziyauddîn b.Ömer (Ö.559/1164)'den aldı. Babasının vefatından sonra çağının geleneğine uyarak ilim almak ve öğrenimini tamamlamak için İslâm âlemindeki seyahatlarına başlar. İlk seyahatini Horasan'a, oradan Harizm'e ve daha sonra Maverâünnehir'e yapmıştır. Buralarda bulunan Mu'tezile âkidesine sahip kişilerle yapmış olduğu mezhep ve itikâd münazaraları sebebi ile umduğu ilgi ve alakayı bulamayan Fahrüddîn memleketi olan Rey'e döner. Ancak bir müddet sonra tekrar ilmi seyahatlerine başlayan Fahrüddîn bu defa da Buhâra'ya gitmek için yola çıkar, yolu üzerinde bulunan Serahs'a uğrar. Burada bulunan Abdurrahman b.Abdülkerim es-Sarahsî ile tanışır. Kendisinden hoşlanan ve kendisine izzet ve ikramda bulunan bu zatın yanında bir müddet kaldıktan sonra ulaşmak istediği yer olan Buhâra'ya varır. Burada da münakaşa ve münazaralara maruz kalan er-Râzî, Maturudî kelâmcıları ve Hanefî mezhebine mensup fıkıh ilim adamlarıyla münazaraları devam eder. Müneccimlerle girişmiş olduğu münazara sonunda burayı terkedip sırasıyla Semerkand, Hocent, Benâkit, Gazne ve Hind beldelerini dolaştıktan sonra tekrar Buhâra'ya, oradan da Rey'e döner. Bir müddet Rey'de ikamet eden er-Râzî, bu defa Bâmiyan emiri, oradan Gazne sultanı, oradan da Harezmi devletinin sultanının yanına

(60) VI/XII asırda Harizmşahlar sahasındaki ilmi ve fikri hayat, Köprülü F., İslâm Ansiklopedisi, VI, 484, 489;

gider, buralarda gördüğü izzet, ikram ve iltifatlardan sonra Herat'a yerleşmeye karar verir ve hayatının sonuna kadar da burada ikamet eder (61).

Fahrüddîn er-Râzî'nin ilim almak için yapmış olduğu bütün bu seyahatlerinde, kendini yetiştirip geliştirmiş, ulemâdan ilimdeki nasibini almış, zeka ve akıl dolu bir kafaya sahip olduğundan, ilmin çeşitli dallarında pek çok eser meydana getirmiştir.

Dünyanın izzetli ve âhîret âleminin saadetli olması bakımından birinci derecede kelâm ilmine önem vermiştir. Allah'ın zâti, sıfatları, ef'ali, isimlerini ortaya koyması bakımından kelâm ilmini, ilimlerin en şerefli ve mükemmeli olarak gördüğü kabul edilir (62).

Eş'ârî âlimlerinden kelâm ve akaîd dersleri alan Fahrüddîn er-Râzî, bir Eş'ârî kelâmcısı ve düşünürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ve tecrübesi ilerledikçe Eş'ârî kelâmına karşı serbest hareket ettiğini, hatta bu kelâmın bazı esaslarına karşı çıkıp İmam Eş'ârî'nin bazı görüşlerini tenkit ettiğini görüyoruz (63).

er-Râzî'nin kelâm ilmine karşı sevgisi babası Ziyüddîn b.Ömer'den gelmektedir. Ailesindeki kelâm ilmine karşı olan sevgi, İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (Ö.478/1085), Ebü

(61) Fahrüddîn er-Râzî'nin ilim uğruna yapmış olduğu seyahatleri ve görüştüğü ilim adamları hakkında "er-Râzî'nin hayatı" bölümünde geniş bilgi verdiğimizden burada özet halinde vermeyi uygun gördük.

(62) Bkz. Cerrahoğlu İsmail, II, 239.

(63) Uludağ Süleyman, s. 33.

İshâk el-İsferâ'ini (Ö.418/1027), Ebû'l-Hasen el-Bâhilî (Ö.370/980), Ebû'l Hasen el-Eş'ârî (Ö.324/936), Ebü Ali el-Cübbâî (Ö.303/915) ye kadar ulaşır (64). es-Subkî'nin ifadesine göre, er-Râzî, İmamı'l Haremeyn'in kelâm ilmine ait eş-Şâmil isimli eserini ezberlemişti. er-Râzî'nin kendi ifadesine göre, on iki bin varak tutan eseri ezberlemeden kelâm konusunda ders vermesi için ona izin verilmemişti (65).

Akılcı ve nazari eğilimi ağır basan er-Râzî, münazaralarında, Eş'ârî kelam geleneğine uyararak önce filozoflarla, sonra Kerrâmiye gibi ehl-i dalâl saydığı mezhep mensuplarıyla mücadele etmiş (66); daha sonra bir Şâfiî ve Eş'ârî âlimi olarak Hanefî, Matüridî ve Hanbelî gibi sünî mezheplerle tartışmalarda bulunmuştur. Mu'tezile âlimleriyle yaptığı münazaralarda ise onları bir taraftan tenkit ve reddederken, diğer taraftan kendisi ile aynı eğilimi paylaştıklarından onlardan geniş ölçüde yararlanıyordu. Nitekim el-Mahsûl isimli eserini yazarken geniş ölçüde, Mu'tezile âlimi Ebu'l-Huseyn el-Basrî'nin Kitabı'l-Mu'temed'inden yararlanmıştı (67).

Fahrüddîn er-Râzî, başta kelâm ve felsefe olmak üzere bütün aklî ilimlerde çağdaşlarını geçmiş (68), Horasan'da büyük şan ve şöhret sahibi olmuştu (69). Eş'ârî kelâmındaki önemini anlatmak için kendisine "el-İmâm" ünvanı verilmişti. Gerçekten de

(64) a.g.e., 239.

(65) Kâtip Çelebi, Hacı Halife, Keşfu'z-zunûn an Esâmi'l-Kütubi ve'l-Funûn, Maarif Bakanlığı Matbaası, İstanbul 1941, II, 1615.

(66) Hansârî, V, 34.

(67)

(68) İbn Hallikân, IV, 250.

(69) İbnu'l-Kıftî, 191.

o, başta kelâm olmak üzere bütün aklı ilimlerde "imâm" diye tanınmıştır.

Meraga'da zamanının en faziletli âlimi Mecdüddin el-Cilî'den kelâm, hikmet ve felsefe öğrenimi almış, müslümanların felsefe kültürünü en geniş şekilde öğrenmiş olan er-Râzî'nin bu alanlardaki yeri bir bakıma İmam Gazâlî'ye benzer. Gazâlî önce felsefeyi incelemiş, sonra Mekasidu'l-Felâsife isimli eserinde felsefeyi tenkit etmeksizin güzel bir şekilde anlatmış, bundan sonra Tehafu'l-Felâsife isimli eseriyle de filozofları tenkit ederek, fikir ve düşüncelerini red etmiştir (70).

Fahrüddin er-Râzî ise, önce el-Mebahisu'l-Meşrikiyye isimli bir eser yazmış, bu eserinde arasına İbn Sînâ'ya itiraz etmekle beraber genellikle onu savunmuş, hatta tıpkı onun gibi atomu red, zamanın ezeli olduğunu kabul etmiş, kelâm'dan çok felsefeye yaklaşmıştır (71). er-Râzî telif hayatının ilk döneminde, yaklaşık olarak 597/1200'de yazdığı Lübâu'l-İşârât ta da bu yolu takib etmişti. Bu bakımdan er-Râzî'nin "el-Mebahisu'l-Meşrikiyye"si Gazâlî'nin "el-Mekasidu'l-Felâsife"sine benzer (72).

er-Râzî, kelâm tarihi bakımından son derece önemli şahsiyetlerden biridir. Bu hususiyeti onun kelâm ilmine yeni ve son şeklini vermiş olmasından ileri gelmektedir. er-Râzî'den önceki kelâmcılar geniş ölçüde kendi selefleri olan kelâmcıları takib ettikleri ve onların eserlerinden faydalandıkları halde, o daha çok Farabî ve İbn Sînâ gibi filozoflara dayanıp onların

(70) Kâtib Çelebi, I, 95; Süleyman Uludağ, 30.

(71) a.g.e., I, 95; 30.

(72) Kâtib Çelebi, I. 95.

eserlerinden istifade etmiştir. Onun bu yolu takibetmesi sonucu kelâm ilmi öyle bir şekle girdi ki, felsefe ve mantık bilinmeden anlaşılmaz oldu. Kelâm ilminin bu özelliği, sonraki kelâmcıları er-Râzî öncesi kelâmcılardan koparıp felsefeye yöneltti. Sonraki kelâmcıların kaynağı eski kelâmcılardan çok filozoflar oldu. Filozofların ilâhiyat konusunda ileri sürdükleri görüşlerden başka fiziğe, mantığa, geometriye, aritmetiğe ve astronomiye ait bazı görüşleri de kelâm kitaplarına alınarak tartışılmaya başlandı. Bütün bu gelişmelerin yolunu er-Râzî'nin hikmet-Şeriât anlayışı açtı (73).

Bu konuda İbn Teymiye er-Râzî'yi daha çok Farabî, İbn Sînâ ve Ebu'l-Berekât'ın takipçisi olduğunu, peygamberlik ve Allah'ın varlığını ispat konusunda İbn Sînâ'ya tâbî olduğunu belirtir (74).

İbn Haldun ise, er-Râzî'nin İman Gazâlî'ye tâbî olduğunu ve er-Râzî'nin son derece isabetli görüşlerinin bulunduğunu belirttikten sonra (75) eski kelâm tarzını Cüveynî'nin el-İrşad isimli eserini, sonraki kelâm tarzına Gazâlî ve er-Râzî'nin eserlerini örnek vererek, "Her ne kadar bu ikisi eski kelâm üslûbuna uymamışlarsa da kelâmla felsefenin meselelerini ve konularını daha sonraki kelâmcılar kadar birbirine karıştırmamışlardır" der (76).

(73) Süleyman Uludağ, 73.

(74) Bkz. İbn Teymiye, Mecmûu Fetavâ, Riyad 1981, IV, 62.

(75) Bkz. İbn Haldun, Mukaddime, İstanbul, 1945, III, 1082, 1260; İzmirli İ.Hakkı, XXV, 58, 61.

(76) Bkz. İbn Haldun, III, 1083.

İbnu'l-Cevzî ve Ebû Şâma el-Makdisî ise, er-Râzî'nin İbn Sînâ'nın eserlerine çok düşkün olduğunu kaydederler (77).

Fahrüddîn er-Râzî'nin, kelâma dair el-Erbain, Esasu't-Takdis, el-Hamsin, el-Meâlim, Nihâyetu'l-Ukûl ve İsmetu'l-Enbiya gibi eserleri bu tür çalışmalarının ürünüdür. Bu tutumu ile o bir yandan felsefe ve filozofları tenkit ederken, öbür yandan onlara sahip çıkarak anlaşılma ve kolaylaştırılmaya çalıştı. Birinci tutumu onun kelâmcı yanını, ikinci tutumu ise onun filozof yanını oluşturdu. Böylece kelâmcı ve filozof olma özelliğini kendisinde birleştirdi. Bu tavrı ile kelâmcı filozofların ilk temsilcisi oldu. Felsefî kelâm geleneğini kurdu. Ondan sonra dînî hayat ve akîdeler felsefî ve mantıkî dille ifade edildi (78).

Fahrüddîn er-Râzî, kelâm, felsefe, mantık, tıp, astronomi, nahiv, lisan ve edebiyat bilimlerinin yanı sıra şer'î ilimlerde de son derece söz sahibi âlimlerimizden biridir. Şâfiî ulemâsından fıkıh usûlü dersleri alıp bir şâfiî fakihî olarak yetişen er-Râzî, başta el-Mahsûl fî Usûli'l-Fıkh isimli eseri olmak üzere yazmış olduğu eserleri, Hanbelî ve Hanefî mezhebine mensup ilim adamlarıyla yapmış olduğu münazaraları, onun fıkıh ilmindeki yerini ve ilmi derinliğini apaçık ortaya koymaktadır. er-Râzî, fıkıh usûlünde Mu'tezile âlimi Ebu'l-Huseyn el-Basrî ile İmam Gazâlî'den istifade etmiş, yukarıda ismini verdiğimiz el-

(77) Bkz. ez-Zehebî Şemseddin Muhammed b.Ahmed, Tarihu'l-İslâm ve Tabakatü'l-Meşâhir ve'l'A'lam, Mısır 1977, XXVII, 235; el-Makdisî, ez-Zeyl ale'r-ravzateyn, Kahire, 1947, s.68; Sibte İbnu'l-Cevzî, Mir'atu'z-Zaman fî Tarihi'l-A'yân, Ankara, 1968, VIII, 353.

(78) Bkz. Fazlur-Rahman, İslâm, Trc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul 1981, s. 121, 153; Macid Fahri, İslâm Felsefesi Tarihi, Trc. Kasım Turhan, İstanbul, 1987, s. 254.

Mahsul isimli eserini yazarken Ebu'l-Huseyn'in el-Mutemed'i ile Gazali'nin el-Mustafa'sını esas almıştı (79).

Fahrüddîn er-Râzî'nin yaşadığı çağda Harizm ve Maverâünnehir'de Mu'tezile, Herat ve Gazne bölgelerinde ise Kerrâmiye mezhebine mensup ilim adamları yoğunlukta idi. Ancak mutezile mezhebi yaygın ve güçlü değildi. Kerrâmiye mezhebi ise Herat ve Gazne'de hem güçlü, hem de yaygındı. Teşbih ve teccimi esas aldıkları için müşebbihe ve mücessimededen sayılan Kerrâmiler bu özellikleri ile Hanbelilere yakın bulunuyorlardı. Ayrıca itikatta Kerrâmî olan âlimler, âmelde Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinden birini takip ediyorlardı (80).

Fahrüddîn'in esas mücadeleleri önce "Müşebbihe ve Mücessime" diye tanımladığı Kerrâmiye ile, sonra da yukarıda sözünü ettiğimiz yakınlıktan dolayı Hanbelî, Hanefî ve Maturidî âlimleri ile olmuştur. er-Râzî'nin hayatında önemli yeri olan ve onun düşünce tarzını apaçık ortaya koyan bu münazaralara değinmeden geçmenin uygun olmayacağı kanaatindeyim.

Fahrüddîn er-Râzî, Gazne'de hüküm süren Gurî sultanları ile iyi ilişkiler kurmuş, Şihabüddîn Gurî'nin takdir ve güvenini kazanmıştı. Onun Fahrüddîn'e gösterdiği bu ilgi ve saygı, bölgesinde yaygın olan Kerrâmileri rahatsız ediyordu. er-Râzî'nin Kerrâmileri ağır bir şekilde tenkid edip, teşbih ve teccimi şiddetle red etmesi onların rahatsızlığını daha da artırmaktaydı.

(79) Bkz. Kâtip Çelebi, II, 1615; Uludağ Süleyman, 7.

(80) Bkz. Uludağ Süleyman, 23.

Ardı arkası kesilmeyen yakınma ve şikâyetler üzerine, Firuzkûh'te bulunan Gur Sultanı Gıyaseddîn, konuyu görüşmek için burada bir münazara düzenledi. Münazara meclisinde Kerrâmilerden başka bazı Hanefî ve Şâfiî âlimleri de hazır bulunmuşlardı. Kerrâmileri Kadı Abdülmecid b.Ömer b.Kudve temsil ediyordu. Önce Fahrüddîn söz aldı, sonra İbn Kudve onun görüşlerini reddetti. Söz uzayınca Sultan meclisten ayrıldı. Konuşması sırasında er-Râzî, İbn Kudve'ye sataştı ve ona hakaret etti. İbn Kudve'nin "Efendimiz yapmayın, sinirlenmeyin, Allah layıkınızı versin" demesi ortalığın yatışmasına yetmedi. Mecliste hazır bulunan Sultan Gıyaseddîn'in yeğeni ve damadı bu duruma üzüldü ve er-Râzî'yi Gıyaseddîn'e şikâyet etti. Onu kötüleyerek felsefeci ve zındık olduğunu ifade etti. Fakat Sultan Gıyaseddîn yine şikâyetlere kulak asmadı. Bunun üzerine İbn Kudve'nin yeğeni ertesi gün halka hitaben dokunaklı bir konuşma yaparak "Ey ahali! Biz Resulullah'tan sahih bir şekilde bize gelen şeylere inanıyoruz, bunun dışında bir şey söylemiyoruz. Aristo'nun ilmini, İbn Sînâ'nın küffriyatını, Farabî'nin felsefesini...v.s. bilmeyiz. Acaba dün, Allah'ın dinini ve Resulünün sünnetini savunmaktan başka bir şey yapmamış olan bir din âlimine niçin sövüldü ve niçin hakaret edildi?" dedi ve ağlamaya başladı. Orada bulunan bütün Kerrâmileri de ağlattı. Halk galayana geldi, beldeyi fitne dalgaları sarmaya başladı. Fahrüddîn'in o bölgeden çıkarılacağı vaad edilerek halk teskin edildi. Sonra Sultan Gıyaseddîn er-Râzî'yi Herat'a gönderdi (81). Tarihçilerin "Az

(81) İbnu'l-Verdî, Tetimmetu'l-muntasar fi Ahbarî'l-Beşer, Beyrut 1970, II, 171, 189; Zehebî, Tarihu'l-İslâm, III, 155; İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, 19; İbnu'l-İmad, Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb, Kahire, 1350, IV, 318; Hansâri, 700; Safedî, IV, 250; Uludağ Süleyman, s. 24-25'den naklen.

kalsın er-Râzî yüzünden büyük bir fitne çıkacaktı" dedikleri 595/1198 yılında meydana gelen olay budur (82). Yine bir defasında kürsüde vaaz ederken Kerrâmileri aşağılayan er-Râzî, onlar tarafından taşa tutulmuştu (83). Kerrâmilerle uzun yıllar mücadele eden er-Râzî'nin bütün eserlerinde, özellikle Mefati-hu'l-Gayb isimli tefsirinde bu mezhebe geniş yer ayırmasında ve her vesile ile onların mezheplerinin delillerini çürütme yoluna gitmesinde bu tür olayların tesiri büyük olmuştur (84). İşte bundan dolayı Fahrüddîn er-Râzî'yi Kerrâmilerin zehirlediği nakledilir.

Fahrüddîn er-Râzî'nin Hanbelilerle olan münazaraları ise, daha önce bahs etmiş olduğumuz Kerrâmilerle Hanbeliler arasındaki yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Gerçi er-Râzî, İmam Ahmed b.Hanbeli'n müşebbihe ve mücessime ile ilgisi bulunmadığını, onu böyle gösteren Mu'tezile'nin hata ettiğini ifade eder (85). Ancak âyet ve hadisleri geniş bir şekilde te'-vile tabî tutan er-Râzî'nin Hanbelilerle çatışması kaçınılmaz olmuştur es-Safedî'nin Ali el-Vedâi'den (Ö.716/1316) naklettiğine göre, Acem hocalarının âdeti üzere er-Râzî halka hitab ederken, Hanbeliler, er-Râzî'nin kürsüsü üzerine bir takım pusulalar koyarlardı. Bu pusulalarda er-Râzî'ye söven ve onu lânetleyen sözler yazar, hatta onun namusu ve şerefine de dil uzatmaktan geri durmazlardı. Bir gün önüne koydukları pusulaya, "oğlunun

(82) Zehebî, Tarih'ul İslâm, III, 235; Safedî, IV, 258.

(83) İbn Kesîr, el-Bidâye, XII, 19; İbnu'l-Esir, 1966, XII, 88, İbnu'l-Verdî, II, 171; İbnu'l-İmad, IV, 318.

(84) Geniş bilgi için bkz. Fethullah Hulayf, Fahrüddîn er-Râzî ve Mevkifuhu mine'l-Kerrâmiyye, (Mastır Tezi), İskenderiye 1959.

(85) Bkz. er-Râzî, itikadatu Fıraki'l-Müslimin ve'l-Müşrikîn, Kahire 1979, s.99.

zinâ eden bir züppe olduğunu, karısının da ondan farklı olmadığını" yazmışlardı. Bu pusulayı okuyan er-Râzî, şöyle cevap verdi: "Bu pusulada oğlum kötüleniyor, gençlerden böyle şeyler beklenir. Zira gençlik bir çeşit deliliktir. Ümid ederiz ki Yüce Allah onu islah edip kendisine tevbe nasib eder. Karıma gelince, Allah tarafından muhafaza edilenleri müstesna kadınların hali de böyledir. Ben yaşlı bir kişiyim. Kadınların bekledikleri şey bende yok. Bütün bunlar, olması mümkün olan şeylerdir. Ama vallahi ben "Ulu ve Yüce Allah cisimdir" demedim. O'nu yaratıklara benzetmedim. O'na mekân nisbet etmedim" (86).

Bu olay er-Râzî ile Hanbeliler arasında cereyan eden olaylardan sadece bir tanesidir. İşte bundan dolayıdır ki, Hanbeli mezhebine bağlı olan İbn Teymiye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevzi başta olmak üzere, pek çok Hanbeli âlimi er-Râzî'yi ağır bir şekilde eleştirmişlerdir (87).

Fahrüddin er-Râzî'nin, Maturidi ve Hanefilerle olan münazaralarına gelince: er-Râzî'nin yaşadığı çağda Harizmşahlar bölgesinde Mâturidî ve Hanefiler oldukça güçlü idiler. er-Râzî'nin anlattığına göre "el-Kifâye" ve "el-Bidâye" eserlerinin müellifi olan Mâturidî ve Hanefî âlimi Nureddin es-Sâbunî (Ö.580/1184) kelâm ve usûl âlimi olduğunu iddia eder ve "Hacca gidip geldim. Gözüm, insan demeye layık birini görmedi. Zira gördüklerimde anlama ve idrak yeteneği diye bir şey yoktu" der. er-Râzî bu konuyu onunla yüzyüze tartışır. Sonuçta ona "Alimler ve fâzilet sahipleri zümresinden olman bir yana sen akıl

(86) Bkz. Safedî, IV, 250; Uludağ Süleyman, 26.

(87) Bkz. Uludağ Süleyman, s.26.

sahiplerinden bile değilsin, daha doğrusu azgın bir kişisin" der. Bunun dışında er-Râzî, es-Sâbunî ile iki münakaşa daha yapmıştır (88). Ancak günümüz araştırmacıları, er-Râzî'nin nakletmiş olduğu bu sözleri ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira hacca giden es-Sâbunî'nin o kadar iddialı konuşmasını pek muhtemel görmezler (89). Fahrüddîn er-Râzî, Cedel ve Münazaratu Tarikat-ı Rıdaviyye Râdî tarzı diye bilinen kendisine has bir usûlu bulunan Hanefî âlimi er-Râdî en-Nisâbûrî ile de Buhâra'da tartışmalara girer. Hatta er-Râzî, tenkitlerini Ebû Hanife'yi içine alacak şekilde geniş tutar (90).

Fahrüddîn er-Râzî'nin genel düşünce yapısı dikkate alınırsa onun Hanbelîleri, Hanefîleri ve Maturidîleri tenkit ve red etmesini tabîî bulmak gerekir. Zira o, herşeyden önce tartışmacı ve eleştirci bir anlayışa sahiptir. Bu yüzdendir ki, kendi mezhebi olan Eş'ârî ve Şâfiî âlimlerden de tenkit ve eleştirilerini esirgememiştir. "Münazarât" isimli eserinde en çok tenkid ve eleştirdiği âlimlerden biri de İmam Gâzalî olmuştur.

Fahrüddîn er-Râzî, fırka kitaplarının asıllarına ve usûllerine de vakıf bir kimse idi. Bu sebepten onlardaki doğru ve hataları en iyi bir şekilde birbirinden ayırt edebilmekte idi. İşte bundan dolayı eş-Şehristânî'nin "el-Milel ve'n-Nihal" isimli eserinin, me hazlarının çok müteassib kimselere dayandığını ileri sürerek, bu eserin itimada layık olmadığını belirtir (91).

(88) er-Râzî, Münazarât, 24.

(89) Bkz. Uludağ Süleyman, s. 27.

(90) Bkz. er-Râzî, Münazarât, s. 21.

(91) Bkz. Cerrahoğlu İsmail, II, 239.

Delici bir zekâ ve feraset dolu bir kafaya sahip olan er-Râzî, hiçbir zaman müteassıb bir kişi olmamış, mütekellim ve felsefeden, olan muhaliflerinden hiç kimseyi tekfîr etmemiştir (92). Ona göre mütekellim ve filozoflar Allah'ı, takdis, tenzih ve ta'zim etmeye çalışmışlar, ancak bazıları hatada, bazıları ise doğru yolda olmuşlardır. Zira dünyanın izzetli ve âhîret âleminin saadetli olması bakımından hepsinin gayesi Allah'ı yüceltmektir.

Her alanda bir dehâ olan er-Râzî, muarızlarının fikir ve düşüncelerini çürütmek, aklî kanunlar ışığında Kar'an-ı Kerim'e gelecek olan saldırıları durdurmak, Batınîlerin te'villerini tenkit edip mücadele etmek için bu defa karşımıza bir tefsir dâhîsi olarak çıkmaktadır (93). Fahrüddîn er-Râzî yazmış olduğu "Mefatihü'l-Gayb" isimli tefsirinde, şer'î konularının yanı sıra ilmin çeşitli dallarından bol bol temas etmiştir. er-Râzî, Kur'an'ın hizmetlerini ortaya çıkarmaya çalışmış, insanları Kur'an'ın kaynağına doğru sevk etmek için tefsirinde aklî ilim ekollerinin sahipleriyle sürekli olarak mücadele ve münakaşa etmiştir. O, tefsirinde sık sık yapmış olduğu mücadele ve seyahatlerinin yanı sıra, insanların Allah'ın emir ve yasaklarına tâbî olması gerektiğinden söz eder. Bunun içindir ki, tefsirinde bir çok dua ve Allah'a yalvarışlar vardır.

İslâm âlimleri arasında son derece geniş kültüre sahip olan er-Râzî, yapmış olduğu çalışma ve faaliyetler neticesinde şöhreti sadece Rey'de değil, bütün Harizmşahlar ve Gur

(92) Kerrâmiler, ma'ruf olan sebebler nedeniyle er-Râzî'nin bu toleransının dışında kalmışlardır.

(93) İlerideki bölümlerde tefsir anlayışı hakkında geniş bilgi vereceğimizden burada özet halinde bilgi vermeyi uygun bulduk.

hanedanlığı bölgesinde tanınmış, hatta henüz hayatta iken şöhreti Bağdad'a, Şam'a ve Mısır'a kadar ulaşmıştır. Fahrüddin er-Râzî henüz kırk yaşlarında iken 601/1204 ve daha sonraki yıllarda Bağdad'ta, Musul'da ve Mısır'da bulunan Muhyiddin İbn Arabî onun şöhretini duymuş, kendisine bir mektup yazmıştı (94). İbn Taymiye, İbn Arabî'nin geniş ölçüde er-Râzî'nin felsefi eserlerinden, özellikle "el-Muhassal"dan istifade ettiğini belirtir (95). Mevlânâ da bir beytinde er-Râzî'nin yaygın şöhretine işaret eder (96).

Bütün aklî ilimlerdeki geniş kültüründen dolayı, onun fikir ve eserleri zamanından itibaren her tarafa yayılmaya başlamış, öyle bir şöhrete ulaşmıştır ki, kelâm ve felsefedeki ehliyetinden dolayı uzun asırlar "el-İmam" diye anılır olmuştur. Kelâm ve felsefede, "İmamın görüşü böyledir" denildiği zaman, bu ifadeden er-Râzî anlaşılırdı. Her asırda yeni bir müceddîdin geleceğine inananlar, Hicri VI. asrın müceddîdi olarak onu gösterirler. Herat'ta Şeyhu'l-İslâm lakabıyla anılan er-Râzî, Osmanlı âlimleri arasında "Şeyhu'l-Ulema" diye anılmaktaydı (97). Fahrüddin er-Râzî'nin, Sultanlar nezdinde büyük bir mevkî ve itibar sahibi oluşu, onun ilmî şöhretini daha da arttırmıştı. Yakın ve uzak çeşitli yörelerden gelen bilginler onu ziyaret edip, ilminden ve fikirlerinden istifade ediyorlardı. Şair Şerefüddin b.Uneyn, Harezmi'de ders verdiği medresede kendisini ziyaret ettiğinde çevresinin seçkin şahsiyetlerle dolu olduğunu

(94) Bkz. İbn Arabî, er-Resâil, Haydarâbâd 1948, 15. risale.

(95) Bkz. İbn Taymiye, Mecmau Fetavâ, Riyad 1981, V, 106.

(96) Bkz. Mevlânâ, Mesnevî ve Şerhi, Şerheden: Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1985, V, 617, Beyit: 4144.

(97) Bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı, Ankara 1965, s. 75.

görmüştü (98). Harezmsah Alauddin Muhammed bile onu ziyat etmek için ayağına gelirdi (99). İbn Hallikan, onun için "O asrının yeğanesi idi.O,ilmi kelâm ve ma'kulat ilimlerinde zamanındakilere üstün geldiğini" ifade eder. el-Kıftî'de "zamanın en faziletli kişilerindendi, fıkıh'ta, usûlde, kelâm'da, hikmette eskileri geçti"ğini belirtir. İbn Haldun ise, "Mantık ve münazara ilmini en iyi işleyen kişinin er-Râzî olduğunu" söylemektedir (100).

Farklı fikir, düşünce, zümre ve mezheplere mensup kişiler er-Râzî'nin ilim meclislerine gelir, kendisini büyük bir coşkuyla dinlerlerdi. Sultanlar, vezirler, alimler, devlet adamları ve halk onun cemaati ve hayranları arasında idi. Dinleyiciler arasındaki çeşitli mezheplere sâlik olan kişiler ona sorular sorar, O da en güzel şekilde sorulan sorulara cevap verirdi. Bundan dolayıdır ki pek çok Kerrâmiye ve diğer mezheplere salık bir çok kişi er-Râzî sayesinde, Ehl-i Sünnet akîdesine dönmüşlerdi (101). Onun kadrini, kıymetini takdir eden Gur Sultanı Herat'ta onun için bir medrese yaptırmıştı. Harezmsah Alauddin'de Harezm'de er-Râzî'ye bir medrese tahsis etmişti. Herat 603/1207 de Harezmsahının eline geçince, Sultan burada ikameti için kendisine bir saray tahsis etti (102). Ebû Şâme el-Makdisî ise, er-Râzî için çeşitli beldelerde bir kaç medrese yaptırıldığını kaydeder (103).

(98) Bkz. İbn Hallikan, IV, 251.

(99) Bkz. Safedî, IV, 248.

İstanbul 1985, V, 617, Beyit: 4144.

(100) Cerrahoğlu İsmail, II, 240.

(101) Bkz. İbn Hallikân, IV, 248.

(102) Bkz. İbnu'l-İmâd, V, 21.

(103) Bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, et-Terâcim, Kahire 1962, s. 68.

Fahrüddîn er-Râzî'nin sevenleri ve hayranları olduğu gibi sevmeyeni ve muhalifleri de vardı. Onun için er-Râzî'nin, ilim, huy ve ahlakı hakkında farklı bilgiler nakledilmektedir. Şîfî âlimi olan Hansârî, er-Râzî'nin kötü huylu birisi olduğunu, münazaraya tutuştuğu bilginleri ebedlendirmeye kalkıştığını ve onlara hakaretler ettiğine dair bazı rivâyetler nakleder (104). "Nüzhetu'l-Ervahta onun makam ve mevkîe düşkün "Mühîbb'ü cah", "el-Bidaye ve'n-nihaye" de sultanlarla sohbet ve menfaate düşkün "Mühîbb'ü dünya" olduğu kaydedilir.

Fahrüddîn er-Râzî, Eş'ârî mezhebine mensup olmasına rağmen, İmam Eş'ârî'nin görüşlerine karşı çıkmış, Eş'ârîliğin bazı eseslerini tenkit ve red etmiştir. Onun bu özelliğini istismar eden muhalifleri kendisini suçlamak için, "Eş'ârî cahil, miskîn, cahiliye mezhebi içinde şaşkın bir kişi idi" dediğini iddia etmişlerdi (105). Fahrüddîn'i en çok eleştirenlerden biri de İbn Teymiye'dir. "Muvafakatu Sahîhu'l-menkûl li-Sarihi'l-Ma'kûl" ve "İsbatu Vacibi'l-Vucud" isimli eserlerini er-Râzî'nin fikirlerini red etmek için kaleme alan ve diğer eserlerinde de sık sık er-Râzî'yi tenkit eden İbn Teymiye, onun cehmî-cebrî olduğunu (106), hadis ve selef hakkındaki bilgisinin yetersiz olduğunu, sahîh hadis ile uydurma hadisleri birbirinden ayıramadığını (107), belirttikten sonra, tefsiri "Mefâtihu'l-Gayb" içinde, "içinde tefsirinden başka her şey var"dır (108) der. ez Zehebî ise, Fahrüddîn'in eser ve hadis alanında sıfır olduğunu, verdiği bilgilerin insanın şüphesini ve hayretini

(104) el-Hansârî, 70.

(105) el-Hansârî, V, 34.

(106) İbn Teymiye, Mecmuu Fetâva, XVI, 213, 236.

(107) a.g.e., IV, 71, 72.

(108) a.g.e., IV, 72.

arttırmaktan başka bir işe yaramadığını, onun, kuvvetli itirazları ortaya attığını, ama bunları çözüme kavuşturmada yeterince çaba göstermediğini iddia eder. Onun için "er-Râzî şüpheyi peşin olarak ortaya koyar, ama çözümünü veresiyeye bırakıyor" diye nakleder (109).

Fahrüddîn er-Râzî'ye karşı olanlar, onun son dönemlerinde felsefe ve kelâmıla meşgul olduğundan dolayı pişmanlık duyduğunu ve selef mezhebine döndüğünü iddia ederler ve bunu kanıtlamak için de er-Râzî'nin "Aksamu'l-Lezzat" isimli eserinden şu ifadeleri naklederler. "Aklın ilerlemesi nihayet bir yerde kösteklenir. Alimlerin harcadıkları çabaların sonu sapıklıktır. ruhumuz bedenimizden sıkılmıştır. dünyamızın sonu eza ve vebaldır. Uzun ömrümüz süresince yaptığımız araştırmalar sonucunda dedikodu yapmaktan başka bir şey elde etmedik." (110). İbnu's-Salah, Fahrüddîn'in "Keşke kelamla uğraşmasaydım" deyip ağladığını (111) nakleder. İbn Kayyim ise, er-Râzî'nin, "Keşke dünyaya hiç gelmeseydim. Keşke şu ruh bu bedene hiç girmeseydi" dediğini kaydeder (112).

er-Râzî, hayatının sonuna kadar kelâm, felsefe, tefsir ve fıkıh ile uğraşmış, bazı eserlerinde kelâmî görüşlerini, bazılarında felsefî görüşlerini, diğer bazı eserlerinde de tefsire, fıkıha dair görüşlerini ortaya çıkarmakla beraber, bu arada zamanında geçerli olan ilimlerin hepsiyle ilgilenmekten

(109) Bkz. Zehebî, Mîzânu'l-İtidal fi Nakdi'r-Ricâl, Mısır, 1963, III, 340.

(110) İbn Teymiye, Muvaffâkâtu Sahihi'l-Akl, Mısır, I, 91.

(111) İbnu'l-İmad, V, 21.

(112) İbn Kayyim, İctimau'l-cuyuşi'l-İslâmiyye, Hindistan, Tarihsiz, s. 120; Uludağ Süleyman (s. 81'den naklen).

de geri kalmamıştır. Bu kadar geniş bir alanda fikir ve düşüncelerini ortaya koyan er-Râzî'nin eleştirilmesi son derece tabiidir. Şunu da belirtelim ki, er-Râzî hakkında söylenen bu sözlerin hiçbiri bugün elde mevcut bulunan eserlerinde bulunmamaktadır (113). er-Râzî'nin "Aksamu'l-Lezzat" isimli eserine gelince, bugüne kadar yapılan araştırmalarda, böyle bir eserin varlığına rastlanılmamıştır (114).

d) ÖĞRENCİLERİ

Hayatında büyük ilim ve şöhrete sahip olan er-Râzî'nin çevresinde devamlı kalabalık bir öğrenci topluluğu meydana gelmiştir. Sultanlar, vezirler, devlet adamları ve halk hem onun derslerine katılır, hem de onun vaazlarını dinlerlerdi. Ders verdiği ilim meclislerinde ve gittiği her seferinde çevresinde üç yüzden fazla öğrenci bulunurdu. Taşköprüzade, "Her ne zaman bir yere gitmek istese ve atına binse fıkıh ve diğer ilimleri tahsil etmekte olan üç yüz kişi yaya olarak onunla yola çıkardı" (115) der. Derslerini dinleyen talebelerinin sorularına tatminkâr cevaplar verir, onların problemlerini çözerdi. Kendisine bir soru sorulduğu zaman önce küçük talebeler cevap verir, eğer onlar meseleyi çözemezlerse büyük talebeler cevap verirdi. Eğer onlar da meseleyi çözemezlerse bu defa er-Râzî cevap verirdi (116). er-Râzî'nin çevresinde toplanıp ders alan öğrenciler, kendisinden kelâm, felsefe, fıkıh, fıkıh usûlu, tefsir, tıb, nahiv ve edebiyat gibi ilimleri öğrenirlerdi. er-Râzî'nin

(113) Uludağ Süleyman, 90.

(114) a.g.e., 91.

(115) Taşköprüzâde, I, 566.

(116) İbn Ebî Usaybia, 467.

tesiri ve şöhretini yayan ve devamlı kılan şüphesiz ki bu öğrenci topluluğu ve eserleri olmuştur.

Kaynaklar, er Râzî'nin çeşitli ilim dallarında şöhret olmuş bir çok öğrencilerinin olduğunu kaydederler. Kaynaklarda elde etmiş olduğumuz meşhur öğrencilerden bazıları şunlardır.

1 - Şemsuddin el-Hiyüyi (Hilvaki, Hiveli) (117): Kelâm, felsefe ve tıp alanında şöhret olmuş, er-Râzî'nin eksik bıraktığı iddîa edilen tefsirini bu öğrencisinin tamamladığı söylenir. İbnu'l-İmad, el-Hiyüyi'nin er-Râzî'nin öğrencisi Kutbüddin'in öğrencisi olduğunu söyler (Ö.637/1239) (118).

2 - Kutbüddin Mısrî: Kuzey Afrikalı olan Kutbüddin Mısrî, Mısır'da ikamet etmiş, Horasan'a gidip er-Râzî'den ders almış, felsefe ve tıbbâ dair eserler yazmıştır. İbni Sînâ'nın "el-Kanun"u üzerine bir şerh yazan Kutbüddin, Moğol istilasında 618/1221'de Nişabur'da öldürüldü (119).

3 - Ebû Bekir İbrahim İsfehânî: er-Râzî'nin vefat etmeden vasiyetnamesini yazdırdığı öğrencisidir.

4 - Esiruddîn el-Ehberi (Ö.663/1264): er-Râzî'nin öğrencilerinden olan bu zatın, felsefe, mantık ve astronomiye dair eserleri bulunmaktadır.

5 - Şemsuddin Hüsrevşahi: 580/1184'de Tebriz'in bir köyü olan Hüsrevşah'ta doğdu. er-Râzî'nin "el-Ayatu'l-beyyinat"

(117) Uludağ Süleyman, 35.

(118) İbnu'l-İmâd, V, 183.

(119) Zikrikli, I, 45.

isimli eserini tamamladı. Başta Anadolu olmak üzere çeşitli bel-
deleri dolaşan Hüsravşahi, 653/1255'de Şam'da vefat etti (120).
İbnu'l-İbrî, Kerkük hakimi Davud Eyyübî'nin Hüsrevşahi'ye büyük
saygı gösterdiğini kaydeder (121).

6 - Muhammed b.Rıdvanî Şirvan hakimi olan bu öğrencisinin
isteği üzerine er-Râzî, İbni Sînân'ın "Uyunu'l-Hikme" isimli
eserini yazmıştır (122).

7 - Tacuddin el-Ermevî (D.594/1197, Ö.683/1284): Daha çok
er-Râzî'nin öğrencilerinden istifade eden, er-Râzî'yi Anadolu'ya
tanıtan ve "el-Erbain" ile "el-Mahsûl" isimli eserlerini muhtasar
hale getiren el-Ermevî (672/1277) veya (683/1284)'de Konya'da
vefat etti (123).

8 - Efdalüddin el-Huncî (Ö.646/1248): er-Râzî'den felsefe ve
mantık dersleri almıştır.

9 - Zeynuddin el-Kişî, Mufaddal b.Ömer ve Şihabuddîn
Neysaburi, er-Râzî'nin değerli öğrencilerinden bazılarıdır.

e) ESERLERİ

Fahrüddîn er-Râzî, İslâm âleminde geniş kültüre sahip,
aklî, naklî ve tabiat ilimlerinde eşine ender rastlanılan
âlimlerimizden biridir. er-Râzî'nin eserlerinin sayısı kesin
olarak bilinmemektedir. Ancak İbn Kesir "el-Bidâye ve'n-Nihâye"
isimli eserinde iki yüz kadar eserinin olduğunu belirtir (124).

(120) Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrut 1957, V, 103.

(121) İbnu'l-İbrî, 254.

(122) Uludağ Süleyman, 35.

(123) Kehhâle, XII, 155.

(124) İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, 55.

er-Râzî'nin eserlerinin büyük bir bölümü zamanımıza kadar gelmişse de diğer bir bölümü malesef günümüze kadar gelmemiştir veya gelip gelmediği kesin bir şekilde bilinmemektedir (125).

er-Râzî'nin eserlerinin bir kısmı, bir veya birkaç defa basılmış, bir kısmı hakkında tanıtıcı bilgiler yayımlanmıştır. Ancak onun eserlerinin büyük bir bölümü başta Türkiye kütüphaneleri olmak üzere çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde yazma eser halinde bulunmaktadır.

er-Râzî'nin kaynaklarda ismi geçen eserlerinden bazıları şunlardır:

- 1 - Mefatihü'l-Gayb veya et-Tefsiru'l-Kebîr (126) مفاتيح الغيب ١
(Kâhire 1279-1289/1862-1278), (1324/1906, 1327/1909, 1352/1933, İstanbul 1294/1877, 1307/1877) Bu tefsir bir çok defa Türkiye ve Mısır'da basılmış, bir çok da muhtesarı vardır (127).

- (125) er-Râzî'nin eserleri hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler sunulmuştur, er-Râzî'nin eserleri hakkında geniş bilgi için bkz: Taşköprüzâde, Mevzuatu'l-Ulum; Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye'tü'l-Arifîn; Ali Sâmî en-Neşşar, itikadatu Fıraki'l-Müslimin ve'l-Müşrikîn; ayrıca biyografik eserlerde, tabakat kitaplarında ve er-Râzî'nin çağdaşları olan İbn Ebî Usaybia (Ö.668/1270), İbn Hallikân (Ö.681/1282), İbnu'l-Kiftî (Ö.646/1248) ve Ebû Şâme el-Makdisî (Ö.665/1267) gibi müellifler er-Râzî'nin eserleri hakkında gayet geniş bilgiler sunmaktadırlar.
- (126) er-Râzî'nin Durretü'l-Tenzîl veya Esraru't-Tenzîl isimli tefsiri, et-Tefsirus-Sağîr diye tanındığı için bu tefsir Tefsir'i Kebir diye meşhur olmuştur diyenler vardır. Bkz. Uludağ Süleyman, s. 110, (1 Nolu dipnot).
- (127) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Tarihi, II, 243, 4 no'lu dipnot.

۲. كتاب التفسير الصغير (واسمه أسرار التنزيل وأنوار التأويل)

2 - et-Tefsiru's-Sağir (Esraru'l-Ten-Zıl ve Envaru't-Te'vil.
Fahrüddîn er-Râzî bu eserinde dört sûreyi tefsir eder. İhlâs sûresinde ilâhiyat, A'la sûresinde ilâhiyat, peygamberlik ve âhîret konularını, Tîn sûresinde âhîret ve Asr sûresinde ise güzel amelleri konularını ele alıp açıklar.

3 - Esasu't-Takdis (Mısır 1328, 1354, 1935) أساس التقديس
er-Râzî Eyyûbî Sultanı Seyfuddîn (Ö.610/1213) adına yazıp Şam'a gönderdiği bu eseri, müteşabih âyet ve hadislerin te'vil edilmesi gereğine dair olup Kerramilere ve Hanbelilere karşı yazmıştır.

4 - Nihâyetü'l-Ukûl نهاية العقول

5 - el-Ayâtu'l-Beyyinât fî'l-Mantık الآيات البينات فى المنطق

6 - Acâibu'l-Kur'ân (1404/1984 Beyrut) عجائب القرآن

Eser tevhid, tasavvuf ve âhlâk konularını kapsamaktadır.

7 - el-Burhânu'l-Bahâiyye (Farsça) البرهان البهائية

Eser Şâfiîlerin Hanefilerden ayrıldıkları yüz yetmiş meselede Şâfiîleri savunmak için ele alınmıştır.

8 - el-Meâlîm fî Usûli'd-Dîn (Kâhire 1323/1903) المعالم فى أصول الدين

er-Râzî, eserin mukaddimesinde eserinin kelâm, cedel, hilaf, fıkıh usûlu ve fıkıh bölümlerini ihtiva edeceğini kaydeder. Ancak bu bölümleri ihtiva eden eserine bugüne kadar rastlanılmamıştır.

۹. المحصل أفكار المتقدمين والمتأخرين والحكام.

9 - el-Muhassal Efkârî'l-Mutekaddimîn ve'l-Muteahhirîn vel-Hukema (Mısır 1323/1903)

- 10 - Münazarât Fahrüddîn er-Râzî, fi'r-Red alen-Nasara (Beyrut 1986)
- 11 - el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-Fıkh ١١- المحصول فى علم أصول الفقه
- 12 - el-Mebâhisi'l-Meşrikiyye ١٢- المباحث المشرقية
- 13 - Lübbü'l-İşârât ١٣- لباب الإشارات
- 14 - el-Metâlibi'l-Aliye fî'l-Hikme ١٤- المطالب العالية فى الحكمة
- 15 - el-Me'âlim fî usûli'l-Fıkh ١٥- المعالم فى أصول الفقه
- 16 - Tenbîhi'l-İşârât fî'l-Usûl ١٦- تنبيه الإشارة فى الأصول
- 17 - el-Erbeîn fî usuli'd-dîn ١٧- الأربعين فى أصول الدين
- 18 - Sirâcu'l-Kulûb ١٨- سراج القلوب
- 19 - Zübdetü'l-Efkâr ve Ümdetü't-Nizâr ١٩- زبدة الأفكار وعمدة النظر
- 20 - Şerhu'l-İşârât ٢٠- شرح الإشارات
- 21 - Menâkibu'l-İmâm eş-Şâfiî ٢١- مناقب الإمام الشافعي
- 22 - Tefsîr Esmâillahi'l-Hüsnâ ٢٢- تفسير أسماء الله الحسنی
- 23 - Te'sisi't-Takdîs ٢٣- تأسيس التقديس
- 24 - et-Tarîkatu fî'l-Cedel ٢٤- الطريقة فى الجدل
- 25 - Risâletü's-Sûâl ٢٥- رسالة السؤال
- 26 - Müntehâb Tenglûşa ٢٦- منتخب تنكلوشا
- 27 - Mebâhisu'l-vûcut ve'l-Adem ٢٧- مباحث الوجود والعدم

- 28 - Mebâhîsu'l-Cedel ٢٨. مباحث الجدل
- 29 - en-Nabd ٢٩. النبض
- 30 - et-Tarîkatu'l-Alâiyye fî'l-Hilâf ٣٠. الطريقة العلامية فى الخلاف
- 31 - Levâmiu'l-Beyyinât
fî şerhi Esmâillahi ves'Sıfât ٣١. لوامع البينات فى شرح أسماء الله والصفات
- 32 - Fedâilu's-Sahabeti'r-Râşidîn ٣٢. فضائل الصحابة الراشدين
- 33 - el-Kada ve'l-Kader ٣٣. القضاء والقدر
- 34 - Risâletü'n fî'l-Hudûs ٣٤. رسالة فى الحدوث
- 35 - el-Letâifi'l-Fiyâiyye ٣٥. اللطائف الفياتية
- 36 - şifâu'l Ayn mine'l-Hilâf ٣٦. شفاء العين من الخلاف
- 37 - el-Halk ve'l-Ba's ٣٧. الخلق والبعث
- 38 - el-Ahlâk ٣٨. الأخلاق
- 39 - er-Risâletü's-Sahâbiyye ٣٩. الرسالة الصحابية
- 40 - er-Risâletü'l-Mecdiyye ٤٠. الرسالة المجدية
- 41 - İsmetü'l-Enbiyâ ٤١. عصمة الأنبياء
- 42 - Müsâdarâtu İklides ٤٢. مصادرات إقليدس
- 43 - Nefsetü Mesdûr ٤٣. نفثة مسدور
- 44 - Risâletün fî Zemmı Dünyâ ٤٤. رسالة فى ذم الدنيا

- 45 - el-İhtiyaratü'l-Alaiyye,
fî Te'sîrâtü's-Semâviyye ٤٤. الاختيارات العلائية فى التأثيرات السماوية
- 46 - İhkâmü'l-Ahkâm ٤٦. إحكام الأحكام
- 47 - Risâletün fî'n-Nefs ٤٧. رسالة فى النفس
- 48 - el-Muhassal fî'l-Kelâm ٤٨. المحصل فى الكلام
- 49 - el-Mahsûl fî'l-Fıkh ٤٩. المحصول فى الفقه
- 50 - el-Milel ve'n-Nihal ٥٠. الملل والنحل
- 51 - Risâletün fî't-Tenbih ala ba'dıl Esrârı'l-Mevdı'a
fî ba'dı sūver'il-Kur'an'ıl-Kerim ٥١. رسالة فى التنبيه على بعض الأسرار المودعة فى بعض سور القرآن الكريم
- 52 - Şerhu Uyûn'ıl-Hikme ٥٢. شرح عيون الحكمة
- 53 - Mesâilu't-Tıb ٥٣. مسائل الطب
- 54 - ez-Zübdetü fî ilmi'l-Kelâm ٥٤. الزبدة فى علم الكلام
- 55 - el-Hamsîn fî Usulu'd-dîn ٥٥. الخمسين فى أصول الدين
- 56 - Risâletün fî'n-Nübüvvât ٥٦. رسالة فى النبوات
- 57 - Nihâyetü'l-İ'câz fî Dirâyeti'l-İ'câz ٥٧. نهاية فى الإيجاز فى دراية الإعجاز
- 58 - el-Beyyinât ve'l-Burhân fi'r-Red'ala Ehl-iz-Ziyâ
ve't-Tuğyân fî ilmi'l-Kelâm ٥٨. البيّنات والبرهان فى الرد على أهل الزيغ والطغيان فى علم الكلام

59 - Tahsili'l-Hak (128).

60 - el-Mulahhas fi'l-Felsefe

(128) Biz burada er-Râzî'nin eserlerinden bir bölümünü sunduk. er-Râzî'nin diğer eserleri için bkz. Fahrüddîn er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb; el-Münazarât ve i'tikadâtü Fırakî'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn; Taşköprüzâde, Mevzuatu'l-Ulum, İst. 1313, Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, ist. 1941; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyetu'l-Arifîn İst. 1941; Ali Sâmi en-Neşşar, İtikadatu Fırakî'l-müslimîn ve'l-müşrikîn, Mısır 1938; Muhammed Salih ez-Zerkân, Fahrüddîn er-Râzî ve Arahu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye, Beyrut 1963; Muhsin Abdülhamid, er-Râzî Müfessiren, Bağdad 1974; İbn Ebî Usaybia, Uyu'nu'l-Enba; Beyrut 1965; İbnu'l-Kiftî, İhbaru'l-Ülema (Tarihu'l-hükema); es-Safedî, el-Vâfî bi'l-Vefeyât; İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-Ayân, Beyrut 1977; Hansârî, Revzatu'l-Cennât, Kahire 1306/1968; es-Sübkî, Tabakatu's-Şâfiyye, Mısır 1964; İbnu'l-Hacer, Lisanu'l-Mizan, Haydarabad 1330; Zirikli, el-A'lâm, Beyrut, 1960, Kehhale, Mu'cemu'l-müellifîn, Beyrut, 1957.

III- FAHRÜDDİN er-RÂZÎ'NİN TEFSİRDEKİ METODU ve TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ

Kur'an-ı Kerim ihtiva ettiği uslûp ve fikir sistemi ile, akla, sağduyuya ve en asıl insani duygulara sürekli bir şekilde çağrıda bulunan, insanoğlu için her iki âlemin saâdetini temin etme görevini üzerine alan, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, hangi mezhep ve meşrepten olursa olsun, doğrudan doğruya bütün insanlığa hitap ettiğinden dolayı, kapsamış olduğu ilâhî sırrı çözmek ve içindeki ilmi i'câz yönünü keşfedebilmek için, tarih boyunca bütün İslâm âlimlerini bu sahada eserler vermeye sevketmiştir.

İslâm'ın ilk yıllarında Kur'an-ı Kerim âyetlerinin tefsiri rivâyetle (129) başlamış, tedvîn edilinceye kadar böyle devam etmiştir. Hicri I. asırdan itibaren gerek dinî ve gerekse siyasî mezheplerin ortaya çıkması ve bu mezheplerin kendi görüşlerinin doğruluğunu ispat etmek için Kur'an âyetlerini te'vile başvurmalarıyla, rivâyet tefsirinin yanında yenibir tefsir akımı olan dirâyet tefsir akımı gelişmeye başladı. İnsan düşüncesi geliştikçe ve olaylar çoğaldıkça, zamanla müfessirler mütekellîmlerden ve mezhep mensuplarından oluşmaya başladı.

(129) Genel olarak tefsirler üç kısma ayrılır. a) Rivâyet tefsiri; buna "me'sur" veya "menkûl" tefsir ismi de verilir. Bu tefsir, Kur'an'ın Kur'an ile, Kur'an'ın Hz.Peygamberin sünnetiyle tefsirini veya sahabenin âyetler hakkında Allah'ın muradını açıklamaya dayanan sözlerini kapsar. b) Dirâyet tefsiri; "rey" veya "ma'kûl" tefsir ismi de verilir. Bu tefsir sadece rivâyetlere munhasır kalmayıp, dil, edebiyat, din, mezhep ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerdir. c) İşâret tefsiri. (İşârî): Yalnız sülûk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan bir takım gizli anlamlara ve işâretlere göre Kur'ân'ı tefsir etmeye denir.

Böylece Kur'an tefsirinde yeni ufuklar açılmaya ve rivâyet tefsiri yerine müfessirler dirâyet tefsirle meşguliyeti tercih edip, bu sahada âkide ve görüşlerini savunan müstakil tefsirler yazmaya başlamışlardır.

Dirâyet tefsirleri daha çok Mu'tezîle mezhebine mensup âlimlerin çalışmalarıyla gelişmiştir. Sünnî mezhebine mensup müfessirler genel itibariyle gelenekçi rivâyet tefsir anlayışına bağlı kalırlarken, Mu'tezîle âlimleri Kur'an-ı tefsir ederken geniş ölçüde kelâm, dil, edebiyat ve belağat gibi ilimlerden faydalanarak sünnî müfessirlerin bile takdirlerini kazanan çok güzel dirâyet tefsirleri yazmışlardır. Bu sahada yazılan en güzel tefsir, ez-Zemahşeri (Ö.538/1143)'nin "el-Keşşâf"ıdır. Rivâyet tefsir sahasında ise en güzel tefsir şüphesiz ki, et-Taberi (838/923)'nin "el-Câmiu'l-Beyân"ıdır.

Sünnî dirâyet tefsiri, sünnî kelâm sisteminin gelişmesine paralel olarak gelişmeye başlamıştır. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, Ebû Bekir el-Bakıllanî (Ö.403/1012), İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (Ö.478/1085) ve İmam el-Gazâlî (Ö.505/1111) gibi büyük kelâm âlimleri fikir ve düşüncelerini İslâm dini ve akidesine hizmet edecek şekilde geliştirmişlerdir. Hicri VI. asrın sonlarında felsefe, kelâm, usûl, fıkıh, tefsir, nahiv, edebiyat, tıp ve astronomi sahalarında son derece önemli eserler veren Fahrüddîn er-Râzî karşımıza çıkmaktadır. er-Râzî aklî, tecrübi, felsefî ve nazari bilimleri tefsir ilmine aktarmış ve meydana getirmiş olduğu muazzam tefsiri "Mefâtihu'l-Gayb" ile tefsir ilminde yeni bir çığır açmıştır. er-Râzî bu eserinde et-Taberi'nin "el-Câmiu'l-Beyân"ından geniş ölçüde faydalanırken

diğer yandan Eş'ârî kelâmcılarından, fıkıhçılarından, Mu'tezile kelâmcılarından Ebû Ali el-Cübaî (Ö.303/915), Ebû İshak el-İsferâini (Ö.418/1027), Ebû Bekr el-Asam (Ö.236/859) ve özellikle Mu'tezile müfessiri olan ez-Zemahşeri'den yararlanmıştı.

Fahrüddîn er-Râzî esas itibariyle tefsirle pek fazla meşgul olmamıştır. O daha çok kelâm ve felsefeye ilgi duymuş ve eserlerinin çoğunu da bu alanda vermiştir. Ancak daha sonra bu yolda fazla bir fayda temin edemediğini, Kur'an yolunun, kelâm yollarının hepsinden daha sağlam olduğunu (130) ve özellikle Fâtiha sûresindeki anlam ve muhteva zenginliği, onun bu sûre'den on bin mesele çıkarabileceğini iddia etmesi ve bu iddiasını ispatlamak için de tefsire (131) yöneldiğini görüyoruz. er-Râzî, daha önce de tefsirle meşgul olmuş, bu konuda bazı eserler de yazmış olmakla beraber tefsir yazma işiyle (132) hayatının son yıllarında meşgul olmuştur. er-Râzî'nin hangi tarihte tefsirini yazmaya başladığını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak muazzam bir şekilde müstakil olarak Fatiha sûresinin tefsirini yazmış, daha sonra da diğer sûreleri ona ilâve etmiştir. er-Râzî'nin bazı sûrelerin tefsirini bitirdiği zaman, bitiş tarihlerini kaydettiğini görüyoruz. Bu tarihler sayesinde tefsirinin, hayatının son on yılında yazıldığını anlıyoruz. Şöyleki: Ali'imrân, H.595 Rebiu'l-Ahir, Nisâ, H.595 Cemaziyelahir; Enfâl, H.601 Ramazan (Buğdan); Tevbe, Şa'ban, Ra'd, H.601, Şa'ban, Nahl, H.601 (Gaznî veya Gazne); Yunus, Receb; Hûd, Receb, İbrahim ve

(130) İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, 55; Cerrahoğlu, II, 243.

(131) er-Râzî, Tefsir, I, 3.

(132) Burada "Mefatihü'l-Gayb"e başlamasını kastediyoruz.

İsrâ, H.601; Kehf, H.602; Feth, Saffat, Sa'd, Zümer, Mü'min, Fussilet, Şurâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûreleri de H.603 yılında yazılmıştır.

Fâtiha ve Bakara sûrelerinde tarih olmadığına göre er-Râzî, tefsir yazma işine hangi tarihte başladı ve er-Râzî, Bakara sûresinden başlayarak sûrelerin tefsirini Kur'an'daki sıraya göre mi, yoksa bazan bir kaç sûre atlayarak ilerdeki sûrelerin tefsirlerini yazdıktan sonra, aradaki sûreleri daha sonra mı yazdı? Fâtiha ve Bakara sûrelerinde tarih olmadığına göre ve tefsirindeki ilk tarih H.595 yılı olduğuna göre er-Râzî tefsirini ya H.595 yılında veya bu yıldan bir veya iki yıl önce yazmaya başlamış olması gerekir. Bazı sûrelerin sonlarına koyduğu tarihlerle de bakılacak olursa er-Râzî'nin tefsir yazımında Kur'an'daki sûre sırasını takip etmediğini söylemek gerekir. Fahrüddin er-Râzî'nin bu tefsirinin tamamını kendisinin tamamlayıp tamamlamadığı da tartışma konusu olmuştur.

İbn Kâdî (133), İbn Hallikan (134), Yâfiî, ez-Zehebî, Dâvûdî gibi âlimler er-Râzî'nin tefsirini tamamlamadığını (135), el-Hafaci "Şerhu'ş-Şifa" da (136) er-Râzî'nin Enbiya sûresine kadar olan sûreleri tefsir ettiğini, Kâtib Çelebi ise er-Râzî'nin, tefsirini tamamlamadığını ve öğrencisi Şihabuddîn el-Hiyuvî (Ö.637) ile Necmuddin el-Mahzumî el-Kumûlî (Ö.727)'nin tefsirini tamamladığını kaydeder (137).

(133) İbnu'l-İmâd, V, 31.

(134) İbn Hallikan, III, 381.

(135) İbn Ebî Usaybia, III, 44; Kâtib Çelebi, II, 1756.

(136) el-Hafaci, Şerhu'ş-Şifa, İstanbul 1267, I, 267.

(137) Kâtib Çelebi, II, 1195.

Diğer bazılarına göre (138) ve muasır yazarlardan İbn Aşur, Muhammed el-Hasan el-Ammarî, Muhsin Abdülhamid ve Muhammed Salih ez-Zerkân bugün elde mevcut olan tefsirin er-Râzî'ye ait olduğunu kaydederler (139).

ez-Zehebî ise, her iki görüşten birini tercih edememiş ve tereddütte kalmıştır (140).

Bu eser hakkında böyle bir ihtilafın çıkmasının sebebi kanaatimizce, hacimli olan bu tefsirin tamamının okunmamasından ileri gelmektedir (141). Tefsirdeki uslûp ve usûl birliği açıkça gösteriyor ki, Fâtiha sûresinden Nâs sûresinin sonuna kadar hepsi Fahrüddîn er-Râzî'ye aittir (142). Ayrıca Fahrüddîn er-Râzî tefsirindeki metodunu Kur'an-ı Kerim'in ilk sûresi olan Fâtiha'yı tefsir ederken ortaya koymuştur. Diğer sûreleri de, buna koyduğu esas ve kurallara göre tefsir etmiştir. Eserlerinde görülen malum tertibi icat eden odur. Bu konuda selefi yoktur denilmektedir (143). es-Sâfedî İbn Hallikan'ın bu tertibinin ne olduğunu bizlere şöyle açıklamaktadır: "er-Râzî bir meseleyi ortaya koyar, sonra bu meseleyi taksime ve tasnife tabi tutar. Bu taksimden ortaya çıkan dalları da bölümlere ayırıp, bunlardan her birinin delillerini ortaya koyar. Onun için ana mesele ile ilgili bulunan hiçbir tâlî mesele dikkatten kaçmaz. Bu suretle kaideler düzenli

(138) Bkz. es-Safedî, IV, 254.

(139) Bkz. el-Kiftî, III, 293; Muhammed Fâdıl b.Aşûr, et-Tefsir ve Ricâluhu, s. 90.

(140) Muhammed Huseyn ez-Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, Beyrut, I, 267.

(141) Cerrahoğlu İsmail, II, 245.

(142) a.g.e., II, 245.

(143) İbn Hallikân, IV, 249; es-Subkî, V, 33; Taşköprüzâde, I, 566; İbn Ebi Usaybia, s. 462; İbnü'l-Verdî, Tarih, İbn Verdî, 1969, II, 127.

bir şekilde ifade edilmiş, meseleler tam olarak tesbit edilmiş olur (144).

Fahrüddîn er-Râzî'nin eserlerine uygulamış olduğu bu metodunu İbn Sînâ ve İmam Gazâlî'den aldığı iddia edilirse de, bu iddiaların doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira İbn Sînâ ve İmam Gazâlî'nin aynı metodu uyguladıkları doğrudur. Ancak tasnifçi ve tahlilci bir zekâyâ sahip olan er-Râzî, bu usûl ve metodunu daha geniş bir ölçüde felsefe ve kelâm'da kullanmış, bu konuda mahirleştikten sonra yani aynı usûlü tefsirde de uygulamaya koymuştur. er-Râzî'nin başta felsefe ve kelâma, daha sonra tefsire uyguladığı bu usûl ve metodu İbn Sînâ ve İmam Gazâlî gibi âlimlerden almamış, fakat onu yeni alanlarda yani dinî ilimlerde kullanmıştır (145).

Gerçekte er-Râzî, mesele ve konularını sınıflandırma, tertip etme ve sistemli hale getirmekte, bu ilimlerin konu ve içeriklerini kendine göre düzenlemiş ve kendine has bir metot meydana getirmekle beraber kendisinden sonra gelen Kutbeddîn Şirâzî (Ö.710/1310), Kutbeddîn er-Râzî (Ö.766/1364), Kadı Beydâvî (Ö.691/1291), Teftazânî (Ö.797/1395) ve Cürcânî (Ö.816/1413) (146) gibi âlimlere de öncülük etmiştir. er-Râzî'den sonra gelen âlimlerin pek çoğu onun geliştirip ortaya koyduğu usûl ve metodun takipçileri olmuşlardır.

Fahrüddîn er-Râzî tefsirine, sûrelerin başlangıçlarında, o sûreden elde edilen faydaları belirtmekle başlar. Bir âyeti

(144) es-Safedî, IV, 249 (Uludağ Süleyman, s. 37'den naklen)
(145) Bkz. Uludağ Süleyman, s. 118.
(146) Bkz. Uludağ Süleyman, s. 113.

tefsir ederken de bu âyette ne gibi hükümlerin bulunduğunu tesbit eder. Sonra bu hükümler etrafındaki âlimlerin ihtilaflarını ve mezheplerinin görüşlerini son derece güzel bir şekilde delilleriyle beraber okuyucuya sunar. Bablar, meseleler, vecihler, mukaddimeler, hükümler, faydalar, lâtifeler, nükteler, hüccetler, deliller, vecizeler, menkibeler, hikâyeler, kıssalar ve temsiller bu tasnif ve taksim içinde yerlerini en güzel biçimde alırlar. Müfessirimiz önce anlatacağı konunun eksenini ortaya koyar, sonra bu konuyla ilgili bütün farklı görüşleri bu eksen etrafında düzenli bir biçimde okuyucuya sunar. Öyle ki, konu ne kadar uzarsa uzasın yine de o eksenden uzaklaşmaz. Konu en güzel biçimde tahlil, izah ve terkip edilir.

Müfessirimizin tefsiri sıradan bir tefsir olmayıp, bir çok özelliği olan bir tefsirdir. er-Râzî tefsirini yazarken diğer müfessirlerin faydalandıkları kaynaklardan başka çağındaki nakli ve aklı (kelâm, felsefe, astronomi, matematik, fizik, kimya, tıb... v.s.) ilimlerden de geniş ölçüde faydalanmış, bu suretle tefsiri tam anlamıyla bir dirâyet tefsiri özelliğini kazanmıştır. er-Râzî bir âyeti tefsir ederken, bu âyetle uzaktan veya yakından ilgisi bulunan bütün bilgileri düzenli bir biçimde aktarır. Mesela gökyüzü, ay, güneş ve yıldızlardan bahseden âyetlere geldiğinde, çağındaki astronomi ilminde mevcut konuyla ilgili bütün bilgileri aktararak Kur'an'la astronomi de verilen bilgiler arasındaki uyuma işaret eder. Bazan Kur'an'ı esas alarak astronomiyi ona göre değerlendirir, bazan da şahsî düşüncelerini ileri sürer. Diğer bilim dalları için de aynı metodu uygular. Çok çeşitli mesele ve konuları ihtiva etmesi bakımından er-Râzî'nin

tefsiri gibi bir tefsire alışık olmayan bazı ilim adamları bu tefsiri görünce, "er-Râzî'nin tefsiri, tefsirden başka her şeyi ihtiva eder" demişlerdir. İbn Teymiye'ye atfedilen bu söz son derece anlamlıdır. Bu söz, o güne kadar alışlagelen tefsir anlayışına uysun veya uymasın er-Râzî'nin bir çok bilgiyi tefsirine aktardığını gösterir (147).

İbn Teymiye ve Ebu Hayyân el-Endelusî'ye karşı tabîî, tıbbî, tecrübî, kelâmî, felsefî, aklî ve tarihî bilgilerin tefsire aktarılmasından hoşlanan es-Sübki ise, "Onun tefsiri, tefsirle birlikte her şeyi ihtiva eder" şeklinde bir ifade kullanarak yukarıdaki âlimlerin görüşlerine katılmaz. Ancak biz burada Kur'an'la fazla ilgili bulunmayan bir çok bilginin, özellikle henüz teori halinde bulunan hususların tefsirlere aktarılmasının doğurduğu bazı sakıncalara kısaca değinmek istiyoruz.

Kur'an-ı Kerim bir çok yerde, gökyüzünden, gökyüzündeki cisimlerden, aydan, güneşten, bunların hareketlerinden ve sağladıkları faydalardan söz eder. Fahrüddin er-Râzî bu konularda çağında mevcut geçerli bilgilere dayanarak yukarıdaki konularla ilgili âyetleri tefsir eder. Bu bilgilerin yetersiz kaldığı hususlarda kendine göre te'vil eder. Mesela dünyadan söz ederken yerkürenin sâkin ve sabit olduğunu bir sürü aklî ve naklî delillerle kanıtlamaya çalışır. Dünyanın öküzün ve balığın veya bir hayvanın üzerinde olabileceğini söyler (148). Ağaçların ve bitkilerin tohumlardan nasıl meydana geldiğini kanıtlamak için geniş açıklamalarda bulunur (149). Sütün memede nasıl oluştuğunu

(147) Bkz. er-Râzî, Tefsir, II, 102, 103.

(148) a.g.e., VII.

(149) a.g.e., IV, 141.

açıklamaya çalışır (150). Hz.İsa (a.s.)ın babasız dünyaya geldiğini kanıtlamak için bazı canlıların tohumuz, annesiz ve babasız yaratıldığını söyleyerek farenin çamurdan, yılanın kıldan ve akrebin bazruc (151)'tan yaratıldığını iddia eder (152). er-Râzî, dünyanın hareket etmediğini iddia ederken bu görüşünü âyetlere dayandırdığından, kendisinden sonra gelen ve onun tefsirini okuyan âlimler âyetlerin gerçek manalarıyla ilgisi bulunmayan açıklamalarını boşu boşuna savunmuşlar ve hiç gerek yokken bu tür meselelere dini bir biçim vermişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, modern ilmin verileri ile çatışmayan ve sonsuza dek bu özelliğini devam ettirecek olan ilâhî bir kitaptır. Kur'an'ın bu özelliği, onun, âlemleri bir hikmet ve ölçü içinde yoktan yaratan ve onları belli konulara tâbi tutan Yüce Allah tarafından indirilmiş olmasıdır (153). Ancak Kur'an-ı Kerim'i kesinlik kazanmamış teorilerle açıklamaya kalkışmak ve hatta kur'an âyetlerine, taşımadıkları manaları yüklemeye kalkışmanın sakıncaları da ortadadır. Müfessirlerin bu sakıncalı davranışlarından dolayıdır ki, bazı ilim adamlarını, "ilmî tefsir"e karşı cephe almaya sevketmiştir (154).

(150) a.g.e., V, 482.

(151) Arapça kamuslarda böyle bir kelimeye rastlayamadık. Yaptığımız araştırmada (البادرج) diye bir kelime bulduk ki, bu da; 1) Naneye benzer bir ot, 2) veya ırmak, göl kenarlarında yetişen yarpız dedikleri bir otun ismidir. bkz: Hucr Halil, el-Mu'cemi'l-Arabî el-Hadis Laros, Paris, 1973, s. 209; Ahterî, Ahterî Kebir, İstanbul, 1309, s. 1309.

(152) a.g.e., VIII, 48.

(153) Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümelere, Ank. 1988, s. 88.

(154) İlmî tefsir ekolüne karşı çıkan bazı müfessirler şunlardır: İbn Teymiye, Fehd b.Ardurrahman er-Râzî, Şeltut Emin el-Hûlî, Aişe Abdurrahman, Muhammed İzzet Derveze, Abbas Akkad, Muhammed Kâmil Hüseyin, Şevkî Dayf, Sübhi Salih, Abdülmeccid el-Muhtesib.

Kur'an-ı Kerim, herşeyden önce insanların dünya ve âhiret saadetini sağlayan bir hidâyet kitabı olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Eğer Kur'an, günümüzde ancak modern, teknik âletlerle elde edilebilen değişmeyen tabiat kanunlarından söz ediyorsa, bu bizim, onları yoktan yaratan Yüce Allah'ın kudret ve azametini görmemiz, tevhid birliğini tasdik edip, imân etmemiz içindir. Yoksa Kur'an ne felsefe, ne kelâm ne de herhangi bir bilim kitabıdır. Onun asıl gayesi insanları sapıklıktan kurtarıp hidâyete erdirmekten ibarettir. Eğer Kur'an doğru olarak anlaşılacak isteniyorsa Salih AKDEMİR hocamızın belirtmiş olduğu gibi şu iki hususa dikkat etmek gerekir (155).

a) Ayetler tefsir edilirken, lügat ve nahiv bakımından hamledilmesi imkânsız manaları vererek ibareleri zorlamak.

b) Kesinlik kazanmamış nazariyelere itibar etmeyerek, sadece ilmi verilere istinat etmek (156).

Kur'an'ın bir hidâyet rehberi olduğu gerçeği gözardı edilmediği ve yukarıda zikretmiş olduğumuz iki şarta uyulduğu takdirde Salih AKDEMİR'in de belirtmiş olduğu gibi, Kur'an âyetlerinin modern ilmin verileriyle tefsir edilmesinde hiç bir sakınca olmadığını, aksine insanlık âlemi için son derece önemli faydalar temin edeceğini belirtmek isteriz.

Buraya kadar er-Râzî'nin tefsiri'nin genel görünüşünden söz ettik. Şimdi de tefsirdeki metodunun ve bu tefsirinin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür.

(155) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Salih Akdemir, İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine, Prof.Dr.A.Draz'ın Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru.

(156) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleleri, Ank. 1988, s. 88-89.

Fahrüddîn er-Râzî tefsirine Fatiha sûresiyle başlayıp burada okuyucuya tembih mahiyetinde geniş bir mukaddime sunar. Her sûre başlı başına bir kitap olarak karşımıza çıkar. Kitaplar bablara, bablar meselelere, meseleler mukaddimelere, hücutlere, lâtifelere, nüktelere, fâidelere, vecihlere dönüşür. Kelâm ve mezheplerle ilgili konulara gelindiğinde, bu konularla ilgili ihtilaflara, bu ihtilafların tartışılmasına geniş yer verir. Hemen hemen kelâm ve mezheplerle ilgili bütün mesele ve konuları çok geniş olarak bu tefsirde bulmak mümkündür. Horasan'da Mu'tezile âlimleri, Kerrâmiler ve Müşebbihe ile yaptığı tartışmaları tefsirine geniş ölçüde yansır. Hiç bir müfessir tefsirinde er-Râzî kadar Kerrâmiye ve Müşebbihe üzerinde durmamıştır.

er-Râzî âyetlerle ilgili fikhî tartışmalara girer. Bazan Ebû Hanife'yi tenkit ederken, bazan da onun fikirlerini savunur. Ama daha çok şâfiî mezhebine bağlı kalır. Ancak bazan şâfiî'ye de muhalefet etmekten geri kalmaz. Fakat ele aldığı, fikhî konuların aklî ve mantıkî yorumunu yapar. er-Râzî, fıkıh âlimlerinin fetvaları ile idam edilen Hallac-ı Mansur'u savunup, onun fikirlerinden istifade eder ve onun savunmuş olduğu "Ene'l-Hak" sözünü beş türlü yorumlayarak onun haklılığını savunur (157). Bu arada er-Râzî'deki hikmet tutkusu pek çok tasavvufî meselenin tefsire alınmasına ve bir çok âyetin tasavvufî açıdan tefsir etmesine yol açmıştır (158). Taşkürüzâde bu hususu; "Ekseri ahvalde vaaz esnasında er-Râzî vecde gelirdi. Bundan başka tasavvuf yolu ve sulûk ahvali sahasında da mazhar-ı yed-i beyza idi. Nitekim tefsiri bunun delili ve şahidi olup nice esrar-ı dakikayı izah

(157) er-Râzî, Tefsir, VIII, 117, 121.

(158) er-Râzî, Tefsir, VI, 9.

eder." şeklinde ifade etmektedir (159). Bunun içindir ki tefsirin de bir çok ahlâki konular, sūfilerin, sâlihlerin, hâkimlerin ve âdil hükümdarların kıssa, hikâye, menkibe, mev'ize ve davranışlarına rastlamak mümkündür.

er-Râzî tefsirinde Tevrat ve İncil'den alıntılar yaparak papazlarla yapmış olduğu tartışmalara yer verir (160). Belki de Tevrat ve İncil'den doğrudan alıntılar yapan ilk müfessir er-Râzî'dir (161). er-Râzî tefsirinin mevzularına girerken pek çok naklî ve aklî ilimlerden yararlanarak Kur'an-ı tefsir etmiş, bu yüzden Kur'an-ı yorumlama hükümlerini değerlendirme ve hikmetlerini açıklama alanını geniş tutmuştur. Ayetleri tefsir ederken o mevzuda vârid olan bütün fikirleri ortaya koyar, sonra onların delillerini zikrederek münakaşalara girişir. Bunlar arasında seçmeler ve tercihler yapar ve delillerini ortaya koyar. Önemli bir fikir bulduğunda, eğer o fikir okuyucu tarafından tatbik edilebilecekse, onu çeşitli şekillerde takdim eder. Ayetteki kültür yönlerini açıklar. Okuyucuyu geçmiş tefsirlere sevketmeye çalışarak, eski tefsirlerdekilere özet olarak vermeye çalışır (162). Bu sayede okuyucu ilimden ilime geçer. Hayatın derin meselelerinden bahsederken adeta tefsirden uzaklaşmış gibi olursak da, aslında yine onun içerisinde olduğumuzu hissederiz.

Daha öncede belirttiğimiz gibi Fahrüddîn er-Râzî'nin tefsiri sıradan bir tefsir olmayıp, özellikleri olan bir tefsirdir. er-Râzî'nin, çevresini çok geniş tuttuğu tefsirinin bu özelliği

(159) Teşköprüzâde, I, 566.

(160) er-Râzî, Tefsir, VIII, 23.

(161) Bkz. a.g.e., I, 258, 338; XVIII, 10.

(162) er-Râzî, Tefsir, VII, 6-8.

bakımından bir çok faydaları vardır. Kur'an-ı Kerim, varlıklar ve olaylardaki hikmetlerinin dikkate alınmasını ve bunlar üzerinde düşünülmesini ister. Denebilir ki, bu hikmetleri en güzel şekilde açıklayan ve yorumlayan er-Râzî'dir. Kur'an'ın esas hedefleri doğrultusunda verilen bu hususla ilgili bilgiler bu tefsiri çekici kılmakta ve zevkle okunur hale getirmektedir. Bu tefsirin bu kadar çok rağbet görmesinin başında bu özelliği gelir. Bu tefsirin diğer bir özelliği de makul tasniflere, mantıklı taksimlere ve açık tariflere yer vermesidir. O, bir âyeti tefsir ederken, o âyeti tefsire yardım eden diğer bir çok âyetleri zikreder ve oradaki bir çok faydaları da kaydetmeyi ihmal etmez (163). Aklî mahreçli âyetler için, o daima aklını kullanır (164). Zira o, dini kaideler için açık olan aklî vecihlere tâbi olurdu. Aklî delillerle, naklî teyit etmeye çalışırdı. Bütün konuları ikna edici bir uslûpla ve sağlam felsefî delillerle incelerdi. Peygamberlik konusunu ele alırken meseleyi aklın tek başına kavrayabileceği meseleler, aklın tek başına kavrayamayacağı meseleler diye ikiye ayırır (165). Peygamberlik konusunu felsefî açıdan yorumlamaya çalışır ve her vesile ile Hz.Muhammed (s.a.v.)'in miraca çıkışı, Hz.Musa (a.s.)'in asâsının yılanla dönüşmesi ile ilgili mucizeyi ve peygamberlerin ma'sum olduklarını kuvvetle savunmakla beraber (166), peygamberlerin insanları eğitmelerini ve olgunlaştırma-larını en mükemmel bir mucize olarak görür. Müfessirimiz, hadislerde geçen müteşabih lafızlardan te'vil kabul edenleri te'vil eder. Te'vil kabul

(163) a.g.e., XIV, 117.

(164) a.g.e., XIII, 10.

(165) er-Râzî, el-Muhassal, Tahran, 1980, s. 156.

(166) er-Râzî, Tefsir, XIV, 195, XX, 147, 150.

etmeyenlerin sıhhatını kabul etmez. Bu konuda şunları söyler: "Sineleri saf olan hadis âlimleri uydurma hadisleri bilmeden kabul ederler. Buhârî ve Muslîm gaybı bilmezlerdi. Güçleri yettiği kadar çabaladılar ve ihtiyat gösterdiler. Biz onlara hüsnü zan besleriz. Ancak kabul edilemez (münker) ve Hz.Peygamber (s.a.v.)'e nisbet edilemez bir haberle karşılaştığımızda bunu dinsizlerin uydurduğuna hükmederiz. Hadisler, söylendikleri zaman yazılmamıştı. Önce hafızalarda muhafaza edilmiş, sonra uzun süre ağızdan ağıza nakledilmişti. Süre uzadıkça araya giren ravilerin herbirinin hata etmesi mümkün olduğundan hadislerin delil oluşu kesin değildir" (167).

Fahrüddîn er-Râzî, şeytan ve cinlerin varlığını ispatlamak için filozofların, astronomların ve tilsimcilerin görüşlerine yer verir. Dabbetu'l-Arz ile ilgili rivâyetleri kabul etmeyip hurafe-den sayar (168). er-Râzî, usûl ve furu'daki aklî kaidelere dayanarak, tefsir ilmine aklî unsuru bol miktarda sokmuştur. O, bir taraftan gökyüzünden, gökyüzündeki cisimlerden, burçlardan, aydan, güneşten, bunların hareketlerinden ve sağladıkları faydalardan bahsederken, bir taraftan da ruh ve ruhla ilgili hususlardan bahseder. Nakil, sahih ve sabit olduğu zaman onu esas alır, eğer bir hususta nakilde bir şey bulamazsa akla müracaat eder. er-Râzî bütün ilimleri Kur'an'a sığdırabilmek için bir çok âyeti te'vil etmek ve bunları maksadı aşan biçimde yorumlamak zorunda kalmıştır. Müfessirimiz tefsirinde âyetleri luğat, sarf, navih, i'câz, belağat ve kıraat ilmi bakımından da incelemeye tabi tutar. Ancak bu konularda sözü fazla uzatmaz. Ayetlerin

(167) Süleyman Uludağ, s. 85. (naklen)

(168) er-Râzî, Tefsir, V, 275.

nuzûl sebepleri üzerinde ise, uzun uzadıya durur. Ayetleri hadislerle, Sahâbe ve tabîinin rivâyetleriyle açıklayıp, âyetlerin sırasına ve tertibine dikkati çeker.

er-Râzî'nin bu eseri okunduğunda genellikle aklî düşünceye dayandığı görülerek, okuyucu da sanki onun aklî kaynaktan başka bir şeye dayanmadığı düşüncesi hakim olabilir. Ancak eser dikkatlice tetkik edilecek olursa, bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Zira er-Râzî bütün tefsir mezheplerinden istifade etmiştir. er-Râzî âyetlerin luğat yönlerini açıklarken, luğatçıların tefsirinden faydalanır. Hadisleri naklederken veya Sahabe ve tâbîilerin rivâyetlerini naklederken, me'sur tefsirlerden faydalanır. Aklî konularda aklî mezhep tefsirlerine, fıkhi konularda da fıkhi tefsirlerden faydalanır. er-Râzî'nin tefsirinde sık sık rastladığımız, çeşitli tefsir mezheplerine sâlik şahsiyetleri şöyle sıralamak mümkündür. İbn Abbas, Ubeyy b.Ka'd, İbn Mes'ud, Hz.Aişe, İbn Ömer, Mücâhid, Katâde, es-Süddî, el-Hasan el-Basrî, Said b.Cübeyr, Ebu'l-Aliye, Muhammed b.Ka'b el-Kurezî, el-Farrâ, et-Taberî, ez-Zeccâc (Ö.311/923), el-Kaffâl (Ö.365/976), el-Gazâlî, Ebu Ali el-Cübbâî (Ö.303/915), Ebu Muslîm el-İsfahânî (Ö.322/934), el-Kâdi Abdü'l-Cebbâr b.Ahmed (Ö.415/1024), Ebu Bekr el'Asam (Ö.236/859), Ali b.İsâ er-Rummânî (Ö.384/994), Cârulah ez-Zamahşerî (Ö.538/1143), el-Cessas (Ö.370/980), İbn Kuteybe (Ö.276/889), İbn Arefe (Ö.323/935), İbn Fûrek (Ö.406/1015) gibi âlimlerden istifade etmiş ve onların isimlerini tefsirinde zikretmiştir. Bu âlimler aynı zamanda er-Râzî'nin kaynaklarını teşkil etmektedir (169).

(169) İsmail Cerrahoğlu, III, 247-257; Ayrıca geniş bilgi için bkz. er-Râzî, Tefsir.

I. B Ö L Ü M
İNSANIN YARATILMASI İLE İLGİLİ ÂYETLER
VE YORUMLAMASI

A. İNSANIN YARATILMASI İLE İLGİLİ AYETLERE GENEL BİR BAKIŞ:

Kur'an-ı Kerim açık delilleri ile insanlığı hidâyete sevk, doğru yola irşat, gösterdiği imân esaslarına dayalı faziletli bir hayatı tesis eden Allah kelâmıdır. Son peygamber Hz.Muhammed (s.a.v.)'e, genellikle Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla, yaklaşık olarak yirmiüç yılda vahyedilmiş ilâhî bir kitaptır. Bu mukaddes kitap, insanlar için sadece ilâhî bir vahiy olmamış, aynı zamanda, onların ruhlarının gıdası, ibâdetlerinin esası, dünya ve âhîret saadetlerinin teminatı için bir rehber, bir esas olmuştur. Bu bakımdan, onun muhatabı bir kabile, bir millet veya belirli bir ırk değil, bütün insanlıktır.

Kur'an'ın ihtiva ettiği en önemli prensip Allah'a ve âhîret gününe inanmaktır. Allah'a ve âhîret gününe inanmanın gerektirdiği ana ilkeler dahilinde insanın, hem dünyada hem de âhîrette saadete ulaşabilmesi için, ona yol göstermek bu mukaddes kitabın asıl hedeflerinden biridir. Bu münasebetle Yüce Allah, insanda tevhd inancını kuvvetlendirmek maksadıyla, hiçbir gücün yapamadığı, ancak hassas âletler ve tesis edilen mükemmel laboratuvarlar yardımıyla akılların ulaşabileceği bazı ilmf gerçekleri Kur'an'da belirtmiştir. Yer yer mü'minlerin dikkatlerine sunduğu bu âyetlerle, özellikle ilim ve akıl sahiplerinin vahdaniyet prensibine ulaşmaları için ışık tutması, böylece düşünmek isteyenlere ilâhî bir rehber olmuştur.

Kur'an-ı Kerim dikkatle incelendiği zaman görülecektir ki, Kur'an'ın bundan bin dört yüz on dört yıl önce haber vermiş olduğu öyle konular vardır ki, bir kısmı ilim ve kültürün ilerlemesine paralel olarak, peyderpey keşfedilmiş, bir kısmı da bilim ve teknolojinin zirvede olduğu yirminci yüzyıl olan asrımızın ikinci yarısından sonra çözülebilmeye başlamıştır. Yine henüz ilim adamlarının fikir ve düşüncesinde olmayan bir çok bilimsel konuların da, Kur'an'da var olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Şunu da hemen belirtelim ki, kur'an-ı Kerim imâna ve fazilete olan davetinde, konularını eski dinlerin ve geçmişte cereyan eden olayların yanısıra, kozmolojik olaylardan da seçer. Aslında kendisi için olmayan fakat sadece yaratıcı olan Allah'ı hatırlatmak amacıyla bahsettiği, değişmeyen tabiat kanunları üzerine dikkatimizi çeker. Kur'an'ın kapsamış olduğu bu konular bazan en ince tetkik ve incelemeler sonucunda, sonuca ulaşılması mümkün olabilecek hipotez halindedirler; zamanla üzerinde durulup tetkik edilince harikalarla karşılaşacak nitelikte bir ışık gibidirler. Bazan da bilim ve teknolojik gelişmelerin fevkinde bilgilere haiz olup, onları peşinden sürükleyen ilâhî bir nizâm niteliğindedirler. Kur'an'ın sunmuş olduğu bu hakikat ve nizâmların bütünü çağdaş bilimin son verileriyle tamamen mutabakat halinde olduğunu önemle vurgulamak isterim. Bu konu da örnek olarak; yağmurun teşekkülünü (170), yeryüzünün ve göğün küre şeklinde bulunduğunu (171), ancak kutuplara doğru yeryüzünün tam bir küre şekli arzemediğini, güneşin sabit bir noktaya doğru

(170) er-Rûm, 48.

(171) ez-Zümer, 5; er-Ra'd, 41; el-Enbiyâ, 44.

seyrettiğini (172), hayvan topluluklarının da tıpkı insan toplulukları gibi birbirlerine bağlı bir şekilde yaşadıklarını (173), özellikle arıların yaşadıkları hayatın tasvirini (174), bitkilerde ve Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu sıralarda tanınmayan diğer yaratıklarda iki cinsin mevcut bulunduğunu (175), döllemenin rüzgarlarla gerçekleştiğini (176), varlığımızın cinsi unsurunun fışkırdığı en gizli kaynağı (177) ve yaratılış esnasında insanın ana rahminde geçirdiği muhtelif safhaları (178), bu yaratılışın, içinde geçirdiği karanlık boşlukların kaynağının su olduğunu... v.s. (179) zikredebiliriz (180).

İlk insan olan Hz.Adem (a.s.)'ın yaratılışı ve onun zürriyeti olan bugünkü insanlık âleminin çeşitli safhalardan geçerek yaratılması olayı, morfoloji ve embriyolojinin konularının kapsamında olduğu, ayrıca modern tıbbın inceleme ve araştırma alanlarından biri olduğu da gözardı edilmemesi gerekir. Kur'an-ı Kerim kendi muhtevası dahilinde bu konularla ilgili âyetlere iki yüz elli iki yerde yer vermiş (181), akıl ve ilim sahiplerini bu âyetler üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir. Şüphe yok ki, bu teşvikin amacı yeryüzünde tevhîd inancını insanların kalplerine yerleştirmek, insanın yoktan var edildiği gibi, öldükten sonra da tekrar dirileceğini hatırlatmaktır. Bu âyetleri

(172) Yâsîn, 38.

(173) el-En'âm, 83.

(174) en-Nahl, 69.

(175) Yâsîn, 36; ez-Zâriyât, 49.

(176) el-Hicr, 22.

(177) et-Târık, 6,7.

(178) el-Hacc, 5; el-Mü'minûn, 14.

(179) el-Enbiyâ, 30.

(180) A.Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, Trc. Salih Akdemir, Ank. 1983, s. 190.

(181) Biz burada kökünden gelen yaratılışla ilgili âyetleri kastediyoruz.

gayelerine uygun bir şekilde anlayabilen akli selim sahibi her insan Allah'ın kudretini ve azametini onlarda müşahede edecek, dolayısıyla inanmayanlar, belki inanacaklar, inananlarsa, imanları nitelik ve nicelik bakımından daha da artacaktır."Gerçek mü'minler... Allah'ın âyetleri onlara okunduğu zaman imânları artar" (182).

İşte bu maksat ve gayeye binâen biz bu araştırmamızda Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de çok geniş olarak yer vermiş olduğu bu konularla ilgili olarak sadece insanın yaratılışı ile ilgili, özellikle de ana rahminde yaratılış merhalelerini konu edinen belli başlı âyetleri konu edinip, bu konuda başta müfessirimiz Fahrüddin er-Râzî olmak üzere diğer bazı müfessirlerin de görüşlerini açıklayıp, doğru ve mustakim olanı bulmaya gayret etmektir. Müfessirimizin "Hayatı" bölümünde belirtmiş olduğumuz gibi Kur'an-ı Kerim bir felsefe, bir fizik, bir kimya kitabı olmadığı gibi bir biyoloji kitabı da değildir. İnsanın yaratılışından bahsederken detaylı bilgilere yer vermez, ancak bazı tecrübî ilimlerde olduğu gibi ana hatlarıyla değinir. Kur'an-ı Kerim'de yaratılış konusu üzerine yapmış olduğumuz araştırmada insanın yaratılışıyla ilgili olarak verilen bilgileri dört ana başlık altında incelemek mümkündür.

A. Bütün Canlılar Su'dan Yaratılmıştır.

Konuyla ilgili âyetlerden bazıları şunlardır:

(والله خلق كل دابة من ماء فمنهم من يمشي على بطنه ومنهم من يمشي على رجلين ومنهم من يمشي على أربع يخلق الله ما يشاء إن الله على كل شيء قدير).

1 - "Allah, her hayvanı sudan yaratmıştı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür,

(182) el-Enfâl, 2.

kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yapar; Çünkü Allah her şeye kâdirdir" (183).

(وهو الذى خلق من الماء بشراً فجعله نسباً وصهراً وكان ربك قديراً).

2 - "O sudan bir insan yaratıp onu neseb ve sihriyet akrabalıklarına dönüştüren O'dur.Rabbinin gücü her şeye yeter" (184).

B. İnsan (Hz.Adem) Toprak'tan Yaratılmıştır.

Konuyla ilgili âyetlerden bazıları şunlardır:

(هو الذى خلقكم من طين ثم قضى أجلاً...)

1 - "Sizi çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden O'dur..." (185).

(الذى أحسن كل شئ خلقه وبدأ خلق الإنسان من طين)

2 - "O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır" (186).

(خلق الإنسان من صلصال كالفخار).

3 - "Allah insanı pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı" (187).

(قال له صاحبه وهو يحاوره أكفرت بالذى خلقك من تراب ثم من نطفة ثم سواك رجلاً).

4 - "Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben: Sen, dedi. Seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ettin?" (188).

(183) en-Nûr, 45.

(184) el-Fûrkan, 54.

(185) el-En'am, 2.

(186) es-Secde, 7.

(187) er-Rahmân, 14.

(188) el-Kehf, 37.

(والله خلقكم من تراب ثم من نطفة ثم جعلكم أزواجاً...).

5 - "Allah sizi (önce) topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek, dişi) kıldı..." (189).

Yukarıdaki âyetler, görüldüğü gibi Hz.Adem (a.s)'ın, yaratılıncaya kadar geçirmiş olduğu merhaleleri anlatmaktadır. Bu âyetlere göre insanın yaratılış merhaleleri kendisinde hiç bir hayat eseri bulunmayan anorganik bir toprakla başlamıştır. "Ey insanlar, eğer siz, öldükten sonra dirilme hususunda herhangi bir şüphe içindeyseniz, şu muhakkaktır ki biz, sizi topraktan... yarattık." (190) sonra gökyüzünden su indirmek suretiyle o toprağa canlılık eseri verilmiş, su ile bileşimi sonucu çamur haline dönüşen toprak, üzerinden zamanın geçmesi sonucu halden hale geçerek, insanı meydana getiren organik hücre ve hücreleri meydana getirmiş, bu değişmelerle meydana gelen tekâmül sonucunda Hz.Adem (a.s)'ın cismi içersinde de organları teşekkül ettirilmiştir. Sonunda ise Yüce Allah'ın "Onu düzenlediğim (insan şekline koyduğum) ve ona ruhumdan üfledim..." (191) buyurduğu gibi Adem (a.s)'a ruhu üflenmiştir.

Hz.Adem (a.s)'ın yaratılışının çamur safhası ile başladığını belirten Kur'an-ı Kerim'in bu gerçekleri bu günkü modern ilmin verileriyle tamamen mutabakat halindedir. Bu konuda Dr.Muhammed Ali el-Bâr Halku'l-insan beyne't-Tıb ve'l-Kur'an isimli kitabında; "Modern ilimde de hayatın başlangıcının kokuşmuş çamurdan, yani kötü kokulu gazların çıktığı bataklık

(189) Fâtır, 11; İnsanın topraktan yaratılışıyla ilgili diğer âyetler için bkz: Fâtır, 17 - el-Gafir, 67 - el-Mü'minûn, 12 - es-Saffat, 11 - el-Hıcr, 26, 29 - Ankebût, 20.

(190) el-Hacc, 5.

(191) el-Hıcr, 29.

çamurundan gelişmiş olduğunu söylemektedir. Bu gazlar metan, hidrojen, sülfür (H₂S) ve amonyak gazlarıdır. Londra'da bulunan Tabiat Tarihi Müzesi salonlarında büyük bir resim görülür. Bu resimde amonyak asidine dönüşmek üzere bu gazların kokuşmuş çamurdan nasıl bir araya geldiğini, sonra da protein haline gelebilmek için ne gibi değişiklikler geçirdiğini gösterir ki, proteinlerin en önemlisi, hayatın sırrını açıklayan nükleik asittir"(192) demektedir.

C. Havva, Hz.Adem (a.s)'dan Yaratılmıştır.

Yüce Allah Hz.Adem (a.s)'ı yukarıda da belirtildiği gibi merhalelerden geçirerek yaratıp, ruhunu üfledikten sonra, ondan da kendi eşi Havva'yı yaratmış, sonra da her ikisinden erkek ve kadınlar yaratmak suretiyle beşer neslini ürettiğini bariz bir şekilde açıklamıştır.

Havva'nın Hz.Adem'den yaratıldığına dair âyetlerden bazıları şunlardır:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَكُمْ وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...)

1 - "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten (Adem'den) yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden sakının" (193).

(هو الذي خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها ليسكن إليها فلما نفثها حملت حملاً خفيفاً فرمت به فلما أثقلت دعوا الله ربهما لئن آتيتنا صالحاً لنكونن من الشاكرين).

2 - "Sizi bir tek nefisten (Adem'den) yaratan, gönlü ısınsın diye o'ndan da eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşini

(192) Bkz. Dr.Muhammad Ali el-Bâr, Halku'l-İnsan beyne't-Tıb ve'l-Kur'an, Cidde 1980; s. 10; Trc. (Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı) Dr.Abdülvehhab Öztürk, Ank. 1991, s. 8-9.

(193) el-Nisa, 1.

sarıp örtünce (onunla birleşince) hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: "Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız." diye duâ ettiler" (194).

(خلقكم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها...).

3 - "Allah sizi bir tek nefisten (Adem'den) yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir" (195).

Yeryüzünde insan neslinin kıyamet'e kadar devam etmesi ve bu neslin korunması için Yüce Allah'ın ilk insan olan Hz.Adem (a.s) ile eşi Hz.Havva arasında koyduğu sevgi bağı, bütün insanlık âlemi için de fitrî ve tabîî bir nîzâm olarak tecelli etmektedir.

(ومن آياته أن خلق لكم من أنفسكم أزواجاً لتسكنوا إليها وجعل بينكم مودة ورحمة إن في ذلك لآيات لقوم يتفكرون).

"Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp da aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır" (196).

Yüce Allah söz konusu birleşme bağının meydana gelişini sınırlı ve meşru bir yolla olmasını taktir etmiştir. Ki bu da nikâh akti yani evlenmedir. Yüce Allah nikâhın semeresini, çocuk ve nesli devam ettirmek olarak taktir etmiştir. Allah insanlara evlat sevgisi vermiş, böylece onları çocuk yapmaya teşvik etmiştir. Evlat sevgisini insan fitratının tabîî bir sonucu

(194) el-A'raf, 189.

(195) ez-Zümer, 6.

(196) er-Rûm, 21.

kılmıştır. Erkeğin kadına, kadının erkeğe meyl etmesi de aynı şekilde insanın fırtarındandır (197).

(والله جعل لكم من أنفسكم أزواجاً وجعل لكم من أزواجكم بنين وحفدة ورزقكم من الطيبات...).

"Allah, size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için evlatlar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla besledi..." (198).

D. İnsan Nesli Nutfe'den Yaratılmıştır.

Şüphesiz insanın çamur merhalesini takip eden, insanda üremeyi sağlayan ilk merhale nutfedir. Erkeğin vücudunda üreyen bu hücre cinsel temas yoluyla annenin yumurtasıyla birleşir. Döllenmeden sonra da ana rahminde gelişmeye alaka, sonra mudğa, daha sonra etlerin giydirilmesi, kemiklerin oluşması, arkasından da üç karanlık bölgede yaratılıştan yaratılışa geçiş devreleri ve sonunda da yaratılışın tamamlanması devreleri gelmektedir.

İnsanın yaratılış devrelerinden bahseden Kur'an-ı Kerim âyetleri oldukça çoktur ve son derece açıktır.

Bu konudaki âyetler şunlardır:

(يأيتها الناس إن كنتم فى ريب من البعث فإننا خلقناكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقة وغير مخلقة لنبين لكم ونقر فى الأرحام ما نشاء إلى أجل مسمى ثم نخرجكم طفلاً لتبلغوا أشدكم ومنكم من يتوفى ومنكم من يرد إلى أرذل العمر لكيلا يعلم من بعد علم شيئاً وترى الأرض هامدة فإذا أنزلنا عليها الماء اهتزت وربت وأنبتت من كل زوج بهيج).

1 - "Ey insanlar! Öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için. Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra da yapısı belli belirsiz mudğadan yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir

(197) Bkz. el-Bâr, a.g.e., s.8; Trc. Dr.Abdülvehhab, Öztürk, s. 5.
(198) en-Nahl, 72.

süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız, böylece yetişip ergenlik çağına varırsınız; kiminiz öldürülür, kiminiz de ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bir şey bilmez olur. Yeryüzünü görürsün ki, kupkurudur; fakat biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır, her güzel bitkiden çift çift yetiştirir" (199).

(ولقد خلقنا الإنسان من سلالة من طين ثم جعلناه نطفة في قرار مكين ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظماً فكسونا العظام لحماً ثم أنشأناه خلقاً آخر فتبارك الله أحسن الخالقين).

2 - "Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu emîn ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfe haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka haline soktuk; sonra, alakayı mudğa yaptık; sonra mudğayı kemiklere çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonunda onu bambaşka bir mahluk olarak teşekkül ettirdik. Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir" (200).

(الذى أحسن كل شئ خلقه وبدأ خلق الإنسان من طين. ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهين. ثم سواه ونفخ فيه من روحه وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة قليلاً ما تشكرون).

3 - "O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun zürriyetini hâkir bir sudan yaratmıştır. Sonra onu şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükredersiniz" (201).

Yukardaki âyetleri açıklayan, onları anlamada yeni boyutlar kazandıran hadisler de vardır.

(199) el-Hacc, 5.

(200) el-Mü'minûn, 12-14.

(201) es-Secde, 7-9.

Bu konudaki hadislerden bir kaç şunlardır:

(قال حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو الصادق المصدوق قال: " إن أحدكم يجمع خلقه فى بطن أمه أربعين يوماً نطفة.. ثم يكون علقه مثل ذلك.. ثم يكون مضغة مثل ذلك.. ثم يرسل إليه الملك فينفخ فيه الروح ويؤمر بأربع كلمات يكتب رزقه وأجله وعمله.. وشقي أم سعيد...")

1 - İbn Mes'ud (r.a) Hadisi:

Kendisi güvenilir sözleri kabul görmüş, onaylanmış olan Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur. "Her birinizin yaratılışı anasının karnında kırk gün nutfe olarak derlenip toparlanır. Sonra aynı şekilde alaka olur. Sonra yine aynı şekilde mudğa olur. Sonra ona bir melek gönderilir. Melek ona ruhunu üfürür ve rızkını, ecelini, amelini ve şâkî veya saîd olduğunu yazar..." (202).

2 - Sahih-i Müslim'den Şöyle bir Hadis Rivâyet edilmiştir:

(إن النطفة تقع فى الرحم أربعين ليلة ثم يشور عليها الملك فيقول: "يا رب ذكر أم أنثى؟" وفى رواية لبضع وأربعين ليلة، وفى رواية خمس وأربعين..)

"Nutfe rahimde kırk gece kalır. Sonra bir melek gönderilir. Melek "Ya Rabbi, erkek midir, dişi midir?" der. Bir rivâyette nutfenin rahimde kırk gece; bir başka rivâyette ise kırkbeş gün kalacağı bildirilmiştir (203).

(وعن عبد الله بن عمرو بن العاص قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " إذا مكثت النطفة فى رحم المرأة أربعين ليلة جاءها الملك فاختلجها ثم عرج بها إلى الرحمن عز وجل فيقول: أخلق بأحسن الخالقين فيقضى الله فيها ما يشاء من أمره ثم تدفع إلى الملك فيقول: يارب أسقط أم تمام؟ فيبين له، فيقول: يارب أناقص الأجل أم تمام الأجل فيبين له، فيقول: يارب أوأحد أم توأمين؟ فيبين له، فيقول: يارب أذكر أم أنثى؟ فيبين له، فيقول: يارب أشقى أم سعيد؟ فيبين له، ثم يقول: يارب أقطع له رزقه مع أجله فيهبط بها جميعاً فوالذى نفسى بيده لا ينال من الدنيا إلا ما قسم له منها".)

(202) Buhārī, Sahīhu'l-Buhārī, İstanbul, 1979, Kitabü'l-Enbiya, IV, s. 103-104, Bab, I, Müslim, Sahihu Muslim, Riyad, 1980, Kitabü'l-Kader, IV, s. 2036, Bab, I, Keyfiyet el-Halkı'l-Ademî,

(203) Muslim, Sahihu Muslim, Kitabü'l-Kader, IV, s. 2036-2037, Bab, Keyfiyet el-Halkı'l-Ademî.

3 - Abdullah b.Amr b. el-As'ın rivâyet ettiği bir hadiste Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle Buyurmuştur:

"Nutfe kadının rahminde kırk gece durunca bir melek gelir; çeker yerinden çıkarır. Râhman olan Allah'ın huzuruna götürür: "Ey en güzel yaratıcı, bunu yarat" der. Allah onda (dilediğini) takdir eder ve meleğe geri verir. Melek: "Ya Rabbi, düşük müdür, tam mıdır?" der. Allah açıklar. Melek: "Ya Rabbi, ömrü uzun mudur, kısa mıdır?" der. Allah (bunu da) açıklar. Melek: "Ya Rabbi, tek midir, ikiz midir?" der. Allah (bunuda) açıklar. Melek: "Ya Rabbi, erkek midir, dişi midir?" der. Allah (yine) açıklar. Melek: "Ya Rabbi şâkî midir, saîd midir?" der. Allah (yine) açıklar. Sonra melek: "Ya Rabbi, rızkını belirt" der. Allah eceli ile beraber rızkını belirler. Sonra melek onu yere indirir. Allah'a yemin ederim ki, Allah onu dünyada ne kadar takdir ettiyse eline o geçer" (204).

(وفى مسند الإمام أحمد بن حنبل:

"إذا استقرت النطفة فى الرحم أربعين يوماً أو أربعين ليلة بعث إليها ملك فيقول: "يا رب شقي أو سعيد؟ فيعلم".

4 - Ahmed b.Hanbel, Müsned'inde Câbir'den şu hadisi rivâyet etmiştir.

"Menî rahimde kırk gün veya kırk gece kalınca Allah bir melek gönderir. Melek "Ya Rabbi, şâkî midir, saîd midir?" diye sorar. (Sorduğu bildirilir. O da yaratılan cenînin ne olacağını) bilir (205).

(204) el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 116, Trc. Dr.Abdülvehhab Öztürk, s. 91-92.

(205) Ahmed b.Hanbel, el-Müsned, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Tarihsiz, III, s. 397, İbn Hacer, Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhârî, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1978, Kitabü'l-Kader, XXIV, s. 307.

Yukarıda sunmuş olduğumuz âyet-ı kerimeler ve hadis-i şeriflerde insan neslinin ana rahminde yaratılışının geçirdiği; nutfe, alaka, mudğa, kemikleşme, kemiklere et giydirilmesi, tasvîr (şekil verilmesi)... nihâyet ruhunun üflenilmesi gibi devrelerden söz etmektedirler. Biz bu âyet ve hadislerin kapsamış oldukları hususları müfessirimizle beraber diğer müfessir ve bilim adamlarının görüşlerini de kapsayacak şekilde önümüzdeki bölümlerde sunmaya gayret edeceğiz inşallah.

B. Menî ve Nutfe'nin Tanımı, Teşekkülü ve Özellikleri

1 - (Menî ve) NUTFE

İnsanın topraktan yaratılışı devresini bir yana bırakacak olursak, şüphesiz ki insanın yaratılışının ilk devresi nutfe devresidir.

Kur'an-ı Kerim'de menî kelimesi üç yerde (206), nutfe kelimesi ise on iki ayrı yerde geçmektedir (207). Bu iki kelime dikkatlice incelemeye tabi tutulduğunda, her iki kelimenin de ayrı ayrı manalara geldiği görülecektir.

Menî ve Nutfe kelimelerini kapsayan bazı âyetler şunlardır:

(ولقد خلقنا الإنسان من سلالة من طين ثم جعلناه نطفة في قرار مكين ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاماً فكسونا العظام لحماً ثم أنشأناه خلقاً آخر فتبارك الله أحسن الخالقين).

1 - "Andolsun ki, biz insanı süzme çamurdan yarat-
tık. Sonra onu bir nutfe olarak sağlam bir yere yerleştirdik.
Sonra nutfe'yi alaka safhası'ndan geçirdik. Sonra alaka'yı mudğa

(206) el-Vâkıa, 58; en-Necm, 46; el-Kıyâme, 37.

(207) en-Nahl, 4; el-Kehf, 37; el-Hacc, 5; el-Mü'minün, 13-14; Fâtır, 11; Yâsîn, 77; Gafir, 67; el-Vâkıa, 58; en-Necm, 46; el-Kıyâme, 37; el-İnsan, 2; Abese, 19.

haline getirdik, daha sonra da mudğa'ya kemikleşme safhası'ndan geçirdik ve nihayet kemikleri kaslarla kapladık. Daha sonra onu, daha başka yaratılış safhalarından geçirdik. Yaratanların en güzeli olan Allah yücelerin yücesidir" (208).

(يأبها الناس إن كنتم فى ريب من البعث فإننا خلقناكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقة وغير مخلقة لنبين لكم ونقر فى الأرحام ما نشاء إلى أجل مسمى ثم نخرجكم طفلاً...)

2 - "Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra hilkatı belli-belirsiz bir lokma et parçasından yarattık. Sonra (kudretimizi) açıkça gösterelim diye dilediğimizi bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi çocuk olarak dışarı çıkarırız.." (209).

(أحسب الإنسان أن يترك سدى. ألم يك نطفة من منى يمنى. ثم كان علقة فخلق فسوى. فجعل منه الزوجين الذكر والأنثى)

3 - "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, (döl yatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperma) değil miydi? Sonra (nutfe) alaka olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti. Ondanda iki eşi, yani erkekle dişi varetmişti" (210).

Biz bu âyetlerden konumuzla çok yakından ilgili olması hasebiyle el-Mü'minûn sûresindeki âyetler üzerinde durmaya gayret edeceğiz. Söz konusu âyetlerin tahliline başlamadan önce Menî ve Nutfe kelimelerinin tanımını yapalım.

Menî: Erkeğin üreme salgılarına ve husye, prostat ve keseciğinin ifrazlarına denir. Meninin oluşumu ise, husyedeki

(208) el-Mü'minûn, 12-13-14.

(209) el-Hacc, 5.

(210) el-Kiyâme, 36-40.

sayıları bine ulaşan, hatta bidini de geçen menî kanallarında (SELLA TURCICA) denilen çukur bir yerdeki hipofiz bezinin salgıladığı hormonun etkisi sonucu meydana gelmektedir (211). Menî genel itibariyle iki kısımdan meydana gelir.

a) Testiste bulunan menî kanallarının içinde oluşan spermalar. Ki buna nutfe ismi verilir.

b) Bu spermaları taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar ulaştıran sıvı (212).

Nutfe: Sözlükte, temiz, arı, duru su, menî, döl suyu, erlik suyu, seperma (213); Arap dilinde ise, azar azar akmak, sızmak ve damlamak anlamlarına gelen **نطف** kökünden türetilmiş bir isimdir. Az ya da çok suya -genellikle az suya- nutfe adı verilmektedir. Kovanın içindeki su boşaltıldıktan sonra, dibinde kalan yaşlık derecesindeki az suya da nutfe adı verilir (214).

Nutfe, terim olarak erkek ve kadının menîlerinin içindeki hayvancıklara denir.

Bu açıklamalardan sonra konumuz olan âyet-ı kerimeye geçebiliriz artık.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de el-Mü'minûn sûresinde şöyle buyurmaktadır: **(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ...)**

(211) Bkz. el-Bâr, Halku'l İnsan beyne't-tıb ve'l-Kur'an, s. 58, Trc. Dr.Abdülvehhab Öztürk, s. 45; Larousse Hayat Ansk., Güçlü Gazetecilik Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul, s.25.

(212) Bkz. el-Bâr, a.g.e., s. 48, Trc. s. 38.

(213) Bkz. Muhammed Ebî Bekr b.Abdülkadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, Beyrut 1978, s. 666; Mevlût Sarı, el-Mevarid, İst. s.772, D.Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Ank.1990, s. 859.

(214) Bkz. İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1955, IX, 335; İbn Esîr, en-Nihâye, V,74; Rağîb el-İsfehâni, s.496; Abdülkadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, s. 666.

"Andolsun biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir sülâleden yarattık" (215).

Ayette geçen (سُلَالَة) (sülâle) kelimesi sözlükte; soy, zürriyet, ahfâd, öz, hülâsa, değeri taşıyan aslın kendisi, "bir başka şeyden çıkarılmış şey ve aynı zamanda bir şeyin en iyi parçası" gibi manalara gelir (216).

Müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî ve diğer müfessirlerin çoğunluğu, bu âyette geçen "insan" sözüyle Hz.Adem (a.s)'ın (217) kastedildiğini belirtirlerken, "sülâle" deyimini üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı müfessirler "sülâle" deyimiyile Hz.Adem (a.s)'ın, ilk defa yaratılırken tesviye edilip şekillendirildiği, çamur özünün kastedildiğini söylerler (218). Müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî ve diğer bazı müfessirler, âyetin devamını göz önüne alarak toprakta yetişen gıdalarla beslenme sonucu meydana gelen sperm hücrelerine dikkat çekmişler ve şu üç sebepten dolayı "sülâle" deyiminden nutfenin kastedildiğini belirtmişlerdir (219).

a) Birinci âyetin akabinde nutfeden söz ediliyor olması,

(215) el-Mü'minûn, 12.

(216) Bkz. Asım Efendi, el-Kaamusî'l-Muhit, İstanbul, Tarihsiz, III, 1386, Abdülkadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, 310; Mevlût Sarı, el-Mevarid, 382, D.Mehmetdoğan, Büyük Türkçe Sözlük, 1019.

(217) Bkz. Fahrüddîn er-Râzî, Tefsir, XXIII, 84.

(218) Bkz. İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim, Beyrut, 1969, III, 240; es-Şevkânî; Fethu'l-Kadir, Beyrut, III, 476; en-Nesefî, Tefsir en-Nesefî, Mısır, Tarihsiz, III, 115.

(219) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII; Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi, İzmir 1990, s.8.

b) İnsanın nutfeden yaratıldığını belirten âyetlerin varlığı (220),

c) Arapların "sülâle" deyimini, kendi örflerinde, nutfenin karşılığı olarak kullanıyor olmaları (221).

O halde, ikinci görüşü savunan Fahrüddîn er-Râzî ve diğer müfessirlerin görüşüne göre Doç.Dr.M.Zeki DUMAN'ın da kaydettiği vechile âyetin meâli şöyle olmalıdır: "Andolsun ki biz, insanı (insan neslini) çamur sülâlesinden meydana gelen (besinlerle beslenme sonucu vücutta üreyen nutfeden) yarattık (222).

el-Mü'minûn sûresinin bu üç âyeti, bir bütün olarak ele alındığında ulaşılan sonuç, insanın gerçekten nutfeden meydana gelmiş olduğudur. Çünkü nutfenin aslı, besinler ve nebatattan (223) meydana gelmektedir. Nebatat ise, yerden ve sudan meydana gelmiştir. O halde insan, gerçekten de çamur sülâlesinden meydana gelmiştir. Müfessirimiz er-Râzî'nin savunmuş olduğu bu görüş kanaatimizce son derece isabetli bir görüştür. Zira Yüce Allah:

(والله أنبتكم من الأرض نباتاً ثم يعيدكم فيها ويخرجكم إخراجاً).

"Allah, sizi yerden bir nebat olarak bitirdi. Sonra sizi yine oraya dönderecek ve yine oradan çıkarır" (224) âyetiyle bu manaya işâret etmiştir denilebilir.

(220) el-Mü'minûn, 13; en-Nahl, 4; el-Abese, 19; es-Secde, 7.

(221) Bkz. el-Mü'minûn, 12; en-Nahl, 4; ayrıca bkz. Rağîb el-İsfehâni, el-Müfredât, s. 496; Elmalılı, Tefsir, VIII, 5493; Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, s. 8.

(222) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII, 84; M.Z.Duman, s. 9.

(223) Nebatat: Yerde biten bitki ve otlar, bkz. Abdülkadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, s. 642; Mevlût Sarı, el-Mavarid, s. 746; D.Mehmet Doğan, B.Türkçe Sözlük, s. 845.

(224) en-Nûh, 17-18.

Nutfe, daha öncede belirttiğimiz gibi Kur'an'da on iki ayrı yerde tekrarlanmıştır. Ancak bütün bu âyetlerdeki "Nutfe" deyimini aynı manayı taşımayıp bazan "menî" (225), bazan "mâin dâfik" (226), bazan da "mâin mehîn" (227) manalarına gelir. Bu manalardan ise şu sonuç çıkmaktadır. Menî ile nutfe aynı şeyler değildir. Menî, nutfeyi içinde taşıyan, erkek ve dişinin ifraz ettikleri sıvıya verilen genel bir isimdir. Nutfe ise, erkeğin menisinin ihtiva ettiği milyonlarca canlı hücreler (spermler)den her birine verilen özel bir isimdir (228).

Nutfe ile menînin aynı şey olmadıkları âyet ve hadislerde de açıkça belirtilmiştir. Yüce Allah (ألم يك نطفة من مني يمني) (229) âyetindeki (مني يمني) tabiriyle nutfenin menîden bir cüz olduğunu belirtmiş ve gerçekte nutfenin menînin tamamı olmadığını açıklamıştır. Aynı durum Hz. Muhammed (s.a.v)'ın hadislerinde de açıkça görülmektedir. "Her sudan çocuk olmaz. Allah bir şeyi yaratmak istedi mi, hiç bir şey ona engel olmaz" meâlindeki hadiste nutfenin menîden bir cüz olduğu açıkça belirtilmiştir (230).

Başka bir âyet-ı kerimede ise Yüce Allah nutfe için başka bir ifâde kullanmaktadır.

(225) el-Kıyâme, 37; en-Necm, 46; el-Vâkıa, 58-59.

(226) et-Târik, 6.

(227) es-Secde, 8; Ayrıca bkz. Muhammed Fuad Abdülbâki Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfazi'l-Kur'an, İstanbul, 1982.

(228) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 49, Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1960, V, 3434; John-David Yule, Phaidon Bilim ve Teknoloji Ansk., Remzi Kitabevi, İst. 1987, s. 417.

(229) el-Kıyâme, 37.

(230) Bkz. M.A. el-Bâr, s. 49.

(... والعجيب حقاً (ولا عجب في الواقع لأن خالق النطفة ومنشئها هو الذي يتحدث عنها) أن القرآن الكريم قد ميز بين النطفة والمنى فجعل النطفة جزءاً من المنى.. في قوله تعالى: "ألم يك نطفة من مني يمني". وفي الحديث الشريف: (ما من كل الماء يكون الولد، وإذا أراد الله خلق شيئاً لم يمنعه).

(الذی أحسن کل شیء خلقه وبدأ خلق الإنسان من طین ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهین).

"Yarattığı her şeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayan O (Allah)'tır. Sonra onun neslini bir özden, hakîr bir suyun özünden meydana gelen sülâle (nutfe)den yarattı (231).

Aynı durum şu âyet-ı kerimede de tecelli etmektedir.

(ألم نخلقکم من ماء مهین).

"Biz sizi hâkir bir sudan yaratmadık mı?" (232).

Fahrüddîn er-Râzî ve diğer müfessirler bu âyetlerdeki, "sülâle" lafzıyla, bir şeyin aslı ve hülâsasının kastedildiğini söylemektedirler (233).

Bu açıklamalara göre, Yüce; Allah insanoğlunun neslini âdî suyun (menî)nin özünden yaratmıştır, manası çıkar ki, o da menînin içersinde bulunan spermin ta kendisidir.

Bu âyetteki nutfenin "sülâle" olarak tabir edilmesini Dr.M.Ali el-Bâr özetle şöyle açıklamaktadır.

"Malumdur ki, bir mukarenet esnasında erkeğin husyesinin hazneye boşalttığı menî içersinde yaklaşık olarak 500.000.000 sperm bulunmaktadır (234). Bu spermler son derece küçük olup, roket mermisini andıran, çelik miğfere benzeyen bir başı vardır. Menî (sperm) deryasında yüzmesine yardım edecek uzun bir kuyruğu ve kısa bir boynu vardır. Kuyruğu son derece hareketli ve

(231) es-Secde, 7, 8.

(232) el-Mürselât, 20.

(233) er-Râzî, Tefsir, XX, 272, XXV, 173, 174.

(234) Döllenmenin olabilmesi için bir milimetre küp menîde en az 200.000.000 menî bulunması gerektiği hususu gözönüne alınacak olursa, bu sayının hiçte şaşılacak bir sayı olmadığı anlaşılacaktır.

süratlidir. Tehlikeli bölgeleri bu kuyruğu sayesinde saniyede iki milimetrelik bir hızla yol alarak yumurtaya ulaşır. Spermin başı beş mikrondan (235) daha büyük değilken, yumurta bunun tam aksine çapı 200 mikrondur. O, dolunay gibi olup başında parlak bir tac vardır. Yavaş hareket eder. Fallop kanalı ağzındaki saçaklar onu nazik bir şekilde tutar. Burada spermin gelmesini bekler, sperm gelince de onu içeri alır. Birleşme esnasında hazneye boşaltılan meni (sperm)lerin % 20'si döllenmeye uygun değildir. % 20'si erkek organı ile rahim kanalı ağzına atıldıktan iki saat sonra ölür. Bunlardan büyük bir bölümü vajinanın asitli salgısından, diğer bir bölümü de rahim (uterus) ağzında ölürlük. Bunlardan geriye kalan 500 kadar sperm ise, erkeklik işareti taşıyanlar vajina yolunu ancak altı saatte alırlarken, dişilik işareti taşıyanlar da ancak bu yolu oniki veya yirmidört saatte alırlar. Yumurtaya ulaşabilen sperm sayısı yolun başında milyonlara varırken, yolun sonunda sadece beşyüze düşer. Ki bunlardan sadece bir tanesi yumurta hücrelerini delip içine girmeye muvaffak olabilmektedir. Sperm başını yumurta dışından içeri sokar sokmaz iki çekirdek birleşmeye başlar ve kromozomlar 23 çift anneden, 23 çift de babadan alarak sayılarını 46'ya tamamlar. Daha sonra da döllenmiş yumurta bölünmeye başlar. Bu olay karşısında şöyle bir düşünüp, o kadar zor ve tehlikeli ortamlardan geçerken milyarlarca spermden sadece bir tanesinin hiç zarar görmeden geçebilmesi ve yumurtayı dölleyebilmesi, bu nutfe, sülâle isimlerinin verilmiş olmasının ne kadar yerinde olduğunu görmek; Kur'an-ı Kerim'in verdiği bilgi ile bilimin bu derece mutabakat içerisinde

(235) Bir mikron, metrenin milyonda biridir.

olduğunu görmek, şüphesiz ki insanda Allah'a teslimiyet ve imân duygusunu arttırmaktadır (236).

O halde âyetlerde "menî" ve "mâin mehin" olarak zikredilen şeylerle "nutfe", aynı manalara gelmeyip farklı farklı şeylerdir. Nutfe, menî kanalcıklarının içerisinde bulunan menî hayvancıkları (sperm hücrelerinin) ismi, menî ise, bu hayvancıkları (sperm) taşıyan, onun canlılığını muhafaza edip besleyen ve onu içerisinde taşıyıp rahme kadar götüren sıvının ismidir.

Menî ve nutfenin teşekkülü ve özelliklerine gelince; insanın yaratılışıyla ilgili âyetleri, ihtisas alanları olması hasebiyle tıp doktorlarının daha iyi anlayabileceklerini ileri süren Dr.Muhammed Ali el-Bâr bu konuda şunları söylemektedir.

"Yüce Allah erkek ve dişinin menîdeki nutfeden yaratıldığını (237) belirttikten sonra, menî hayvancıkları taşıyan menî sıvısından ve bu sıvının sıfatlarını da belirtmiştir".

"Biz, sizi hâkîr bir sudan yaratmadık mı? Nitekim o suyu, belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik. Biz buna güç getirmişizdir. Biz, ne mükemmel bir kudret sahibiyiz!" (238).

Yüce Allah yukarıdaki âyette bu sudan hor su diye söz etmektedir. Çünkü bu su, dökülür, horlanır, kıymet verilmez. Birleşme sırasında mehbilden (vajinadan) geçerek rahim ağzına

(236) Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Dr.Abdülvehhhab Öztürk, s. 63-66; ayrıca bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 5.

(237) es-Şûrâ, 49-50.

(238) el-Mürselât, 20-23.

dökülene kadar hiç kimse farkına bile varmaz (239). Menfinin fıskırmasının sebebi ise, menî kesesinin cidarı ile onu dışarı atan kanalın ve perina kaslarının kasılmasıdır. Bu kasılmalar sebebiyledir ki, menî gelirken vücutta bir gerilme ve kasılma olur (240). Bu suya isterseniz menî sıvısı deyiniz, ancak bu suyun bir takım görevleri vardır. Mesela;

a) Menî hayvancıklarını (spermaları) beslemek,
b) Bu spermalara hareket kabiliyeti vermek,
c) Bu spermaların içinde yüzerek testisten penise, oradan da vajinaya geçerek rahime ve rahim kanallarına ulaşmalarına en uygun zemini hazırlamaktır. Bunun sebebi bilindiği gibi döllenmenin rahim kanalında olmasıdır.

d) Menî (spermaları) vajinanın ifraz ettiği öldürücü asidin etkisinden korumak.

Menî sıvısı alkalik reaksiyon gösterirken, mehbil sıvısı asit özelliği gösterir. Menî hayvancıkları asitli bölgede yaşayamaz. Bu sebeple menîdeki sıvı, içindeki alkalın sayesinde menî hayvancıklarını vajinanın asitli ifrazatından korur. Bu tehlikeli bölgeyi geçerek yeni alkalli bir bölge olan rahim ağzına kadar ilerlemesini sağlar (241)

Bütün bu özelliklerden dolayı Yüce Allah bir kaç kez bu sıvıdan söz ederek ona şeref vermiştir" (242).

Menî, testisteki sayıları bine ulaşan, hatta bini de geçen menî hayvancıklarında Sella Turcica denilen çukur bir

(239) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Abdülvehhab Öztürk, s. 39.

(240) Bkz. Larousse Hayat ansk. s. 24.

(241) Bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 25; Phaidon Bilim ve Teknoloji Ansk., s. 495.

(242) Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, 39-40; ayrıca bkz. Larousse Hayat Ansk. 25.

yerdeki hipofiz bezinin salgıladığı hormonlar menî kanal duvarlarının hücrelerini harekete geçirerek birbiri ardınca bölünmeye uğratar. Bu bölünme milyonlarca hatta milyarlarca spermatozoid meydana gelmesine yol açar. Malumdur ki, insan vücudunda bulunan her hücrenin bir çekirdeği vardır. Bu çekirdeklerin içinde de kromozom denilen maddeler bulunur. Hücreye hareket veren, hücreyi idare eden bu kromozomlardır... Bu hücreye kandaki şeker dengesini ayarlayan proteinden ibaret ensülin hormonu ile erkeklik ve dişilik hormonlarının salgılanmasına yol açan da kromozomlardır (243).

Bu şaşılacak bir sırdır ki, bu kadar çok ve hassas görevleri olan; yaratılışın, kalıtım ve hücrenin bütün sırlarını taşıyan bu kromozomlar, öylesine küçüktürler ki, ancak mikron (244) veya angstrom (245) ile ölçülebilir. Yine şaşılacak bir durumdur ki, bu kromozomların yaratılışın, verâsetin ve hücrenin bütün sırlarını taşımasıdır. Her hücrenin kendine has, diğerlerinde bulunmayan ayrı ayrı sırları vardır. Hatta bir tek tabaka içindeki hücreler bile şekil ve görev bakımından farklılık gösterir (246).

Modern ilim insan vücudundaki her hücrede 46 kromozom bulunduğunu keşfetmiştir. Bu kromozomlar normal hücrelerde çekirdek içinde küme halinde görünürler. Ancak seçilemezler.

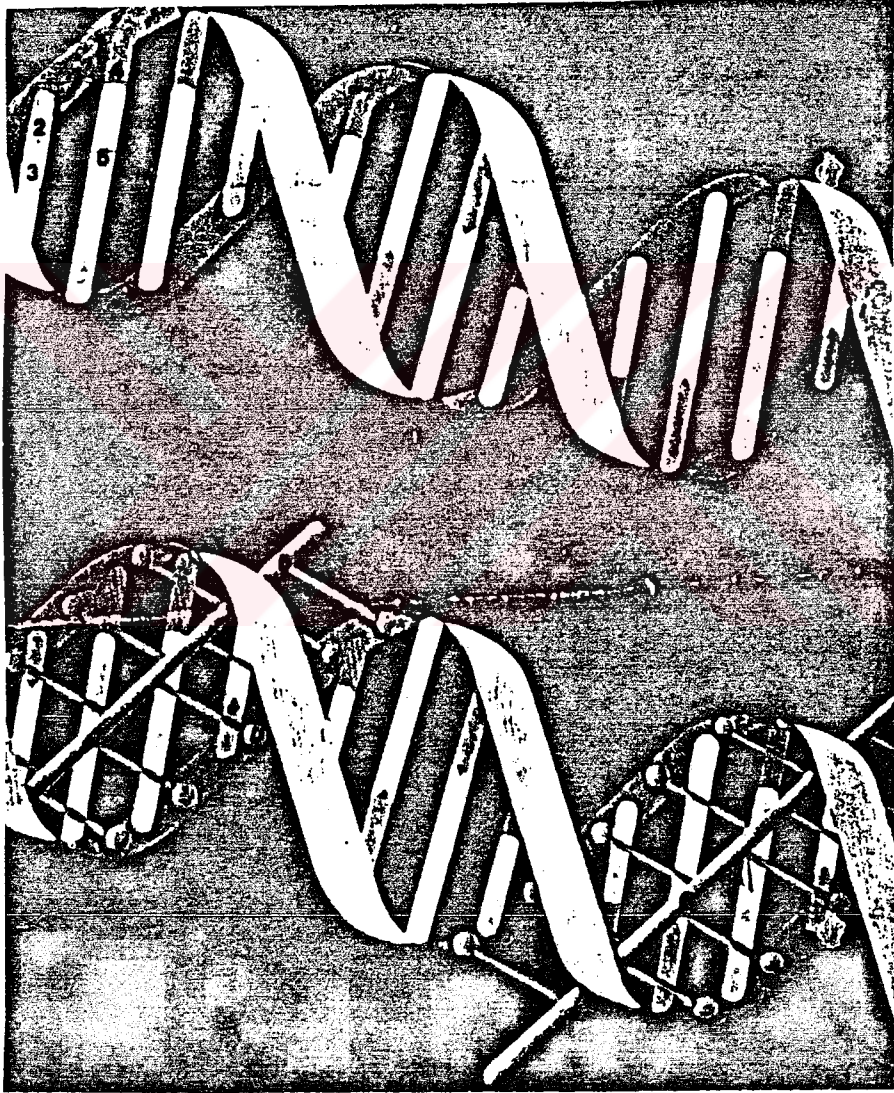
(243) Bkz. Dr. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Dr. Abdülvehhap Öztürk, s. 45,49; Larousse Hayat Ansk., s. 24; Phaidon Bilim ve Teknoloji Ansk., s. 495.

(244) Mikron: Metrenin milyonda biri.

(245) Angstrom: Metrenin milyarda biri.

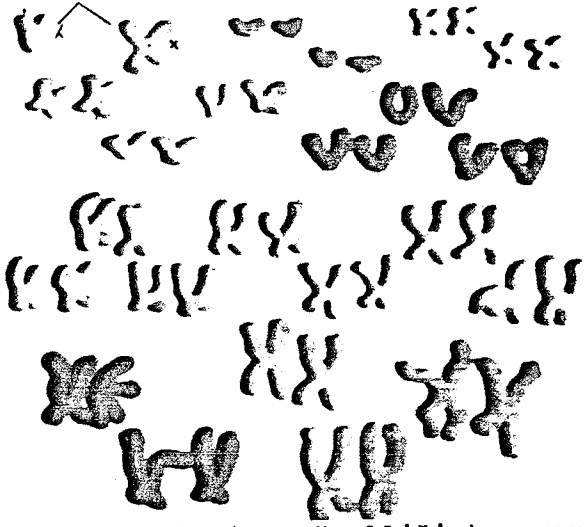
(246) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 46; Larousse Hayat Ansk., s. 24.

Bölünme ve çoğalma devreleri başlayınca bu kromozomlar küme içinde seçilir hale gelirler ve çiftler çiftler ikisi bir arada bulunurlar. 23 çift kromozom, insan sırlarını öylesine gizli bir şekilde taşırlar ki, bu sırlar en büyük elektronik mikroskoplarla, yüzmilyonlarca defa büyültülseler bile görünemezler. Her kromozom, merdiven şeklinde kendi etrafında bükülerek helezoni zincirden oluşur. Bu merdivenin her basamağı iki nükleotidi birbirine bağlar ki, proteinleri oluşturanlar da bunlardır (247).

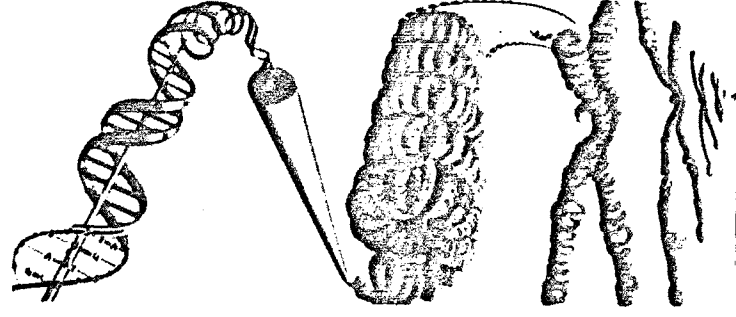

Şekil 1 - Kromozomu oluşturan nükleotidlerin diziliş şeklini gösteren resim.

(247) Dr. M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, 45,46.

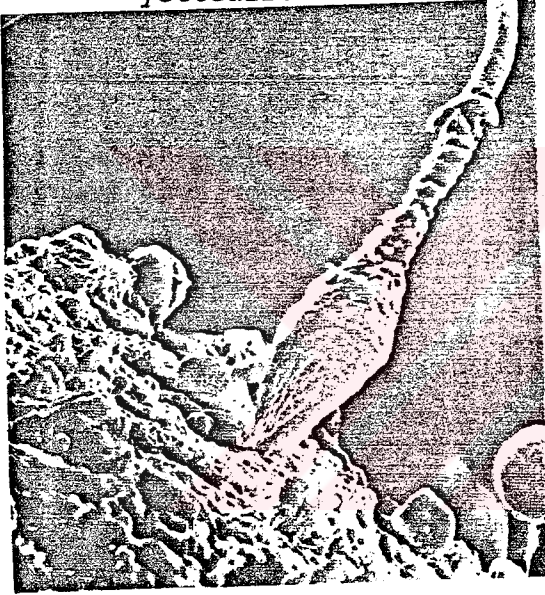

Şekil 2 - Cinsiyet özelliği taşıyan (x-y) kromozomları. Diğer kromozomlar ise nötr vaziyettedir.

Şekil 3

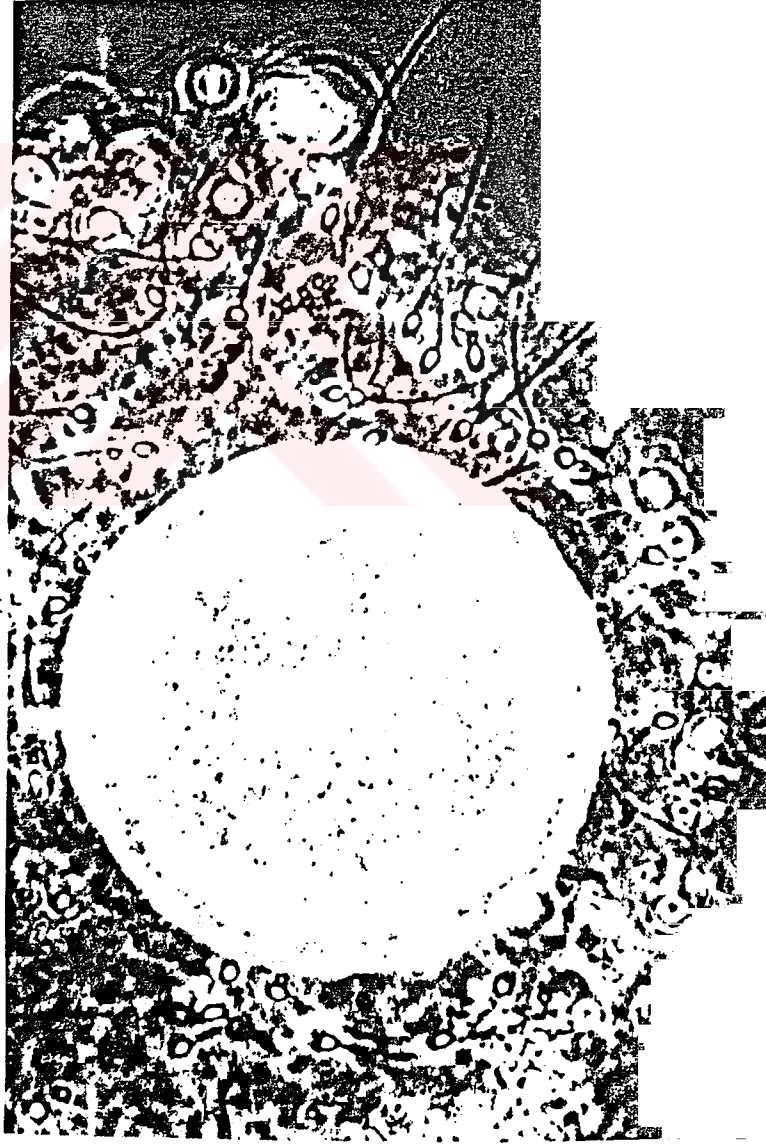
- Kromozomları gösteren başka bir resim.

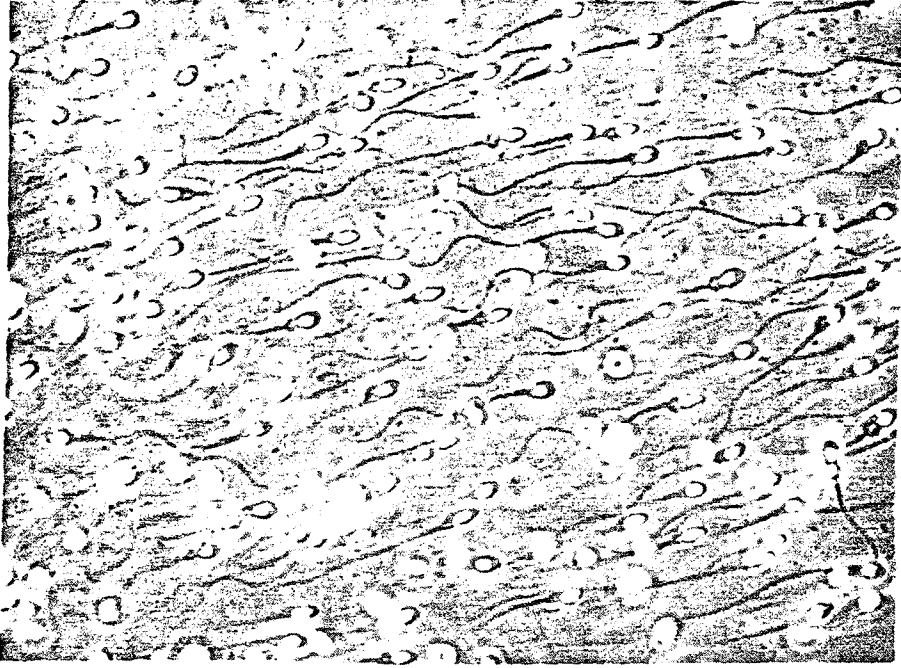
Şekil 4 - Yumurtaya yaklaşmış çelik başlı bir sperm resmi.

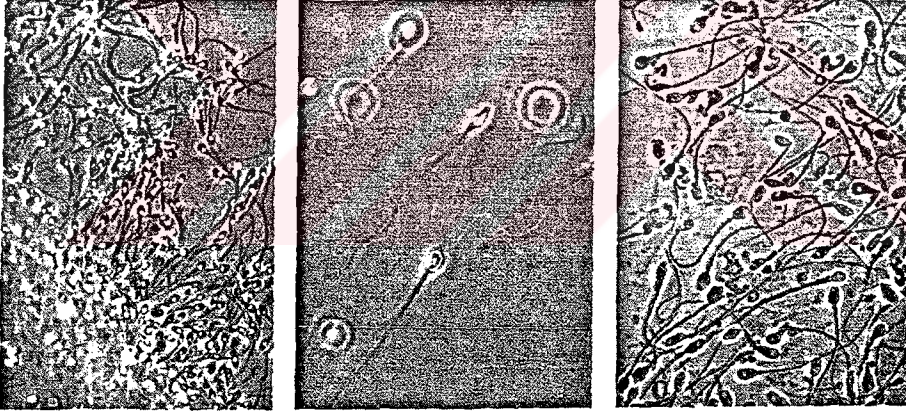
Şekli 5 - Başını yumurtaya sokmuş, sadece boyun kısmı görünen bir sperm resmi.

Şekil 6 - Etrafında yüzlerce sperm bulunan bir yumurtanın resmi.

Şekil 7 - Yüzlerce spermin menî deryasında yüzdüğünü gösteren bir resim.

a

b

c

Şekil 8 - a) Rahim ağzına varan spermler
b) Rahim ağzında çok az canlı kaldığı bir kaç sperm
c) Rahim ağzında ölmüş spermler

2. SULB ve TERAİB:

(فلينظر الإنسان مم خلق، خلق من ماء دافق، يخرج من بين الصلب والترائب).

"Öyleyse insan, neden yaratıldığına (bir) baksın. O, atılan sudan yaratılmıştır ki, bu su, bel kemiği (sulb) ile kaburgalar arasında bulunan (terâib)'den çıkar" (248).

Bu âyeti kerime, bizleri insanın yaratılışı üzerinde düşünmeye sevk eden âyetlerden sadece bir tanesidir. Ayet, insanın "sulb" ile "terâib" arasından fışkırarak çıkan sudan yaratıldığını açıkça belirtiyor. Fışkırmanın sebebini daha önce menî kesesinin cidarı ile meniyi dışarı atan kanalın ve perine adalelerinin kasılması şeklinde olduğunu ifade etmiştik (249). Menî sıvısı ile birlikte penisten vajinaya erkek tohum hücreleri milyonlarca sperm atılır. Menî gelirken vücudun gerginleşmesinin sebebi budur (250). Bütün bunları irademizin dışında çalışan sempatik sinir sistemi SYMPATHETIC NERVES idare eder. Penisin sertleşmesini de PARA SYMPATHETIC sisteme bağlı sinirler temin eder. Bu sinirler aracılığıyla penise kan hücum eder. Böylece sertleşme gerçekleşmiş olur (251).

İlmî tefsir sahasındaki çalışmalar açıkça göstermiştir ki, Kur'an-ı Kerim'i sadece klasik tefsir anlayışıyla anlamak mümkün değildir. Zira Kur'an-ı Kerim'de öyle âyetler vardır ki, bunlardan kasd olunan manalar, ancak son zamanlarda modern ilmin ulaştığı neticeler sayesinde anlaşılmuştur. Mesela insanın,

(248) et-Târık, 5-7.

(249) Bkz. s. 70.

(250) Bkz. s. 70.

(251) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Abdülvehhab Öztürk, s. 40; Larousse Hayat Ansk., s. 24.

"sulb" ile "terâib" arasından fıskırarak çıkan sudan yaratıldığı ile ilgili yapılan bir çok açıklamanın yanlış olduğu bu gün kesinlik kazanmıştır. Sahâbeden günümüze kadar hemen hemen bütün müfessirler "sulb" ile "terâib" kelimelerini oldukça farklı şekillerde yorumlamışlardır. Söz konusu hatanın, bir kaç istisna dışında Türkçe ve Batı dillerindeki bütün Kur'an tercümelerinde de tekrarlandığını görüyoruz (252).

Kur'an-ı Kerim'de menfinin çıktığı yer olarak belirtilen "sulb" ile "terâib" kelimelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu kelimelerin geçtiği âyetleri açıklayan müfessirlerin görüşlerine ve mütercimlerin tercümelerine müracaat etmeden önce bu kelimelerin sözlük manalarını sunmakta yarar vardır.

"sulb" sulüb (صلب) , salib (صالب) şekilleriyle de telaffuz edilen bu kelime, kuyruk sokumuna kadar olan sırt ve omurga kemiğine verilen isimdir. Genellikle "bel" şeklinde tâbir edilir (253).

"Terâib", (تريبة) kelimesinin çoğulu olup, göğüs kemiğine, iki meme ile boyun halkası arasındaki kemiğe bu isim verilir. Ayrıca, göğsün sağ tarafından dört, sol tarafından da dört kaburga kemiklerine ve gerdanlık kısmına da terâib ismi verilmektedir (254).

(252) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, Ank. 1980, s. 91.

(253) Bkz. Asım Efendi, Kaamus, I, 340.

(254) Bkz. Asım Efendi, Kamus, I, 147; Abdülkadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, s. 76; er-Râzî, Tefsir, XXXI, 128; 129, Elmalılı Hamdi Yazır, Tefsir, VIII, 5703.

Ayet-i kerimedeki "sulb" ile "terâib" kelimelerinin arasında neyin kâsd edildiğini daha iyi anlayabilmek için, şimdi de müfessirlerin görüşlerini sunalım.

Müfessirlerin büyük bir kısmı (255), bu âyette geçen "sulb" kelimesiyle sırt bölgesinin, "terâib"le de kadının kaburga kemiklerinin kâsedildiğini söylemişlerdir (256).

Müfessirimiz er-Râzî ise bu konuda iki görüşün olduğunu;

"1) Çocuğun erkeğin sülbünden ve kadının terâibinden çıkan suyun (menînin) birleşip döllenenmesinden meydana gelmiştir,

2) Çocuğun sadece erkeğin sülbünden çıkan menîden meydana gelmiştir." görüşlerini belirttikten sonra birinci görüşün doğruluğunu şu iki sebebe bağlar:

a) Erkek kadının birleşmesi sonucu iki su tek parça haline gelir ve çocuk bu iki sudan meydana gelir.

b) Hz.Peygamber (s.a.v) "iki su (menî) birleştiklerinde, erkeğin suyu kadının suyuna galip gelirse, doğacak çocuk erkek olur, kadının suyu erkeğinkine galip gelirse, doğacak çocuk kız olur" hadisi açıkça ifade etmiştir ki, çocuk erkeğin

(255) İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Katade, el-Ferrâ gibi müfessirler.

(256) Bkz. et-Taberi, Camiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an-i XXX, Mısır, Tarihsiz, 92; el-Kurtubî, el-Câmi, Li Ahkâmi'l-Kur'an, Kahire, 1967, X, 5-7; İbn Kesir, Teffsiru'l-Kur'an'il-Azîm, Beyrut, 1969, IV, 498; eş-Şevkânî, Fethu'l-Kadir, Beyrut, Tarihsiz, V, 419-420; İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'an, Riyad, Tarihsiz, s. 64.

sulbünden ve kadının terâibinden çıkan suyun birleşip döllenenmesinden meydana geldiğini belirtir (257).

Müfessirlerin bir kısmı da "sulb" ile, kinâye olarak erkeğin cinsel organları, "terâib"le de kadının cinsel organları kastedilmiştir (258). Yani, erkekle kadının birleşmesi sonucu fışkıracak çıkan menfiden çocuk meydana gelmiştir derler.

Çağımızın bilim adamlarından olan Dr.Maurice Bucaille bu âyeti yorumlarken yukarıdaki görüşe paralel olarak "La Bible le Coran et la Science" isimli eserinde;

"Kur'an'ın ilk âyeti, kelimenin tam anlamıyla cinsî hayatla ilgilidir. Bu âyetlerde cinsî münasebet, açıklık arzusuyla gerekli edeb ve nazaketi bağdaştıracak tarzda ifade edilir... Erkeğin cinsi nahiyeleleri, Kur'an metninde (tekil olan) "sulb" kelimesiyle ifade edilir. Kadının cinsî nahiyesi ise, Kur'an'da çoğul (olan) "terâib" kelimesiyle belirtilir. İşte bu, en tatmin edici görünen tercüme olup, Fransız ve İngiliz mütercimleleri tarafından yapılan çevirilerden farklıdır; "(insan) atılmış bir sudan yaratılmıştır ki, bu su, belkemiği ile göğüs kemikleri (kaburgalar) arasından çıkar" (259) demektedir.

el-Kurtubî, "el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an" isimli eserinde el-Hasanu'l-Basrî ve diğer bazı müfessirlerden rivâyetler naklederek yukarıdaki görüşlerin hilafına menînin, erkeğin

(257) er-Râzî, Tefsir, XXXI, 129.

(258) Bkz. Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, s. 14.

(259) M.Bucaille, Prof.Dr.Maurice, kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim, Trc. Suat Yıldırım, İzmir, 1984, s. 306, 307.

belkemiği ve eğerlerinden, aynı şekilde kadının belkemiği ile eğerlerinden çıktığını söylemiştir (260).

İbn Kayyim el-Cevziyye ise, görüşlerini şöyle açıklar. "Müfessirlerin çoğu, âyet-ı kerimedeki "beyne" lafzına pek itibar etmemişler. Çünkü âyette Allah'u Taâlâ, "sulb" ile "terâib"den çıkan dememiş, "sulb" ve "terâib" arasından çıkan demiştir. Bu nedenle erkeğin menfisinin sırtla göğüs kemikleri arasındaki bölgeden çıktığından asla şüphe edilmemelidir. Kadının da aynı..." el-Cevziyye, görüşünün doğruluğunu kanıtlamak için şu âyeti delil olarak gösterir ve şöyle der:

(وإن لكم فى الأنعام لعبرة، نستقيكم مما فى بطونه من بين فرث ودم لبناً خالصاً سائغاً للشاربين).

"Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz" (261).

"Bu âyette Yüce Allah, sütün çıktığı yeri belirtirken, aynen mezkûr âyette olduğu gibi "kanla fers arasından "tabirini kullanmıştır" (262).

Son çağın büyük müfessirlerinden olan Seyyid Kutub, bu konuda diğer müfessirlerden ayrı olarak pek fazla bir şey söylememekle beraber, konuyu biraz karıştırmış olacak ki, atılan menfinin "Mâin dafık" erkeğin sulbundan yani belkemiğinden; kadının terâibinden, bir diğer ifadeyle göğsündeki ege

(260) el-Kurtubî, Tefsir, X, 5-7.

(261) en-Nahl, 66.

(262) Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Alemin, Mısır, 1960, , I, 145, 146.

kemiklerinden çıktığını söylemiştir. Bugünkü modern ilmin de görüşünü desteklediğini sanarak aynen şöyle demiştir:

"İnsan hangi şeyden yaratıldığına ve ne olduğuna bir baksın. O, fışkıran bir sudan yaratılmıştır ki, bu su, belkemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkar. O, erkeğin belkemiğinden ve kadının üst göğüs kemiklerinden toplanan sudan yaratılmıştır. Bu, Allah'ın bir sırrı olup, çağımızın son yarısına kadar beşerin bilmediği bir husus idi. Nihayet modern ilim kendi yöntemi ile bu gerçeği mutlak olarak, erkeğin suyunun belkemiğinden, kadının suyunun ise üst göğüs kemiklerinde (kaburgaları) oluştuğunu ve her iki suyun sağlam (emin) bir yerde birleşmesi sonucu, kendilerinden insanın neşet ettiğini anlamış olur" (263).

Tarih boyunca müfessirlerin çoğunluğunun modern ilmin verilerinden yoksun olarak düşmüş oldukları bu hataları belirttikten sonra, Yüce Allah'ın et-Târik sûresinde belirtmiş olduğu;

(فليَظر الإنسان مم خلق، خلق من ماء دافق، يخرج من بين الصلب والترائب).

"Öyleyse insan, neden yaratıldığına (bir) baksın. O, atılan sudan yaratılmıştır ki, bu su, belkemiği ile kaburgalar arasında (bulunan organlar)'dan çıkar" (264) ayetini ele alalım: bu âyetlerin bilim adamları tarafından doğru olarak yapılan tefsir ve açıklamalara geçmeden önce ülkemizde yapılan yeni sayılabilecek olan tercümelere iki tanesini sunmak istiyoruz.

1 - Diyânet İşleri Başkanlığının meâlinde bu âyetler şöyle tercüme edilmiştir.

(263) Bkz. Seyyid Kutub, fi-Zilali'l-Kur'an, Beyrut, 1397/1977, VI, 3878; Ayrıca bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 99.

(264) et-Târik, 5-7.

"(5) Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın,
(6-7) O, erkek ve kadının beli ile göğüsleri arasından atılan bir
sudan yaratılmıştır" (265)

2 - Suudi Arabistan Krallığının Türk mütercimlerine
yaptırtmış olduğu (Medine-i Münevvere 1407/1987) Kur'an-ı Kerim
meâlinde ise, bu âyetler şöyle tercüme edilmiştir.

"(5,6,7) İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Dışa
atılan koyu bir sudan (meniden) yaratıldı. O su, omurga kemikleri
ile göğüs arasından çıkar".

Yeri gelmişken belirtelim ki, bu konuda son derece
önemli çalışmalar yapmış olan Değerli Hocam Prof.Salih AKDEMİR'in
Kur'an tercümeleri üzerine önemli tespitlerde bulunduğu bizce
sevindirici bir olaydır.

Prof.Salih AKDEMİR'in konuyla ilgili tespitleri
şöyledir:

"...Zikrettiğimiz diğer bütün meâller de, ufak uslûp
farklılıklarıyla aynı manayı vermektedir. Bütün bu meâllerin,
okuyucunun zihninde, insanın yaratılışı ile ilgili açık bir
kavram oluşturmadığını üzülererek görüyoruz. Daha da kötüsü -ki bu
husus varid olmuştur- bu meâllerin Kur'an-ı Kerim'in insanın
yaratılışı ile ilgili yanlış bilgiler verdiği izlenimini
uyandırmış olmasıdır. Zira bu meâl ve tercümelerden, insanın, bel
ve göğüs kemikleri arasından çıkan su ile yaratıldığı

(265) Yukarıda sunmuş olduğumuz hatalı tercümeğe değerli hocamız
Prof.Salih Akdemir 1986'da yazmış olduğu "Cumhuriyet dönemi
Kur'an tercümeleri" isimli eserinde işaret etmiş olmasına
rağmen, bu hatalı tercümenin hala değiştirilmemiş olması
son derece düşündürücü bir olaydır.

anlaşılmaktadır. Oysa... insanın yaratılışının, bel ve göğüslerin arasından çıkan su ile gerçekleşmediği kesinlik kazanmış bulunmaktadır. Mütercimlerin, onların da ötesinde müfessirlerin, âyetlerin tercüme ve tefsirlerinde yanlışlarının başlıca sebebi anatomi bilgilerinden yoksun oluşlarıdır. İşte bu yüzdendir ki, asırlar boyu insanın, erkeğin belinden gelen su ile, kadının göğüsleri arasından çıkan bir sudan yaratıldığı görüşü zamanımıza kadar savunula gelmiştir. Bu yanlış anlayış, toplumda öylesine kökleşmiş bulunmaktadır ki, dilimize bile bir tabir olarak geçmiştir. Dilimizde "beli gelmek", "belini getirmek;" tabirleri, meninin geldiğini, inzali ifade etmek için kullanılıyor. Oysa inzal halinde gelen sıvı, asla belden gelmemektedir. Bu yanlışlığın ortaya konmasından sonra da dilde aynı ifadelerin kullanılmasına devam edilecek midir? Dilde kullanılmaması toplumla ilgili bir husustur... Ancak Allah'ın kelâmı için aynı müsamahanın gösterilmesi mümkün değildir. Çünkü böyle bir davranış, Allah'ın kitabına hata isnat edilmek olur ki, kesinlikle kaçınılmalıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi artık kur'an-ı, klasik tefsir kitapları ve ilimleri ile anlamak mümkün değildir. Aksi davranışlarda ısrar edildiği sürece, hatalardan kurtuluş asla mümkün olmayacaktır" (266).

Son çağın müfessirlerinden Ezher Şeyhi el-Merağî, Seyyid Kutub'dan yaklaşık otuz yıl kadar önce yazmış olduğu tefsirinde kendisinden önceki müfessirlere göre oldukça farklı, gerçekçi ve ilmi bir yaklaşımla söz konusu âyetler hakkında şöyle der:

(266) Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleleri, Ank. 1986, s. 98.

"Embriyoloji ilmine müracaat ettiğimiz zaman husye ile yumurtalığın "menşe"lerinde akılları hayrete düşüren ve müfessirlerin bilgileri ölçüsünde doğru anlayıştan ve sağlam bilgiler olmaktan uzak değişik görüşler ileri sürdükleri bu âyet-i açıklığa kavuşturan hususlar buluyoruz. Şöyle ki:

Cenin ana rahminde altı yedi aylık olunca belkemiğinin her iki yanında wolf denilen bir kabartı ve kanalları belirir. Bunun bir parçasından böbrekler ve sidik başaltım sistemi, diğer parçasından ise erkek çocukta husye, kız çocuğunda da yumurtalık meydana gelir.

Demek ki husye ile yumurtalıktan her biri ilk defa böbreklere yakın oluşuyorlar ki, bu bölge "sulb" ile "terâib" arasındadır. Bu bölge yaklaşık olarak belkemiği ile eğe kemikleri arasına düşer.

Bu görüşün doğruluğunu şu da ispat eder ki, testis (erbezi) ile ovumun (yumurtalık), gelişebilmeleri için belkemiği ile eğe kemikleri arasında bulunan böbrek düzeyindeki damarlarla beslenir. Aynı şekilde bunlara bağlı sinirler de aynı yerdeki damarlardan beslenirler.

Testis ile ovum, ilk olarak "sulb" ile "terâib" arasında oluşup buralardan geçen damarlardaki kanla, bir de işlerini görebilmeleri için vücutta "sulb" ile "terâib" arasında bulunan sinirlerle beslenince Kur'an-ı Kerim'in ifadelerinin ne kadar doğru olduğu açığa çıkmış olur. Halbuki ilim bu gerçeği

Kur'an-ı Kerim'in nuzûlünden ancak on üç asır sonra keşfetmiştir" (267).

Tıp ve Kur'an alanındaki çalışmalarıyla tanınmış olduğumuz Dr.M.A. el-Bâr bu konuda "Halku'l-İnsan beyne'l-Tıp vel-Kur'an" isimli eserinde vermiş olduğu geniş bilgiyi şöyle özetleyebiliriz:

"Testis ile ovum ceninin sulbu ile terâibi arasında gelişir. Sulb omurga, terâib de eğe kemikleri manasınadır. İşte testis ile ovum tam bu bölgede oluşur. Testis daha sonra hâmileliğin yedinci ayında yavaş yavaş vücudun dışındaki torbaya, ovum ise leğen boşluğuna iner (268).

Böyle olmakla beraber şu da vardır ki, testis ile ovum, her ikisi de gıdasını esas yerlerinden, yani omurga ile eğe kemiği arasındaki yerlerinden alırlar. Testis ile ovuma giden atar damarlar karın aortundan gelir ki burası da tam tamamına belkemiği (omurga) ile eğe kemiği arasındadır. Nitekim testise ait kirli kan damarı da aynı bölgeye dökülür. Bu kirli kan damarı sol böbrek damarına, sağ kirli kan damarı ise alttakine çıkar. Nitekim, husyeyi ve yumurtalığı besleyen sinirler de mide altındaki sinir kümesinden gelir ki, bu da tam anlamı ile belkemiği ile eğe kemiği arası bölgededir. Lenf damarları da aynı bölgeye yani sulb ile terâib arasına çıkarlar.

Ayet "bel kemiği ile eğe kemiğinden" demeyip de "belkemiği ile eğe kemiği arasından" demekle tam bir icâz

(267) el-Meraği, Ahmet Mustafa, Tefsiru'l Meraği, Mısır, 1953, X, 113-115; Dr.M.A. el-Bâr'dan naklen.

(268) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Dr.Abdülvehhab Öztürk, s. 41; Larousse Hayât Ansk. s. 25.

göstermiş oluyor. Bu durumda ara manasına gelen "beyne" kelimesi sadece edebî yönden değil; bilhassa sonsuz ilmi incelikler yönünden de önemli olmaktadır" (269).

Bu konumuzla ilgili araştırmamıza son vermeden önce Prof.Salih AKDEMİR'in "Sulb ve Terâib Problemi ve Çözümü" başlıklı araştırmasını özetle sunmak istiyorum:

"Açıkça görülmektedir ki hatalar, müfessirlerin ve mütercimlerin, insanın teşekkülü ile ilgili tıbbî gerçekleri bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa bu gün tıb ilmi insanın üremesi ile ilgili hususları modern aletler sayesinde en ince teferruatına varıncaya kadar tesbit etmiş bulunmaktadır. Şu halde söz konusu âyetlerde geçen "beyne" kelimesi, döl sularının teşekkül ettikleri yerleri değil, fakat çıkış yerlerinin anatomik pozisyonlarını belirlemektedir. İşte geçmişte, hatta günümüzde müfessirler, mütercimler ibarelerdeki "beyne" kelimesinin fonksiyonunu tam olarak kavrayamadıkları için; meninin, erkeğin belkemiğinden çıktığını, kadının döl suyunun ise kaburga kemiklerinde oluştuğunu söyleyebilmişlerdir. Oysa bu, hem ilmi, hem de metodik bir hatadır. Çünkü müfessirler, "beyne" kelimesini dikkate almamakla âyete hakkını vermemiş olmaktadırlar. Durum böyle oluncada, hataya düşmekten kurtulamamışlardır.

Bütün bu anlattıklarımızdan şu sonuca ulaşmaktayız:

Ayetteki "min beynissulbivetterâib" ibaresi, erkek ile dişinin döl sularının çıktıkları yerlerin anatomik konumlarına işaret etmektedir. Bu durumda âyeti şöyle çevirebiliriz:

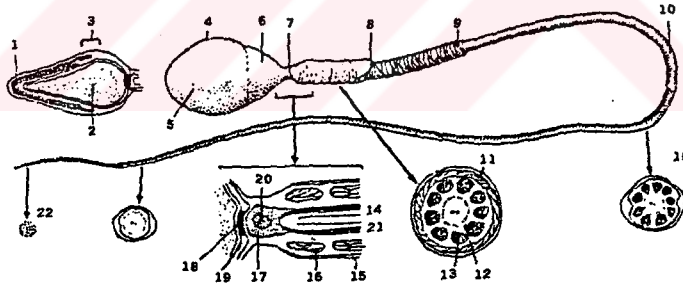
(269) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Dr. Abdülvehhab Öztür, s. 41, Larousse Hayat Ansk. s. 25.

"(5) Öyleyse insan, neden yaratıldığına (bir) baksın,
(6) O, atılan sudan yaratılmıştır ki,
(7) Bu su, belkemiği ile kaburgalar arasında (bulunan organlar)'dan çıkar".

Bu şekilde tercüme edildiği zaman, hem âyeti rahatça anlamakta, hem de Kur'an-ı Kerim'e ilmi bir hata isnat etmekten kurtulmuş bulunmaktayız" (270).

ŞEKİL 9 - Sulb ile terâib arasında çıkıp, henüz aşağı inmemiş olan altı aylık ceninde A-erkek, B-kadın tenasül guddeleri görülmektedir.

Şekil 10 Sperm, küçüklüğüyle beraber herbiri değişik vazifeleri olan birçok kısımdan meydana gelmiştir. Baş kısmında genetik program mevcuttur. Kuyruk kısmı ise ince ve kalın liflerden meydana gelmiştir.

Spermatozoid yapısı: 1) Akrozom, 2) Kromozomları içeren Nucleus, 3) Ekvatoryal Segment, 4) Baş, 5) Akrozom külâh, 6) Nucleus, 7) Bağlantı, 8) Hücre zarı soyulmuş, 9) Mitokondri, 10) Fibröz örtü, 11) Mitokondri katmanı, 12-14) İnce fibriller, 13-21) Kalın fibriller, 15) Hücre zarı, 16) Mitokondri, 17) Centriol, 18) Bazal plak, 19) Nucleus zarı, 20) Capitulum.

(270) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 106-107.

Zamanlarında ilmi ve teknoloji âletlerinin yetersiz olması nedeniyle gerek müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî'nin gerekse de diğer müfessirlerin düştükleri hatalardan ötürü, Prof.Salih AKDEMİR'in de haklı olarak ifade ettiği gibi, onları mazur görmek ve hatalarını müsamaha ve hoşgörü ile karşılamak belki mümkündür. Ancak aynı müsamaha ve hoşgörünün günümüz âlimleri, müfessirleri ve mütercimleri için gösterilmesi söz konusu olmasa gerek. Bu bakımdan Kur'an'ın ihtiva ettiği ilimlerle uzaktan yakından ilgisi olmayanların, Allah'ın kitabını tercüme ve tefsir işine kesinlikle kalkışmamaları gerekmektedir. Aksi takdirde böyle bir davranış Allah'ın kitabına hata isnad etmek olur ki, kesinlikle kaçınılmalıdır. Kalkışanların tefsir veya tercüme ettikleri âyetlerle ilgili ilmi verileri daima göz önünde bulundurmaları gerektiğini bir an bile hatırlarından çıkarmamalıdır (271).

"Emşac" konusunu ele almadan önce tarih boyunca müfesserlerin hatta İslâm dışı çevrelerin de odak noktasını teşkil ettiği, kadının suyunun (menîsinin) olup olmadığı konusuna değinmek istiyoruz.

Kadının suyunun (menîsinin) olup olmadığı eski çağlardan itibaren, tartışma konusu olmuştur. Fahrüddîn er-Râzî "el-Mümti'ul-Mebâhisu'l-Meşrikiyye" isimli eserinde şöyle der: Aristo dahil, bir kısım Yunan âlimleri kadının suyunun olmadığını iddia etmişler ve çocuğun yalnız erkeğin menîsinden meydana geldiğini savunmuşlardır. Çocuğun meydana gelmesinde kadının rolünün, sadece cenînin oluşup gelişmesinde bir kültür olduğu

(271) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri s. 99.

fikrini ileri sürmüşlerdir. Yine Yunanlı meşhur tıp âlimlerinden Calinus ve onun gibi düşünürler, bu görüşünden dolayı Aristo'yu şiddetle ret etmiş ve tabiatı bakımından erkeğin menisinden farklı olmakla beraber kadının da suyu olduğunu ispatlamıştır (272). Ancak kadının suyunun atılmadığını; sadece kadına özel üreme organı üzerine aktığını, bunun da beyaz bir ıslaklıktan ibaret olduğunu belirtmiştir (273).

İslâm âlimleri ise, âyetlerde açık bir şekilde belirtilmemiş olmasına rağmen kadının da suyunun olduğunu; ancak bunun spermle ovumun birleşmesi sonucu meydana gelen zigot karşılığı olan (نطفة أمشاج) (274) dan söz eden âyet ile,

(يأبها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى)

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık" (275) âyetinde, erkeğin suyu ile kadının suyundan yarattık şeklinde yorumlamışlardır ve bu iki âyeti Kur'an'da kadının suyunun varlığına delil olarak göstermişlerdir (276).

Bu konuda Hz.Peygamber (s.a.v)'ın hadisleri, kadının da suyunun olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Müslîm'in Sahihinde, naklettiğine göre bir yahudi, Resulullah'a gelerek, çocuğun meydana gelmesinde kadının rolünü anlamak için; "Ya Muhammed, insan neden yaratılıyor? diye sorunca;

(272) Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'an, s. 210, 211.

(273) Bkz. M.Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, Dipnot, 32.

(274) el-İnsan, 2.

(275) el-Hucurât, 13.

(276) Geniş bilgi için bkz: er-Râzî, Tefsir, XXX, 236, 237; et-Taberi, Tefsir, XXXIX,126; el-Kurtubî, Tefsir, X, 1220-121; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 453; eş-Şevkânî, Tefsir, V, 419; Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, 32 nolu dipnot.

Resullullah: "Ey yahudi,hepsinden, erkeğin nutfesinden ve kadının nutfesinden yaratılmaktadır" dedi. Bu cevap üzerine yahudi, "senden önceki nebîler de böyle söylüyorlardı" sözüyle Hz.Peygamberi tasdik etmişti. Aynı hadisin devamında Hz.Peygamber (s.a.v):

"Erkeğin suyu (menîsi) beyaz, kadının suyu ise sarıdır (277). İki su (menî) birleştiklerinde, erkeğin suyu kadının suyuna galip gelirse, doğacak çocuk Allah'ın izniyle erkek olur, kadının suyu galip gelirse, doğacak çocuk Allah'ın izniyle kız olur" (278), sözleriyle kadının menîsinin rengine varıncaya kadar özellikleriyle beraber varlığını açıkça ifade etmiştir.

Başka bir hadis meâli de şöyle: Ebû Talha'nın eşi Ümmü Süleym Nebî (s.a.v)'e geldi ve "ya Resulullah! Allah'tan hakkı (sorup öğrenmek)'ten dolayı utanılmaz; ihtilam olduğu zaman, kadının da gusl etmesi gerekir mi? dedi. (Hz.Peygamber bu soruya) "Evet" su görülürse diye cevap verdi (279).

(277) Bu konuda geniş bilgi için bkz. er-Râzî, Tefsir, XXX, 236, 237; et-Taberî, Tefsir, XXXIX, 126; el-Kurtubî, Tefsir, X, 120, 121; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 453; eş-Şevkânî, Tefsir, V, 419; İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'an, 211; Müslîm, es-Sahih, K.Hayz, I, s. 250-252.

(278) Müslîm, es-Sahih, K.Hayz, Bab: Beyân sıfetu menî'yi'r-Recûli ve'l-Mer'eti, I, s. 252.

(... فجاء حبر من أحيار اليهود فقال: السلام عليك يا محمدا فدفعته دفعة كاد يصرع منها. فقال: لم تدفعني؟ فقلت: ألا تقول يا رسول الله! فقال اليهودي... جئت أسألك عن شيء لا يعلمه أحد من أهل الأرض إلا نبي أو رجل أو رجلان. قال: "ينفعك إن حدثتك؟" قال: أسمع بأذني. قال جئت أسألك عن الولد؟ قال: "ماء الرجل أبيض وماء المرأة أصفر. فإذا اجتمعا، فعلا مني الرجل مني المرأة، أذكرا بإذن الله، وإذا علا مني المرأة مني الرجل، أننا بإذن الله" قال اليهودي: لقد صدقت. وإنك لنبى. ثم انصرف فذهب...)

(279) Müslîm, es-Sahih, K.Hayz, Babi Vucubu'l-Gasl alal mer'eti bi huruci'l-menî minha, I, s. 251.

(... عن أم سلمة: قالت: جاءت أم سليم إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقالت: يا رسول الله! إن الله لا يستحيى من الحق فهل على المرأة من غسل إذا احتلمت؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "نعم إذا رأت الماء" فقالت أم سلمة: يا رسول الله! وتحتلم المرأة؟ فقال: "ترت يدك، فيم يشبهها ولدها".)

İmam Ahmed b.Hanbel'de şöyle bir hadis rivâyet eder.

"Resûlullah (s.a.v) bir gün ashabı ile konuşurken oradan bir yahudi geçti. Kureyşliler "Ey yahudi, bu adam kendisinin peygamber olduğunu iddia ediyor" dediler. Yahudi Ona öyle bir soru soracağı ki, peygamber olmayan bunu bilemez, dedi ve "Ya Muhammed, insan neden yaratılır? diye sordu. Peygamberimiz de; "Ey yahudi, insan her ikisinden, yani erkeğin nutfesi ile kadının nutfesinden yaratılır" cevabını verdi (280).

İbn Kayyim el-Cevziyye bu konudaki hadis-i şerifleri ve Yunanlı filozofların görüşlerini naklettikten sonra kadının menfisi hakkında şöyle der:

"Kadının menfisi ince, sarı renkte olup akıcıdır. Boşalma esnasında erkeğinki gibi fışkırmaz..." (281).

Bu günkü çağdaş tıp ilmi de kadının menfisinin var olduğunu, birleşme esnasında vajinanın birkaç defa kasılmasıyla boşaldığını, erkeğin menfisine karışma özelliğinin bulunduğunu söylemektedir (282).

(280) Dr. A.el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 86.

(أخرج الإمام أحمد في مسنده: إن يهودياً مر برسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يحدث أصحابه فقالت قريش: يا يهودي إن هذا يزعم أنه نبي. فقال: لأسألنه عن شيء لا يعلمه إلا نبي فقال: يا محمد! مم يخلق الإنسان؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم "يا يهودي من كل يخلق: من نطفة الرجل ومن نطفة المرأة".

(281) Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyan fî Aksâmi'l-Kur'an, s. 211.

(282) Bkz. M.Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbı göre İnsanın Yaratılışı, 32 nolu dipnot.

Bu konuda Dr.M.A. el-Bâr ise şöyle demektedir.

"Modern ilim bu suyun vajina ile vajinaya bitişik bartholin bezleri tarafından ifraz edilen salgı olduğunu kabul ediyor ve ceninin yaratılmasında bu salgının rolü yoktur. Bunun görevi vajinayı ıslak tutmak; penisin kolayca girmesini sağlamaktır. Ayrıca vajinayı ve yumurtalıkları (overi) mikrop- ların hücumundan korumak da bu salgının görevlerindedir. Bu salgı tabif ve beyaz renkli ve yapışkandır. Vajinadan arada bir çıkan diğer salgılara gelince, bunlardan özellikle pis kokulu olanları herhangi bir hastalığa bağlı olanlardır.

Kadının ikinci suyu, atılma özelliği taşıyan sudur. Bu su, ayda bir defa yumurtalıktaki folikül keseciğinden çıkar. Sarımtırak bir su ile dolu olan bu kesecik yumurtalık kenarına gelince gelişmesini tamamlayarak yırtılır. İçinden su ile bir- likte yumurta çıkar. Fallop kanalı da denilen rahim kanalının ağzında bulunan saçaklar bu yumurtayı yakalayıp orada karşılaşacağı spermatozoidlerin döllenmesi için yavaşça kanalın geri kalan kısmına atarlar.

Erkeğin spermatozoidlerini taşıyan bu su olduğu gibi kadının yumurtasını da işte bu su taşır. Her iki su da atılma özelliği taşıyan su (menî) olup, "sulb" ile "terâib" arasından yani "sulb" ile "terâib" arasında gelişen testis ile yumurtalık (overden) çıkar. Aynı şekilde kan ve sinirlerle beslenmesi de "sulb" ile "terâib" arasından olur" (283).

(283) Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Dr.Abdülvehhab Öztürk, s. 40-41; ayrıca bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 25.

3. EMŞAC:

Emşac (أمشاج): Bu kelime Arapça'da, bir şeyi başka bir şeye karıştırmak manasına gelen (مشج و مشيج)'mişc" ve "meşic" kökünden alınmış olup çoğulu (أمشاج) "emşac"dır (284).

el-Keşşaf'ın sahibi Cârullah ez-Zemahşerî, bu kelimenin "mişc" in çoğulu olmasının doğru olmadığını, bilâkis "emşac" nutfenin sıfatı olması hasebiyle tekil bir kelimedir der (285). Özel olarak da karışık (muhalata) (286), kan ile karışık nutfe (287), Allah'ın çeşitli kuvvetlerden meydana getirdiği nutfe şeklinde de tanımlanmaktadır (288).

Yüce Allah, sperm ile yumurtanın birleşmesi sonucu meydana gelen bu karışık "emşac" maddesine şu âyet-i kerime de işaret etmiştir.

(إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج نبتليه فجعلناه سميعاً بصيراً)

"Hakikat biz insanı karışık bir nutfedenden (erkek ve kadının suyundan yarattık. Onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık" (289).

Bu âyet-ı kerimede geçen "nütfetün emşac" tabirini Sahâbe döneminin meşhur müfessirlerinden İbn Abbas; erkeğin katı, beyaz suyu ile, kadının ince, sarı suyunun karışımından çocuk

-
- (284) Bkz. Abdülkadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, s. 624; er-Râzî, Tefsir, XXX, 263; el-Kurtubî, Tefsir, X, 120.
- (285) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXX, 263; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâik Gavâmidi't-Tenzil, Beyrut, 1947, IV, 636.
- (286) Bkz. a.g.e., XXX, 263.
- (287) Bkz. el-Kurtubî, X, 120.
- (288) Bkz. İbn Manzur, Lisânu'l-Arab M.Ş.C.Mad.; Rağıb, el-Müfredat M.Ş.C. Mad.; M.Zeki Duman, s. 18.
- (289) el-İnsan, 2.

meydana gelmiştir (290). Yani insan, erkeğin spermi ile kadının ovülünün (yumurtasının) karışımı sonucu olarak meydana gelen "nutfetün emşac" dan meydana gelmiştir der. Diğer bir rivâyetinde ise, erkeğin suyu ile kadının suyunun birleşip birbirine karışması sonucu, sonra da (ana rahminde) halden hale çevrilmesi sonucu meydana gelen "nutfetün emşac"dan meydana gelmiştir (291) der.

Mücâhid (Ö.103/721), ikrime (Ö.104/722). Hasan el-Basri (Ö.110/728) gibi bir çok müfessir de "nutfetün emşac"dan maksadın, erkeğin suyu (spermi) ile kadının suyu (yumurtası)nın birbirine karışması sonucu meydana gelen karışık su olduğunu belirtmişlerdir (292).

Müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî (Ö.606/1210), İbn Kesîr (Ö.774/1372), el-Kurtubî (Ö.671/1273), eş-Şevkânî (Ö.1250 H), es-Suyuti (Ö.911), el-Meragî (Ö.1953) ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi bir çok müfessir de "nutfetün emşac"dan maksadın, erkeğin suyu (spermi) ile kadının suyunun (yumurtasının) karışımı sonucu meydana gelen ve henüz "alaka" olarak rahim cidarına tutunmamış olan karışımdır (293) derler.

Seyyid Kutub ise tefsirinde konuyla ilgili olarak, Ayette geçen "emşac" kelimesi karışım manasındadır. Bu, ilkahtan sonra nutfenin, erkek menfisindeki sperm ile kadının yumurtasından oluştuğuna işaret olabilir. Yine ilkahtan sonra erkeğin spermi

(290) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXX, 236; el-Kurtubî, X, 121.

(291) Bkz. İbn Kesîr, Tefsir, IV, 453.

(292) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXX, 236; İbn Kesir, Tefsir, IV, 453; el-Kurtubî, X, 121.

(293) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXX, 236; İbn Kesir, Tefsir, IV, 453; el-Kurtubi, Tefsir, X,121; es-Suyuti, Celâleyn, s. 495, II, 247; eş-Şevkânî, Tefsir, V, 345; el-Meragî, Tefsir XXIX, 160; Elmalılı, Tefsir, VIII, 549.

ile kadının yumurtasında saklı bulunan irsiyette olabilir. Sonra ilmi tabiri ile nutfede "gen" de olabilir. Bu genler, önce insan cinsinin sıfatlarını, sonra da cenfinin ailevi özelliklerini taşıyan birimlerdir. Ana karnındaki cenfinin, herhangi başka bir hayvan değil de insanın olmasını temin eden de bu genlerdir. Aileye özel sıfatları belirleyenler de bu genlerdir. Belki de "emşac" bütün bu irsiyet mefhumlarını içine alan bir tabirdir" (294) der.

Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki, Yüce Allah'ın el-Mü'minûn sûresinde "sonra biz onu bir nutfe olarak kararı mekine yerleştirdik" (295) şeklinde belirttiği nutfe, spermle ovulün karışımı sonucu meydana gelen karışık nutfedir.

Bu bölümdeki araştırmamızı şöyle özetlemek isteriz;

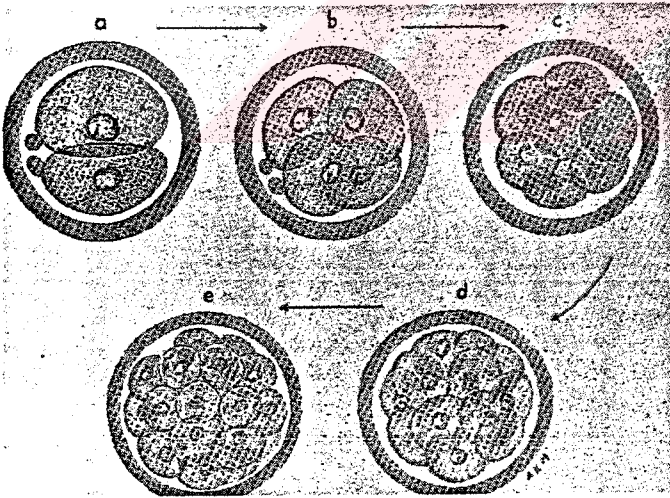
Kadınlarda batının içinde böbreklerin yakınında her iki yanda birer tane olmak üzere iki yumurtalık borusu (tuba) vardır. Testislerden büyük olan overlerin (yumurtaların) uçları borazan başı gibi ve yumurtalığı kuşatacak şekilde genişçedir. Ergenlikten menepoza kadar (hamilelik hariç) her ay bu yumurtalardan biri olgunlaşır. Bu yumurtaların üzerinde bir takım saçaklar vardır. Yumurtalıktan yumurta çıkınca bu saçaklar çıkan yumurtayı yavaşça yakalar ve ileriye uterus (rahmin içine) doğru atar. Böylece yumurtalar yolun üçte birini gitmiş olurlar. Yumurta burada durur, meninin (spermanın) gelmesini bekler. Yüce Allah, sayılamayacak çok spermadan birinin yumurtayı döllemesini takdir etmiştir. Birleşme olup iki ayrı cisim birleşince, 46 kromozoma

(294) Bkz. Seyyid Kutub, Tefsir, VI, 3779-3780.

(295) el-Mü'minûn, 13.

sahip yeni bir insan varlığının ilk hücresi oluşur. Spermaların merkez kısmı, döllenmiş yumurtanın (spermatozoidin) kutuplarında parlak ışınlar oluşturmaya başlar. İşte o zaman, karışık hücre veya döllenmiş yumurtada ilk normal bölünme meydana gelir. Bu hücre döllenmiş yumurta veya Kur'an-ı Kerim'in tabiriyle "nütfetün emşac" karışmış nutfedir. Modern embriyoloji ilminin tabiriyle ise sperma ile overin (yumurtanın) birleşimi "SPERMATOZOID"dir.

Nutfetün emşac spermatozoid (döllenmiş yumurta) oluştuğu andan itibaren erkek ve kadın kromozomların yarısı bir tarafa, diğer yarısı da öbür tarafa gider. Aralarında ilk iki tam hücre meydana gelmesi için çabucak bir duvar çekilir ve bütün hücre çoğalmaları adı (amitoz) bölünmeler şeklinde olur. Öyle ki her yeni hücre, bölünmeden önceki hücrenin taşıdığı kadar kromozom ihtiva eder" (296).

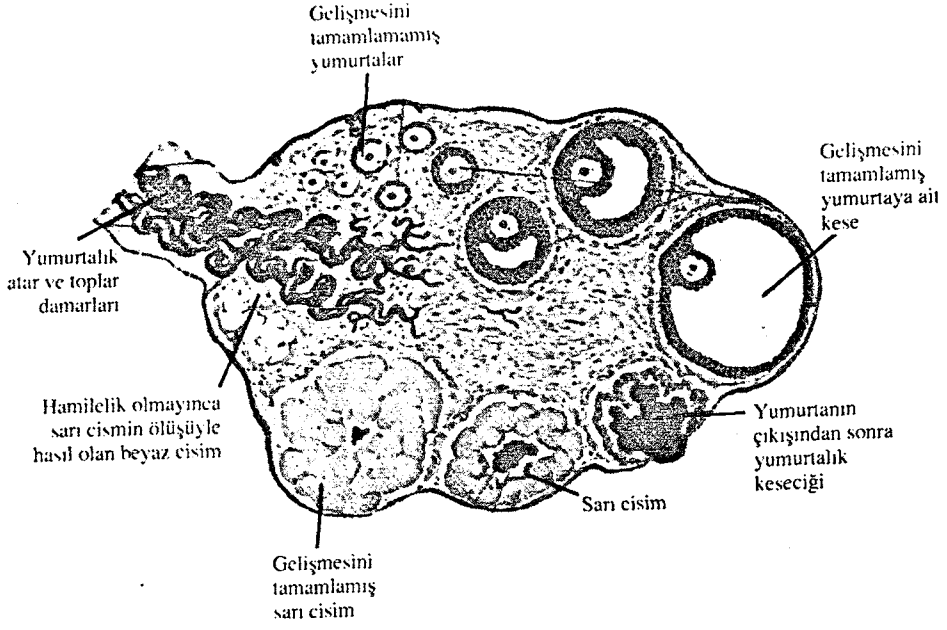

Şekil 11 -Nutfetün emşacın ikiye, dörde, sekize bölünmesi ve dut meyvesi şeklini gösteren bir resim.

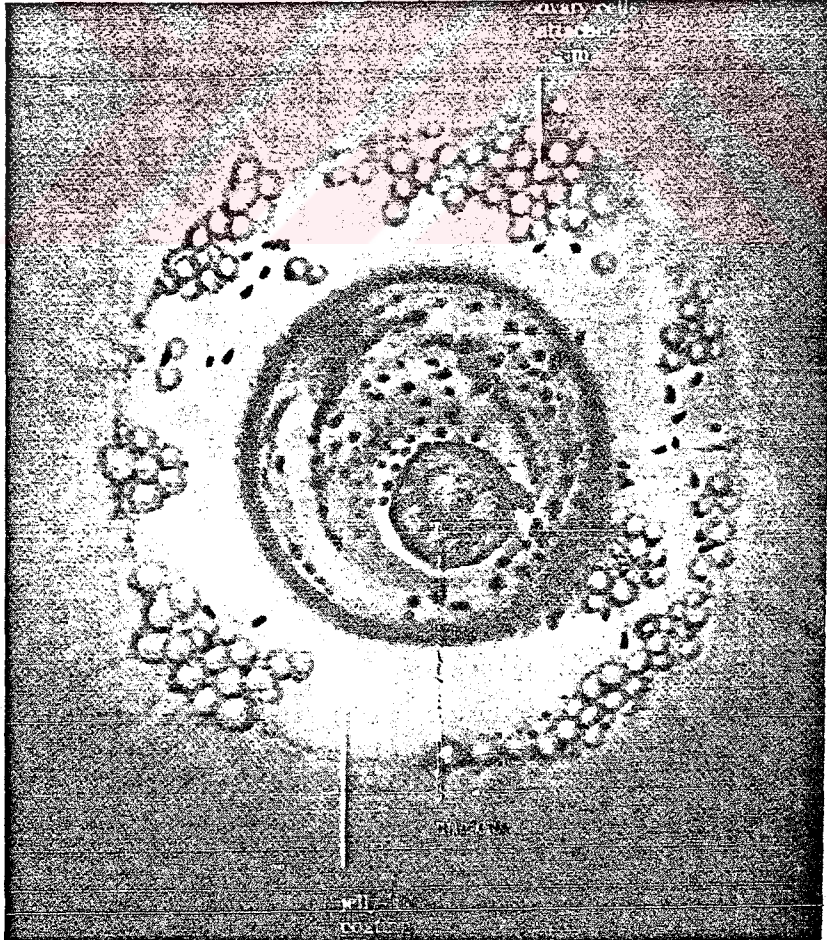

Şekil 12 Döllenmiş yumurtanın dörde bölünmesini gösteren başka bir resim.

(296) Larousse Hayat Ansk. s.25; Dr.el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 63.

Şekil 13 - Yumurtanın çeşitli gelişim safhasını gösteren bir yumurtalık resmi.

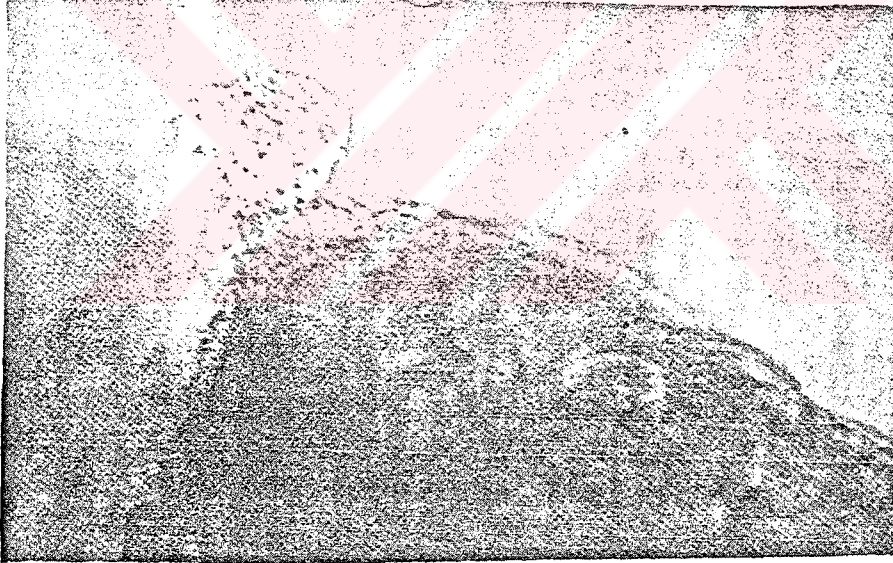
Şekil 14 - Etrafında ışıklı hâle bulunan yumurtanın görünüşünü gösteren şahane bir resim.

Şekil 15 - Yumurtanın, yumurtalıktan çıktıktan sonra saçaklar tarafından alınışını gösteren bir resim.

Şekil 16 - Yumurtanın, yumurtalıktan çıkmış halini gösteren bir resim.

Şekil 17 - Yumurtanın, yumurtalıktan çıkışını gösteren harika bir resim.

II. B Ö L Ü M

CENİNİN NUTFE'DEN SONRA GEÇİRDİĞİ DEVRELER

(ثم جعلناه نطفة في قرار مكين، ثم خلقنا النطفة علقة، فخلقنا العلقة مضغة، فخلقنا المضغة عظاماً، فكسونا العظام لحماً، ثم أنشأناه خلقاً آخر...) (297)

"Sonra onu, nutfe haline sağlam bir yere (rahme) yerleştirdik. Sonra nutfeyi alakaya dönüştürdük, sonra alakayı mudğa yaptık, sonra da başka bir yaratılışa başladık..." (297).

Ceninin ana rahmine karışık nutfe "nutfetün emşac" olarak girmesinden sonra, sırasıyla ALAKA, MUDĞA, KEMİK, kemiklere ET GİYDİRİLMESİ, yaratılışının tamamlanıp sonra da ruhunun üflenilmesi, sonunda (takriben dokuz ay on gün sonra) ise, bir insan olarak dünyaya gelmesi, yukarıda metnini ve meâlini sunduğumuz âyet-ı kerimede sözü edilen devrelerdir.

Biz bu bölümümüzde, ceninin nutfeden sonra geçirdiği başlıca devreleri teker teker ele alıp incelemeye gayret edeceğiz.

A - ALAKA DEVRESİ

(... ثم خلقنا النطفة علقة ...)

"Sonra nutfeyi alakaya dönüştürdük..." (298). Kur'an-ı Kerim'de beş yerde (299) geçen "Alaka" kelimesi sözlükte; bir şeye tırnağını geçirmek, avın ağa yakalanması, dikenin elbiseye dolaşması, ilişmek, yapışmak, tutunmak anlamlarına geldiği gibi

(297) el-Mü'minûn, 13,14.

(298) el-Mü'minûn, 14.

(299) el-Hacc, 5; el-Mü'minûn, 14; Ğafir (Mü'min), 67; el-Kıyâme, 38; A'lak, 2.

pıhtılaşmış kan ve suda yaşayan ve tutunduğu canlının kanını emen hayvana da alaka ismi verilmektedir (300).

Müfessirimiz Fahrüddin er-Râzî dahil olmak üzere tarih boyunca Sahâbeden günümüze kadar eski ve yeni bütün müfessirler, birkaç istisnanın dışında, "alaka" kelimesini "pıhtılaşmış kan" olarak tefsir etmişlerdir. Türkçe ve Batı dillerindeki yapılmış Kur'an-ı Kerim tercümelerinde de söz konusu kelimenin, birkaç istisnanın dışında aynı şekilde "kan pıhtısı" olarak tercüme edildiğini müşahede ediyoruz (301). Ancak modern embriyoloji tıp alanında ihtisas sahibi doktorlar bu şekildeki bir tanımla şiddetle ret edip, karşı çıkmışlardır. Dr.Hamid el-Gavvabi, el-İslam ve't-Tıbb isimli eserinde; Dr.Muhammed Vasfi, el-Kur'an ve't-Tıbb isimli eserinde ve Dr.Seyfuddin es-Sibâî, el-Echaz beyne'l-Fıkh ve't-Tıbb ve'l-Kanûn isimli eserinde alakanın karışık nutfe "nutfetün emşac"ın rahim duvarına asıldığı ve orada takılı kaldığı devre olduğunu açıkça ifade etmişlerdir (302).

Dr.M.Ali el-Bâr, Halku'l-İnsan beyne't-Tıbb ve'l-Kur'an isimli eserinde, eski ve yeni müfessirlerin "alaka"nın tefsirinde yanlışlıkları ve bu konuda gerçeği ortaya koyanların tıp doktorları olduklarını belirttikten sonra; insanın yaratılışıyla ilgili olan âyetleri, ihtisas alanları olması

-
- (300) Geniş bilgi için bkz: İbn el-Manzur, Lisānu'l-Arab, IX, 267; İbn el-Esir, en-Nihāye, ALK mad.; Rağıb, el-Müfredat, ALK mad.; Mevlût Sarı, el-Mevârid, ALK Mad. s. 522; Ebu Bekir b. A.Kadir er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, ALK mad. s. 450.
- (301) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII, 8; İbn Kesir, Tefsir, III, 206-240; el-Kurtubî, Tefsir, VI, 6, XX, 119; Seyyid Kutub, Tefsir, IV, 2458, VI, 3938, 3939; eş-Şevkâni, Tefsir, III, 436; V, 468; Ebu Suud, IX, 177.
- (302) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 93.

hasebiyle tıp doktorlarının daha iyi anlayabileceklerini ileri sürer. Bu konuda Dr.M.Ali er-Bâr'a katılmamak mümkün değildir. O halde Prof.Salih AKDEMİR'in de haklı olarak ifade ettiği gibi gelecekte de aynı hatalar tekrarlanmak istenmiyorsa, özellikle modern embriyoloji ve tıp ilmini ilgilendiren âyetlerin tefsirinde ve tercümesinde, konunun uzmanlarının görüşlerine veya eserlerine başvurmak gerekir (303).

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde geçen "alaka" kelimesi; âyetlerde açıkça görüldüğü ve modern tıp alanında söz sahibi doktorların da belirttiği gibi pıhtılaşmış kan olmayıp rahim duvarına asılıp tutunan nutfetün emşac'dan sonraki devredir. Burada alakanın etrafı kan ile çevrilidir. Onun rahim duvarına asıldığı zamanki hacminin milimetrenin dörtte biri kadar olduğunu göz önüne alırsak eski müfessirlerin ona niçin koyu kan, pıhtılaşmış, donmuş kan manası verdiklerini sınıırım daha iyi anlamış oluruz. Demek ki, alaka her taraflı kan ile çevrilmiş, gözle görülemeyecek kadar küçük ve ancak alakanın etrafındaki kanlar görülebileceğinden dolayı, zamanlarındaki modern embriyoloji aletlerinin eksikliğinden müfessirimiz ve diğer müfessirler böyle bir hataya düşmüşlerdir (304).

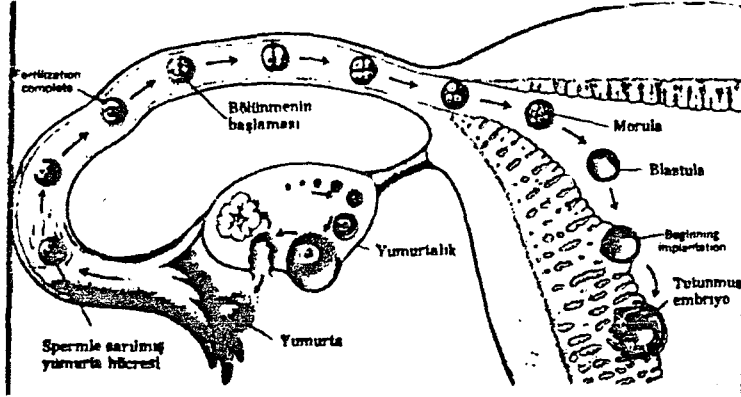
Kur'an-ı Kerim'de beş yerde geçen alaka (305) gelimesini Sahâbeden günümüze kadar hemen bütün müfessirler, "donmuş kan" ve "kan pıhtısı" şeklinde tefsir etmişlerdir. Söz konusu hatanın,

(303) Bkz. Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 106.

(304) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 93.

(305) Bkz. 289 nolu dinot.

bir kaç istisnası dışında Türkçe tefsir ve tercümelerinde de tekrarlandığını görüyoruz (306).

Şekil 18 - Spermle ovum'un birleşmesinden (döllenme alaka olarak rahme yerleşinceye kadarki devreleri gösteren bir resim.

Ancak modern embriyoloji ilmi sayesinde artık bugün "alaka"nın ne olduğunu kesinlikle bilmekteyiz. "Alaka" fallop borusunda sperm hücresiyle döllenmiş olan dişi yumurta hücresinin, döllenmeden bir hafta sonra, rahim duvarına asılıp gömülmesiyle başlayan ve "mudğa" dönemine kadar süren safhadır. Görüldüğü gibi "alaka"nın kan pıhtısı ile hiçbir ilgisi yoktur ve insan, dünyaya gelirken asla kan pıhtısı safhasından geçmemiştir. Aslında "alaka" kelimesinin bizzat kendisi, modern embriyoloji ilminin bize bildirdiği "implantasyon" yani rahim duvarına asılıp gömülme anlamını ifade etmektedir.

Müfessirimiz Fahrüddin er-Râzîve diğer eski müfessirler çağlarındaki modern embriyoloji aletlerinin eksikliğinden dolayı, bu verilerden haberdar olmadıkları için asırlar boyu alaka kelimesini "donmuş kan" veya "pıhtılaşmış kan", yani "kan pıhtısı" olarak tefsir etmişlerdir. Bu yeni veriler, onların zamanında bilinmediği için, düştükleri hatadan dolayı onları mazur görmek

(306) Bkz. Doç.Dr.Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 91.

mümkündür. Ancak aynı hoşgörü günümüz müfessir ve dolayısıyla Kur'an mütercimleri için göstermek pek kolay olmasa gerek... Maalesef, asrımızdaki müfessirlerin büyük bir kısmı, modern embriyoloji ilmindeki yeni gelişmeleri izlemedikleri için tefsirlerinde, "alaka" kelimesini, hâlâ "kan pıhtısı" olarak açıklamaya devam etmektedirler. Ancak kesin olan şudur ki, insanoğlu, yaratılışının hiç bir döneminde "kan pıhtısı" safhasından geçmemiştir" (307).

Türkçe (308) ve Batı dillerindeki Kur'an-ı Kerim tercümelerinde de aynı hatanın tekrarlandığını üzümlere müşahede ediyoruz.

Dr.Maurice Bucaille, Kur'an'ın modern ilimlerle ilgili âyetlerini tercüme ya da tefsir edenlerin, bu ilimleri, bilmeleri gerektiğini belirttiğinden sonra, "alaka" kelimesi ile ilgili olarak görüşlerini şöyle açıklar.

"Yaratan Allah'ın adıyla oku! O, insanı asılıp tutunan bir şeyden yarattı" (309).

"Asılıp tutunan bir şey (Quelque chose qui s'accroche), alaka kelimesinin tercümesidir; bu, kelimenin ilk anlamıdır. Bu kelimedenden türeyen kan pıhtısı anlamı, tercümelerin çoğunda karşımıza çıkar; bu manayı vermek yanlışdır ve bu yanlışlığa karşı da uyarmak gerekir: İnsan asla bir kan pıhtısı safhası

(307) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 91, 92; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1986, Kanmad, XII, s. 6272.

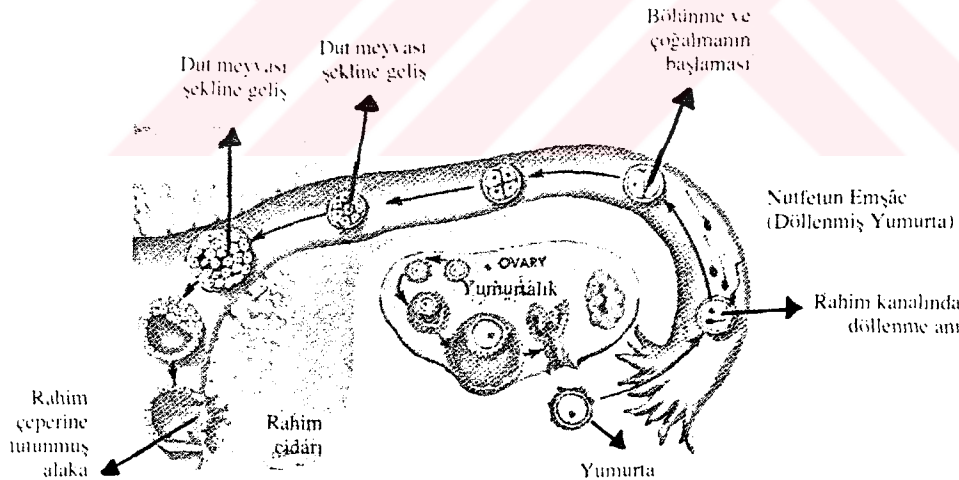
(308) Kur'an tercümelerindeki Türkçe hatalar için bkz. Salih Akdemir, a.g.e.

(309) Alaka, 1, 2.

geçirmemiştir. Aynı şeyler, alaka'nın bir başka tercümesi olan (adherence) "yapışma" için de geçerlidir. Bu da uygun bir tercüme değildir. Tekrar hatırlatalım ki, kelimenin ilk anlamı, yani asılıp tutunan şey, bugün kesinlik kazanmış gerçeğe tamamen uygun düşmektedir" (310).

Embriyoloji ilmine göre alakanın geçirdiği safhaları Dr.M.Ali el-Bâr Halku'l-İnsan beyne't-Tıb ve'l-Kur'an isimli eserinde şöyler açıklar:

"Ana rahmindeki nutfetün emşac (döllenenmiş yumurta) hemen bölünmeye başlar. Bir hücre iki, iki hücre dört olur... Yumurta kırk saatte dörde, seksen saatte otuz ikiye bölünür. Beş gün geçmeden küre dut meyvası kadar olur ve bu şekline MORULLA denir. Biraz daha büyüüp de işçerisi sıvı ile dolunca ana küre BLASTULA adını alır. Bu esnada ana kürenin hücreleri, dış ve iç tabaka olmak üzere iki tabakaya ayrılır.

Şekil 19 - Yumurtanın yumurtalıktan çıkışı, döllenmesi, bölünerek dut meyvası şeklini alması ve alaka olarak rahim duvarına asılmış şekli görülmektedir.

Döllenenmiş yumurtanın alaka haline gelmesi için takriben bir haftaya ihtiyacı vardır.

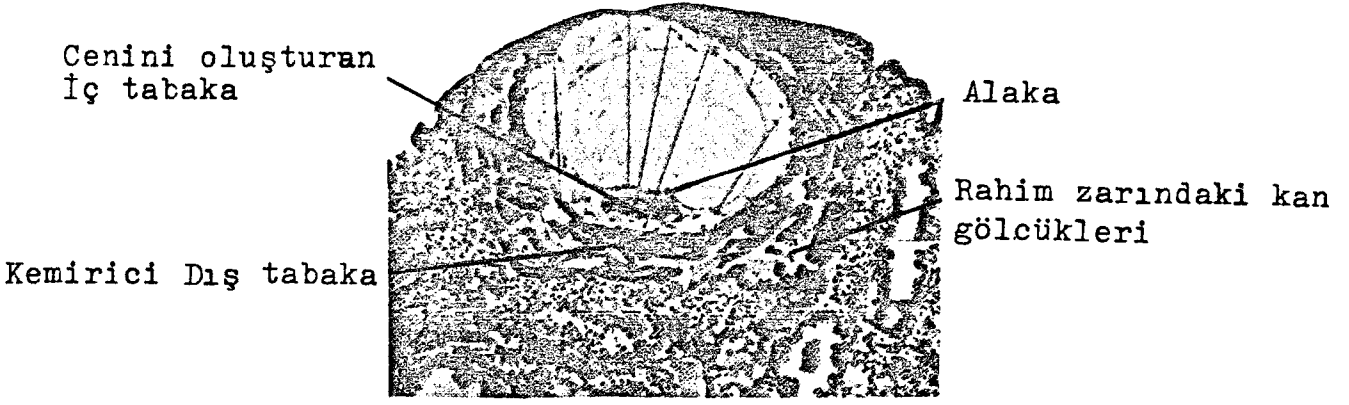
(310) Maurice Bucaille, K.Mukaddes, Kur'an ve Bilim, S. 300-301; Salih Akdemir, a.g.e., s. 95-96'dan naklen.

a) Dış Tabaka (Hilkati belli olmayan): Kemirici ve besleyici hücrelerden oluşur. Ana küre rahme ulaşır ulaşmaz orada tutunur, rahim duvarına asılır ve rahim hücrelerini kemirmeye başlar. Genellikle alaka, rahmin arka tarafına ve özellikle üst yarısına asılır, çünkü cenfinin büyüüp gelişmesi için rahmin en uygun yeri burasıdır.

b) İç Tabaka (Hilkati belli olan): Yüce Allah cenîni ve cenîni saracak zarları bu tabakadan yaratır. İlk önce yuvarlak bir kursa benzeyen cenin tahtası oluşur. Sonra bu kurs uzayarak armut şeklini alır. Daha sonra bu cenin tahtası dış ve iç olmak üzere iki boşluğa ayrılır. Dış boşluk dikey hücrelerden oluşur ve VİTELLUS kesesine bitişik olur.

Döllenmeden beş altı gün sonra ana küre rahim duvarına yerleşmesini tamamlar. Kürenin dış tabakası da rahim duvarını kemirmeğe başlar ve rahimden gerekli gıdaları temin eder. Bu hücreler direkt olarak rahim kan kesecikleri ile temas kurar ve onlardan kendisine ve cenfine gerekli olan gıdaları alır" (311).

(311) Dr.M.A. el-Bâr, a.g.e., Trc. 85; ayrıca bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 25, 49.

Şekil 20 - Rahim duvarına tutunmuő ve etrafı kanla çevrili olan alaka ve alakanın i ve dış tabakaya ayrıldığını gösteren bir resim.

Bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki, gerek Fahrudđın er-Rāzı, gerekse diğer müfessir ve mütercimlerin Kur'an'ın muhtelif āyetlerinde yer alan "alaka" kelimesine isnad etmiş oldukları "kan pıhtısı" manası yanlış olup bu mana, modern ilmin verilerine de tamamen ters düşmektedir. Çünkü, bugünkü modern embriyoloji ilminin kesinlikle ifade etmiş olduğu gibi, insan, yaratılışının hiç bir döneminde "kan pıhtısı" devresinden geçmemiştir. Bu āyet-i kerimelerde, fertilizasyon (döllenme) tamamlandıktan sonra, rahim duvarına tutunan, bir slk gibi tutunduğu yerden beslenmesini sağlayan, gözle görülmesi mümkün olmayan, bulunduğu yer itibariyle etrafı kanla çevrilmiş olduğundan dolayı kan pıhtısı görünümü arz eden ve fakat kesinlikle kan pıhtısı olmayan hücreler topluluğundan meydana gelmiş bir canlıdan söz edilmektedir.

Yumurta cidarını geçen bir yumurta, yumurtalık borusuna (tabaya) ulaşır. Burada kirpiksi dokuyla kaplı yüzey, yumurtayı rahme doğru iter. Sadece iki üç gün yaőayabilen yumurta sperma tarafından döllenir. En hızlı davranan sperma yumurtaya girer,

iki hücrenin kromozomları birleşerek 46 kromozoma sahip yeni bir insan varlığının ilk hücrelerini oluşturur.

Yumurtanın ovülün sperma tarafından döllenenini izleyen dördüncü ya da beşinci gün döllenen yumurta uterus (rahim) duvarına yerleşir. Dokuzuncu günde yumurta, özel hücreler sayesinde beslendiği endometrium (uterus mukozası) içinde yer alır. Görüldüğü gibi alaka'nın "donmuş kan" veya "kan pıhtısı" ile hiç bir ilgisi yoktur ve insan hiç bir zaman böyle bir devreden geçmemiştir. Aslında, alaka modern embriyoloji ilminin bize bildirdiği ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız "implantasyon" yani uterus (rahim) duvarına asılıp gömülen demektir (312).

(312) Geniş bilgi için bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 25, 63, 66; Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleleri, s. 91, 96; Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, 105, 113.

B. MUDĞA DEVRESİ

Alaka devresinin sona ermesiyle meydana gelen bu yeni devreye, cenînin mudğâ devresi adı verilir. Yüce Allah bu devreye; (نَخَلْنَا الْعَلَّةَ مَضَا) "Alakayı da mudğaya dönüştürdük" (313) âyetiyle işaret etmiştir.

Mudğâ kelimesi, ağızda çiğnemek anlamına gelen DMĞ kökünden türetilmiş bir isimdir. Araplar ağızda çiğnem büyüklüğündeki et parçasına "mudğâ" ismini vermektedirler (314).

Müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî, eski ve yeni diğer müfessirlerin bir çoğu gibi "mudğâ" kelimesini "bir çiğnemlik et" (315) parçası şeklinde tefsir etmiştir. Ancak bu şekilde yapılan tefsirlerin yanlış olduğunu üzümlere ifade etmek isteriz. Zira İbn Manzur mudğâyı tanımlarken "mudğâ bildiğimiz normal etten başka bir ettir" (316) der. İbn Manzur'un bu ifadesi, bizim cenînin bu devresindeki özelliğini daha iyi anlamamıza vesile olmuştur. Çünkü mudğâ normal bir et parçası olmuş olsaydı, Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de mudğâ yerine "lahm" ifadesini kullanırdı. Zira "lahm" denilince Araplar "et" kelimesini anlarlar. Şunu da ifade edelim ki, Araplar günlük yaşantılarında da "et" manasına gelen "lahm" kelimesi yerine hiç bir zaman "mudğâ" tabirini kullanmazlar. Bilâkis "et" için her zaman "lahm" kelimesini kullanırlar.

(313) el-Mü'minûn, 14.

(314) Bkz. İbn el-Manzur, Lisânu'l-Arab, VIII, 451; Rağîb, el-Müfredât, s. 496; İbn el-Esîr, en-Nihâye, IV, 339.

(315) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII, 84; İbn Kesîr, Tefsir, III, 206; eş-Şevkânî, Tefsir, III, 436.

(316) Bkz. İbn el-Manzur, Lisânu'l-arab, VIII, 451.

O halde diyebiliriz ki, görünümü ve özelliği itibarıyla, alaka devresinden sonra başlayan mudğa, normal bir et parçası değildir. Mudğa bir çiğnemlik et parçası olmayıp, yaratılışın bir devresidir. Bu da çiğnenmiş et görünümünde olduğu için müfessirlerin çoğunluğunu yanıltmış ve bu ismi almıştır (317).

Yüce Allah mudğayı, yaratılışın üçüncü haftasında, rahim duvarına yerleşen alaka'dan yaratır. Bu devre, üçüncü haftada somit denen kütlelerinin görünmesi ile başlar. Bu kütleler bu devrede arka arkaya çıkmaya başlar ve orta hattın her iki yanında olmak üzere dördüncü haftanın sonunda kırk küsür kütleyle varır (318).

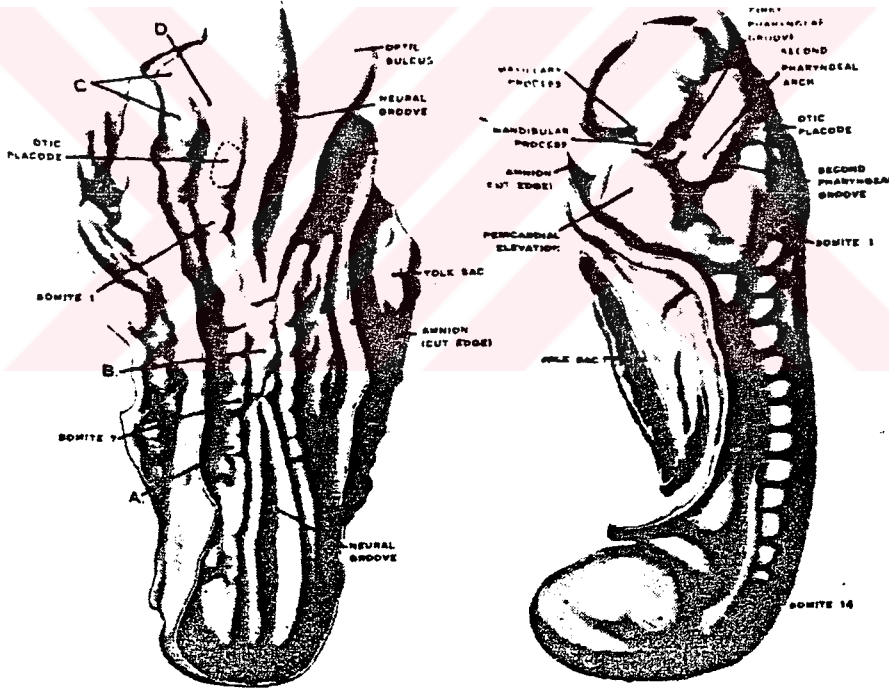
Mudğanın büyümesi ise oldukça hızlıdır. Onun dölleneninin üçüncü ve dördüncü haftalarda gelişip tekâmüle erdiği gözönüne alınırsa, bu kısa zaman zarfında üç kat, yani birbuçuk milimetreden beşbuçuk milimetreye çıkmış olması bunu açıkça göstermektedir. Daha da önemlisi vücuttaki bütün dokular bu devrede hızlı bir şekilde büyüyüp teşekkül ederler.

İşte yaşadığımız şu, bilim ve teknoloji çağının verdiği imkânlardan faydalanarak mudğa'nın "bir çiğnemlik et" olmadığını, onun döllenenmeden sonra üçüncü ve dördüncü haftalardaki somitlerin ortaya çıktığı devre ve Kur'an'ın "mudğa" lafziyle de bu devrenin kastolunduğunu anlamaktayız. Bu sebeple "mudğa"yı, "bir çiğnemlik et" olarak ifade etmek son derece yanlıştır. Zira üçüncü ve

(317) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleri, s. 180.

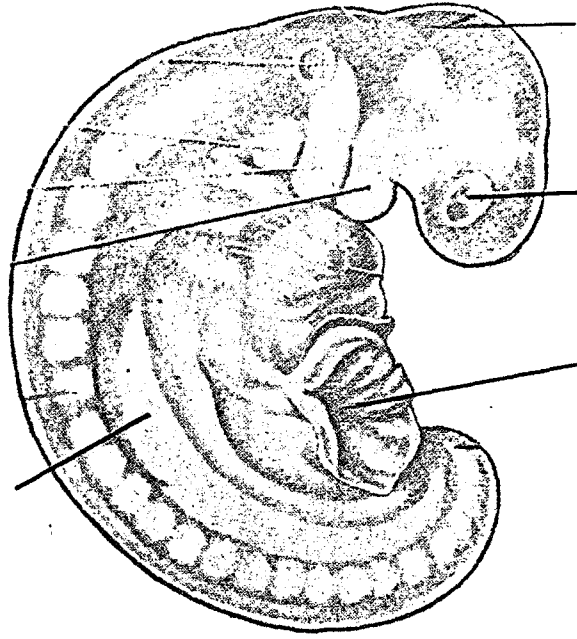
(318) er-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Abdülvehhab Öztürk, s. 112.

dördüncü haftalarda, cenfinin boyu yaklaşık beşbuçuk milimetre civarındadır. Bu kadar küçük bir parçayı, "bir çiğnemlik et" demek doğru olmasa gerekir. Ayrıca mudğa devresini dördüncü hafta ile sınırlandırıyoruz; çünkü Kur'an-ı Kerim'in de açıkça ifade ettiği gibi mudğa devresini kemikleşme devresi izlemektedir. Kemikleşme devresi ise beşinci haftadan itibaren başlamaktadır (319). Mudğa devresindeki bir cenfinin şekli fotoğraflarla tespit edilip incelendiği zaman somitlerin durumunun diş izlerini andırması, mudğa'ya "bir çiğnemlik et" isminin verilmesine neden olmuştur diyebiliriz. Nitekim, ağızda çiğnenmiş sakız buna en güzel bir örnektir. Aşağıdaki şekiller bunun açık bir ifadesi olarak gösterilebilir.

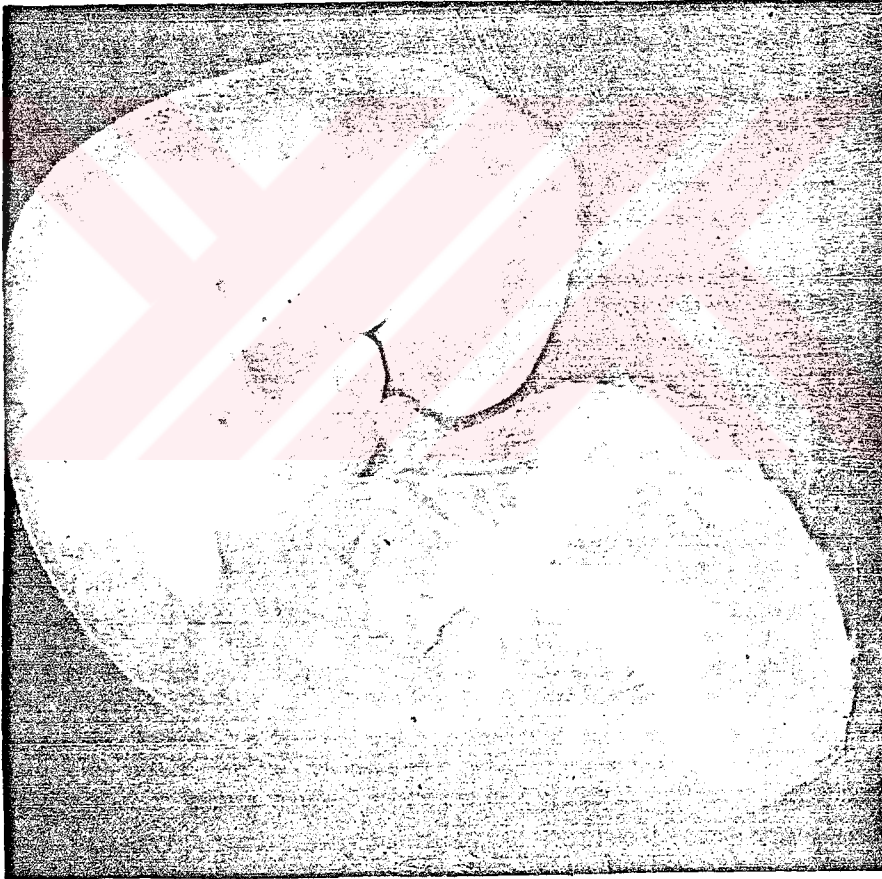

Şekil 21 - Cenfinin mudğa devresindeki iki yönlü görünüşünü belirleyen bir resim

(319) Bkz. Salih Akdemir, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleleri, s. 180; el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Abdülvehhab Öztürk, s. 112.

Şekil 22 - Cenfinin mudğa devresini gösteren başka bir resim

Şekil 23 - Cenfinin mudğa safhasını belirleyen dört haftalık bir resim
Burada cenfin bir balık şeklini andırmakla beraber, ceninin baş, kol ve bacak çıkıntıları iyice belirginleşmiştir.

Şekil 24 - Mudğa safhasını takip eden ve beşinci haftaya girmiş olan ceninin başka bir görünüşü. Burada ceninin göz, el ve bacakları daha net bir görüntü arz etmektedir.

C. KEMİKLEŞME ve KEMİKLERE ET GİYDİRİLME DEVRESİ

(... فخلتنا المضغة عظماً فكسرتنا العظام حملاً ...)

"Mudğayı kemik haline çevirdik, (bu) kemiklere de et giydirdik" (320).

Yüce Allah, bu âyet-ı kerimede "bir çiğnem et parçası" olarak vasıflandırdığı mudğanın, ceninde iskeleti meydana getiren kemiklere dönüştürüldüğünü ve sonrada bu kemiklere etin giydirildiğini açıkça belirtmektedir (321).

Ceninde organların gelişmesi oldukça erken bir devrede başlar. Önce bir plan çerçevesinde çizilir, sonra gelişir, daha sonra da yavaş yavaş inşa edilir.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin belirttiği vechile iki türlü şekil verme vardır: Birincisi gizli (takdiri) halde olanıdır. Meselâ, elbise biçilir ve kapı yapılırken, biçilecek ve kesilecek yerler önceden işaretlenir. Maddeye şekil verirken, hele böylesine harika bir şekil verirken de aynı şey yapılır. Önce taslağı yapılır, sonra aslına geçilir (322).

Notochord denilen iskelet mihverisi de alaka devresinde görülmeye başlar. Bu omurgadan önce görüldüğünden omurga öncesi organı olarak da bilinir ve üç devre geçirir.

a) kıkırdak doku ortasında ip şeklinde görünüşü

b) Tesbih şeklini alışı

(320) el-Mü'minûn, 14.

(321) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII, s. 84.

(322) Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyan fi Aksami'l-Kur'an, s. 211; el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Abdülvehhab Öztürk, s. 114.

c) Körelme ve gözden kaybolma devresi

Birinci devre doku devresi (kemik öncesi dokusu) olarak bilinir. Rahim hayatının beşinci ve altıncı haftalarında görülür. Bunu kıkırdak devresi takip eder. Bu da kendini altıncı hafta sonlarında gösterir. Daha sonra rahim devresinin yedinci haftasında kıkırdak omurlarda kemikleşme merkezleri görünür. Sekizinci haftada ise omur yaylarında kemikleşme noktaları meydana çıkar ve kaburgalar ilk defa o zaman görülmeye başlar. Sonra da kemiklerin etrafında kaslar oluşur. Ayet-1 kerimenin dediği gibi üzerine et giydirilir (323).

Kemik hücreleri kalsiyumla desteklenmiş, sert bir protein ağından oluşur. Kemikler kan damarları tarafından beslenir ve içinden geçen sinirler sayesinde duyarlı bir hal alırlar (324). Vücuttaki kemikler genel itibariyle iki kısımdan oluşmaktadırlar.

1 - Kıkırdaksı Kemikler: Bunlar önce kıkırdak olur, sonra da içleri yavaş yavaş kemikle dolar. Vücuttaki kemiklerin çoğunluğu kıkırdaksı kemiklerden oluşmuştur.

2 - Zarımsı Kemikler: Bunlar önce zar dokusu halindedirler. Sonra kıkırdak merhalesini atlayarak birden bire kemikleşirler (325).

Cenfinin kol ve bacakları erken büyümeye başlar. Üçüncü haftada iki üstte, iki altta olmak üzere dört kabartı meydana

(323) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, Trc. Abdülvehhab Öztürk, s.148.

(324) Bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 9.

(325) Bkz. el-Bâr, a.g.e., s. 151.

gelir. Bu kabartılarda önce kıkıkdak sonra sinirler ve kan oluşur. Altıncı haftanın sonlarında üst tarafta pazı, kol ve el, yedinci haftanın sonlarında alt tarafta uyluk, bacak ve ayağın yerleri belirginleşir. Kıkırdaksı dokulardan oluşan kol ve bacak kemiklerinin üzeri adalelerle kaplanır. Adaleler ise birbirine sinirlerle bağlanır (326).

Şekil 25 - Kırkiki günlük bir cenfinin 1.5 cm uzunluğundaki büyütülmüş olarak çekilen bir resmi

(326) er-Bâr, a.g.e., s. 151.

Ayet-i kerimede mudğanın kemiklere dönüştürüldüğü ve kemiklere etin giydirilme devreleri bir arada zikredildiğinden dolayı müfessirimiz er-Râzî ve diğer bazı müfessirler, bu âyeti açıklarken, mudğanın (aslı özelliğini kaybederek) kemiklere dönüştürüldüğünü (327) söylerken, diğer bir kısmı ise, mudğanın bir kısmı iskeleti meydana getiren kemikleri oluştururken, diğer bir kısmı da o kemiklere et olarak giydirildiğini (328) söylemektedirler.

O halde birinci görüşü savunan müfessirlere göre mudğanın tamamı kemik haline dönüşerek vücudu meydana getiren iskeleti meydana getiriyor, daha sonra da kemiklere et giydiriliyor. İkinci görüşü savunanlara göre ise, mudğanın yaratılışı belli olan (muhallaka) kısmı kemik haline dönüştürülürken, yaratılışı devam etmeyen (gayr-ı muhallaka) (329) kısmı

-
- (327) er-Râzî, Tefsir, XXIII, 84; İbn Kesir, Tefsir, III, 240; Kadı el-Beydavî, Envaru't-Tenzil, ve Esraru't-Te'vil, II, 103.
(328) Bkz. el-Kurtubî, Tefsir, VI, 6; Alusî, Ruhü'l-Meâni, XVIII, 14.
(329) Yüce Allah "Muhallaka ve Gayr-ı Muhallaka" hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Ey İnsanlar! Eğer (öldükten sonra yeniden dirilmekten şüphede iseniz, bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfedem, sonra alakadan, sonra da yaratılışı belli-belirsiz bir et parçasından yarattık." el-Hacc, 5.

Müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî bu âyeti yorumlarken "Muhallaka ve Gayr-ı Muhallaka" kelimeleri için müfessirlerin çeşitli görüşlerine değindikten sonra kendisinin de katıldığı görüşü şöyle ifade eder: "Sanki Allah, ceninin mudğa devresini iki kısma ayırmaktadır. Birincisi, uzuvları ve duyu organları henüz belli olmamış başlangıç devresi; ikincisi ise, hatları, uzuv ve duyu organları yeni belirlemeye başladığı, mudğanın son devresidir (er-Râzî, Tefsir, XXIII, 8).

er-Râzî'nin dışındaki bazı müfessirler, onun görüşüne paralel olarak, yaratılışı kısmen belirmiş, kısmen de hadleri belirlenmemiş birer et parçasıdır, şeklinde bir açıklamada

da, kemiklerin üzerini kaplayan et olarak, kasları meydana getiriyorlar. Kanaatimizce de bu görüş bugünkü modern tıbbın verilerine uygun olan görüştür.

Bu devrelerin oluşma şekli ve tamamlanma süresine gelince; ana rahminde cenfinin geçirdiği devreleri belirten el-Mü'minûn sûresindeki bu âyetleri birbirine bağlayan bağlaçlara

bulunurlarken, diğer bir kısmı da "Muhallaka" yaratılan, uzuvları tamamlanarak doğanlara; "Gayr-ı Muhallaka" da, mudğa halindeyken uzuvları tamamlanmadan düşük olana işarettir, demişlerdir (er-Râzî, Tefsir, XXIII, 8; İbn Kesir, Tefsir, III, 206, 207; el-Kurtubi, Tefsir, VI, 6; eş-Şevkânî, III, 436).

Hız.Peygamber (s.a.v)'den rivâyet edilen bir hadis-i şerif de bu ikinci görüşü destekler mahiyettedir.

Abdullah b.Mes'ud'un rivâyet ettiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Nutfe rahme düştüğü zaman Allah bir melek gönderir. O melek; "Ey Rabbim, bu muhallaka mıdır? yoksa gayr-ı muhallaka mıdır?" der. Eğer "gayr-ı muhallakadır" denilirse, rahim onu kan olarak dışarı atar. Yok "muhallakadır" denilirse, melek, "Rabbim, bu şakî midir? yoksa saîd mi? ömrü nedir, eceli nedir? ve nerede ölecektir" der". (İbn Kesir, Tefsir, III, 207; el-Kurtubi, Tefsir, VI, 7).

Hız.Peygamberin bu hadisi, âyet-ı kerimenin bir açıklaması olarak kabul edilebileceği gibi, bu âyetin yorumunu, bugünkü modern tıbbın açıklamasında da bulmamız mümkündür.

Dr.M.Ali el-Bâr bu konuda özetle şunları söylemektedir.

Ana küre (BLASTULA) rahme girip rahim duvarına gömüldükten sonra hârici ve dâhili olmak üzere iki tabakaya ayrılır.

1 - Hârici Tabaka: Rahim duvarını kemiren ve rahim hücreleriyle cenfini besleyen kısımdır ki, bunun görevi sadece cenfini beslemektir. Sonunda da eş (Meşime) olarak düşer.

2 - Dâhili Tabaka: Rahmin içine doğru armut şeklinde sarken ve cenfinin iskelet ve organlarını oluşturan kısımdır. (Dr.M.A. el-Bâr, Halkü'l-İnsan, 86-87).

Bu açıklamaya göre hârici tabaka, yaratılışı devam etmeyen (gayr-ı muhallaka); dâhili tabaka da yaratılışı devam eden (muhallaka) ismi verilirse, bu, yukarıda metnini ve meâlini sunduğumuz âyet için çağdaş bir yorum tarzı olarak kabul edilebilir.

dikkat edilirse görülecektir ki, mutfenin ana rahmine yerleşmesinden sonra alaka, mudğa, kemik ve kemiklere et giydirilme devrelerini belirten lafızlar, Arapça'da "fâ-ı Tâkibiyye" denilen bağlaçla birbirine bağlanmışlardır. Lafızların birbirine "tertib ve ta'kib" ifade eden (330) bağlaçlarla bağlanmaları, belki de bu devreler arasında hiç zaman periyodo olmadan; "alaka devresi" tamamlanır tamamlanmaz "mudğa", "mudğa devresi" sona erince kemik ve kemiklere et giydirilmesi... bütün bir zaman dilimi içerisinde ve peşpeşe meydana geldiklerinin bir ifâdesidir. Çünkü aynı âyette, kemiklere et giydirilmesini ifâde eden kelime ile, cenfine ruhun üflenmesi manasında anladığımız "diğer yaratalışa başladık" cümlesi arasındaki bağlaç "sümme"dir. Bu bağlaç da Arapça'da iki fiil ve oluşum arasında "tertib ve terâhi", manasını ifâde etmektedir (331). Bu durumda, ceninde iskeletin meydana gelmesiyle ruhun üflenmesi arasında, önceki devreler arasında mevcut olmayan bir zaman sürecinin mevcudiyeti söz konusudur denilebilir (332) O halde, Arapça dilbilgisi kaidesinden elde ettiğimiz bu bilgilere göre nutfe, alaka, mudğa, kemik ve kemiklere et giydirilmesi devreleri, peşpeşe meydana gelirken, ruhun üflenmesi, belli bir zaman geçtikten sonra meydana geliyor denilebilir (333).

Cenfinin gelişme süresi ve ruhun verilmesi (üflenmesi) zamanına gelince, bu konuda Peygamber (s.a.v)'den nakledilen son derece açık hadis-i şerifler vardır.

-
- (330) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ebu Muhammed Abdullah b.Hişâm, Evdahu'l-Mesâlik, Beyrut, III, 361.
- (331) İbn Hişâm, a.g.e., III, 464.
- (332) Bkz. M.Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbâ Göre İnsanın Yarıtılışı ve Tüp Bebek Hadisesi, İzmir, s. 35-36'dn naklen.
- (333) Bkz. M.Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim ve Tıbbâ Göre İnsanın Yarıtılışı, s. 36,

Bu hadis-i şeriflerden bir kaç şöyledir.

۱ - (حدثنا عمر بن حفص حدثنا أبي حدثنا الأعمش حدثنا زيد بن وهب حدثنا عبد الله حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو الصادق المصدوق " إن أحدكم يجمع فى بطن أمه أربعين يوماً ثم يكون علقة مثل ذلك ثم يكون مضغة مثل ذلك ثم يبعث الله إليه ملكاً بأربع كلمات فيكتب عمله وأجله ورزقه وشقي أو سعيد ثم ينفخ فيه الروح"...) (334)

Buhârî ve Müslim'in İbn Mes'ud'dan naklettikleri hadis-i şerif:

1 - "...Doğruyu söyleyen ve doğru söylediği tasdik edilmiş olan Resulullah (s.a.v.), bize dedi ki, herbirinizin, anasının karnında hilkali (yaratılışı) kırk günde derlenip toparlanır. Sonra aynı zaman içerisinde, (tamamen) alaka olur, sonra yine aynı zaman içerisinde (tamamen) mudğa olur, sonra Allah ona bir melek gönderir ve ona şu dört kelimeyi; âmelini, rızkını, ecelini, şâki ya da said olduğunu yazmasını söyler. Sonra da ruhu üflenir..." (334)

۲ - (حدثني أبو الطاهر، أحمد بن عمرو بن سرح، أخبرنا ابن وهب، أخبرني عمرو بن الحارث عن أبي الزبير المكي؛ أن عامر بن وائلة حدثه؛ أنه سمع عبد الله بن مسعود يقول: الشقي من شقي فى بطن أمه والسعيد من وعظ بغيره. فأتى رجلاً من أصحاب الرسول صلى الله عليه وسلم يقال له حذيفة بن أسيد الغفاري. فحدثه بذلك من قول ابن مسعود فقال : وكيف يشقى رجل بغير عمل؟ فقال له الرجل : أتعجب من ذلك؟ فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إذا مرَّ بالنطفة ثنتان وأربعون ليلة، بعث الله إليها ملكاً فصورها وخلق سمعها وبصرها وجلدها ولحمها وعظامها، ثم قال: يارب! أذكر أم أنثى؟ فيقضي ربك ما شاء. ويكتب الملك. ثم يقول يارب! أجله. فيقول ربك ما شاء. ويكتب الملك. ثم يقول: رزقه فيقضي ربك ما شاء. ويكتب الملك. ثم يخرج الملك بالصحيفة فلا يزيد على ما أمر...")

Müslim'in Huzeyfe b.Esîd'den naklettiği hadis-i şerif:

(334) Bkz. Buhârî, es-Sahih, K.el-Enbiyâ, IV, 103, 104; Müslim, K.el-Kader, IV, 2036; ayrıca bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XXIV, 305.

2 - "...Nutfenin (ana rahmine düşmesinden itibaren) kırk iki gece geçince Allah (ona) bir melek gönderir, melek ona şekil verir. Onun kulağını, gözünü, derisini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra (melek) Ya Rabbi, erkek mi, dişi mi? der. Allah dileğini hükmeder ve melek hükmedilene yazar. Sonra da Ya Rabbi, eceli nedir? der. Allah delediğini hükmeder ve melek hükmedilene yazar. Daha sonra rızkı nedir? der. Allah dilediğini hükmeder ve melek hükmedilene yazar. Sonra melek (elinde) bir sahife çıkartır. Emredilene hiç bir ilâvede bulunmaz..." (335).

٣ - وفى الصحيحين عن أنس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: (وكل الله بالرحم ملكاً يقول: أي رب نطفة؟ أي رب علقة؟ أي رب مضغة؟ فإذا أراد الله أن يقضي خلقاً قال: يارب أذكر أم أنثى؟ أشقي أم سعيد؟ فما الرزق؟ فما الأجل؟ فيكتب ذلك في بطن أمه).

Buhârî ve Müslim'in Enes (r.a)'dan naklettikleri hadis-i şerif:

3 - Allah'ın nebisi şöyle demiştir: "Allah, rahme bir melek vekil kılar. (O) melek, Ey Rabbim, nutfe midir; Ey Rabbim, alaka mıdır; Ey Rabbim, mudğa mıdır? diye sorar. Allah onun yaratılmasını dilerse, (melek tekrar) erkek midir, dişi midir, şaki midir, said midir; rızkı nedir, eceli nedir? diye (tekrar) sorar ve alınan cevplara göre, bunların hepsi ana karnındayken yazılır" (336).

(335) Müslim, es-Sahih, K. el-Kader, 2645, IV, 2037.

(336) Buhârî, es-Sahih, K. el-Enbiya, IV, 104; Müslim, es-Sahih, K. el-Kader, IV, 2038.

٤- وفى مسند الإمام أحمد بن حنبل:

(حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أحمد بن عبد الملك ثنا الخطاب بن القاسم عن خصيب عن أبي الزبير عن جابر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " إذا استقرت النطفة فى الرحم أربعين يوماً أو أربعين ليلة بعث إليها ملكاً فيقول: يارب ما رزقه، فيقال له. فيقول: يارب ما أجله، فيقال له. فيقول: يارب ذكر أو أنثى، فيعلم. فيقول: يارب شقي أو سعيد، فيعلم...)

Ahmed b.Hanbel, Müsned'in de Cabir'den naklettiği hadis-i şerif:

4 - "Nutfe, rahimde kırk gün veya kırk gece kalınca, (Allah) ona bir melek gönderir... Melek, Ya Rabbi, şaki midir, said midir? diye sorar. (sorduğu bildirilir. O da yaratılan cenfinin) durumunu bilir..." (337).

5 - İbn Hacer el-Askalani'nin naklettiği uzun bir hadis de Allah'ın Nebisi şöyle demiştir: "Nutfe, annenin rahminde kırk günlük olunca, ona tayin edilen melek gelir, yerinden alır ve aziz ve celil olan Allah'ın katına çıkartır. Melek şöyle der: Ey yaratanların en güzel yaratana, bu yaratılacak mı? Allah da onunla ilgili hususu hükmeder. Sonra o, meleğe geri verilir. Bu melek; düşük mü olacak yoksa yaratılışı tamamlanacak mı? der, o durum da meleğe açıklanır. Sonra melek; Rabbim, tek mi yoksa ikiz mi? der, o durumda kendisine açıklanır. Bu melek; ey Rabbim, şaki mi olacak, yoksa said mi? der ve o da açıklanır. Melek, Rabbim, bunun rızkı eceliyle mi sona erecektir?... der. İşte bu bilgilerle mücehhez olan melek nutfeyi aldığı yere geri iade eder. Nefsim yedinde olan Allah'a yemin olsun ki, o çocuk, dünyada kendisine ayrılan bu şeylerden başkasına nâil olamaz" (338).

(337) Ahmed b.Hanbel, el-Müsned, III, 397.

(338) İbn Hacer el-Askalani, Fethu'l-Bâri, K. el-Kader, XXIV, s. 305; ayrıca bu konuda rivâyet edilmiş olan diğer hadisler için bkz. İbn Hacer, a.g.e., K.el-Kader, XXIV, s. 302-320.

Bu konu ile ilgili olarak pek çok hadis-i şerif rivâyet edilmiştir .Ancak biz bu hadislerden sadece bir kaçını sunduk.

Yukarıda metnini ve meâlini sunmuş olduğumuz hadislerin ifâde ettikleri manaya göre embriyonun kırk gün (339) içerisinde nutfe, alaka, mudğa, kemik ve kemiklere et giydirilmesi devreleri peşpeşe tamamlanmaktadır. Bu sürenin sona ermesiyle Allah cenfinin tasvir ve ta'dili için bir melek görevlendiriyor. Daha sonra ise ruhu üfleniyor. Şunuda ifade edelim ki, yaratılış zamanının tayini hususunda, Buhârî ile Müslim'in Abdullah b.Mes'ud'dan nakletmiş oldukları hadis ile Müslim'in Huzeyfe b.Esîd'den nakletmiş olduğu hadis arasında bir çelişki söz konusudur.

Buhârî ile Müslim'in Abdullah b.Mes'ud'dan nakletmiş oldukları hadis bu güne kadar, yaratılışın hep $40+40+40=120$ günlük bir zamanı kapsadığı şeklinde anlaşılmıştır (340). Bu şekildeki anlayışa göre Allah tarafından görevlendirilen melek de 120 gün sonra ana rahmine gelmiş olacaktır. Cenfinin organlarının belirip yaratılmaya başlaması da hep 120 gün sonra olması gerekecektir. İbn Mes'ud'un hadisinin bu şekilde anlaşılması kanaatimizce son derece yanlıştır. Zira böyle bir anlayış yukarıda açıklamaya çalıştığımız el-Mü'minûn sûresindeki âyetlerin metnindeki bağlaçların ifade ettikleri manaya, yani âyetin lafzına ve modern embriyoloji ilminin verilerine tamamen ters düşmektedir. Ayrıca yukarıda metnini ve meâllerini sunmuş olduğumuz hadisler de müvekkel melek ana rahmine, döllenenmeden

(339) Bazı rivâyetlerde ise, 42, 43 ve 45 gün olarak geçmektedir.

(340) Bkz. Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi, X, 613, 614; ayrıca bu konudaki diğer hadisler için bkz. Ahmed Davutoğlu, a.g.e., X, s. 614-618.

kırk gün (341) sonra geldiği açıkça belirtilmiştir. Ki, bu aynı zamanda el-Mü'minûn sûresindeki âyetlerin kapsamış olduğu mâna ile modern embriyoloji ilminin verileri ile mütakabat halindedir.

İbn Kayyim el-Cezziyye'de bu düşünce hakim olup, söz konusu hadisi açıklarken et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'an isimli eserinde şöyle demektedir.

"Rahim nutfeyi kabule hazır olduğu zaman rahmin içi sünger gibi gözeneklidir. Suyu hasret toprağın suyu arzu edip suyu hemen içine çekip alması gibi, rahim de meniği aynı arzuyla içine çekip alır; hava ile bozulmasın diye üzerine kapanır ve bir daha kaybetmemek için onu dışarı bırakmaz. İşte bu durumda Yüce Allah kırk gün içerisinde cenînin olgunlaşıp gelişmesi için görevli olan meleğe izin verir. Bu kırk gün içinde embriyonun yaratılışı derlenip, toparlanır ve teşekkül eder. Rahim meniği içine alıp; dışarı atmazsa, altı gün içerisinde yuvarlaklaşır ve biraz da katılaşır. Bu esnada kalp, ciğer ve beyin üzerine olmak üzere üç nokta vurulur. Üç gün tamamlanıncaya kadar üç nokta arasında beş çizgi çekilir. Sonra da onbeş gün içerisinde kan damarları embriyoya nüfuz ederler. Bu üç organın tamamen belirgin hale gelmesinden sonra, oniki gün tamamlanıncaya kadar cenînde omurilik soğanı uzanır. Daha sonra da dört gün içerisinde de gözle görülecek şekilde baş iki omuzdan ayrılır. Böylece kırk gün tamamlanmış olur. İşte Peygamber (s.a.v.)'in "sizden herbirinizin yaratılışı anasının karnında kırk gün içerisinde toparlanır"

(341) Bazı rivâyetlerde ise, 42 veya 43 veyahut 45 gün sonra gelmektedir. Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, K.el-Kader, XXIV, s. 302-320; Ahmed Davutoğlu, Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi, K.el-Kader, X, s. 614-618.

sözlerinin manası budur. Bu hadisin devamında gelen kısım ise mücmel söylenmiş olan bu mananın izahı mahiyetindedir" (342).

İnsanın yaratılışı konusunda rivâyet edilmiş olan hadislerin hemen hemen tamamı yaratılışın 40 günde gerçekleştiğini belirtirken (343), bir istisna olarak kabul ettiğimiz İbn Mes'ud'un hadisi yaratılışın 120 günde meydana geldiğini belirtmektedir.

Müfessirimiz er-Râzî dahil olmak üzere hemen hemen geçmiş tüm müfessirler, hatta günümüz bazı müfessirleri (344) dahi İbn Mes'ud'un hadisini esas alarak ısrarla yaratılışın 120 günde meydana geldiğini belirtmişlerdir. Daha önce belirttiğimiz vechile (345) zamanlarında tıp ilminin yetersiz olması ve modern embriyoloji âletlerinin bulunmaması hasebiyle eski dönemlerdeki bilim adamlarını ve müfessirleri, düştükleri hatalardan ötürü mazur görmek ve hatalarını hoşgörü ile karşılamak mümkündür. Ancak aynı hoşgörünün günümüz bilim adamları ve müfessirleri için gösterilmesi asla söz konusu olamaz.

Biz şimdilik hadisler arasındaki ihtilaf ve çelişkiyi, sahalarında uzmanlaşmış olan araştırmacılara bırakarak İbn Mes'ud'un hadisini ve bu paralelde fikir beyân etmiş olan bilim

(342) İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'an, s. 217-218; ayrıca bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XXIV, s. 312; el-Bâr, Halku'l-İnsan trc. s. 90.

(343) Bu konudaki hadisler için bkz.: Buhâri, es-Sahih, K.el-Enbiya, IV, 104; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XXIV, 303; Müslim, es-Sahih, K.el-Kader, IV, 2037; Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim trc. ve şerhi, X, 613.

(344) Bkz. Celâl Yıldırım, İslâmî Araştırmalar Der. 1989, C. 3, s. 2, s. 80.

(345) Bkz. s.

adamları ve müfessirlerin görüşlerini aşağıda belirtmiş olduğumuz sebeplerden dolayı hatalı kabul ediyoruz.

1 - Bu konuda rivâyet edilmiş olan hadislerin son bölümlerine dikkat edilecek olursa, tüm hadislerin son kısımları "ecel, rızık, cennetlik ve cehennemliklerin önceden belirlenmesi gibi hususları" konu alan "Kader" mevzuunu kapsamaktadır.

Şüphesiz ki, islâm tarihinde Hz.Osman'ın öldürülmesinden sonra fikrî, dinî ve ictimai sebeplerden ötürü meydana çıkmış olan mezhepler ve fırkalar düşünce ve iddialarını savunmak için Peygamber (s.a.v) sözünün otoritesine dayanmak ihtiyacını hissetmiş (346) olduklarından dolayı bu konuda pek çok hadis uydurma girişimleri olmuştur. Ayrıca İbn Mes'ud'un rivâyet etmiş olduğu bu hadis de kader mevzuunu (ecel, rızık, cennetlik ve cehennemliklerin önceden belirlenmesi konularını) yani insanların geleceği ile ilgili hükümleri kapsamış olduğundan (347) dolayı bu hadisin sıhhati konusunda ihtiyatlı davranmakta fayda vardır.

2 - Konuyla ilgili tüm hadisler yaratılışın 40 günde gerçekleştiğini belirtirken, bu konuda İbn Mes'ud'un hadisi bir istisna teşkil edip yaratılışın 120 günde gerçekleştiğini belirtmektedir.

3 - Konuyla ilgili âyet ve hadisler bugünkü modern embriyoloji ilminin verileriyle mutabakat halinde olduğu halde,

(346) Bkz. İsmail L.Çakan, Hadislerde görülen ihtilaflar ve çözüm yolları, İst. 1982, s. 57, 73.

(347) Fazlur-Rahman, İslamic Methodolog in History, karaçi, 1965, s. 65.

İbn Mes'ud'un hadisi bu gerçeklere muhalif bulunmaktadır. Bu da muhtemelen râvilerden kaynaklanan bir hata sonucu ortaya çıkmış olabilir.

Biz bu sebeplerden ötürü, gerek İbn Mes'ud'un hadisini, gerekse aynı paralelde fikir beyan etmiş olan müfessir ve bilim adamlarının görüşlerinin hatalı olduğunu, dolayısıyla Huzeyfe b.Esîd'in ve aynı paralelde olan diğer hadisleri tercih ettiğimizi belirtmek isteriz. Zira bugünkü embriyoloji ilminin tesbit etmiş olduğu gibi insanın yaratılışı (Nutfe, alaka, mudğa, kemikleşme, ve kemiklere et giydirilme devrelerinin tamamı) en az kırk, en çok kırkbeş günde tamamlanmaktadır (348).

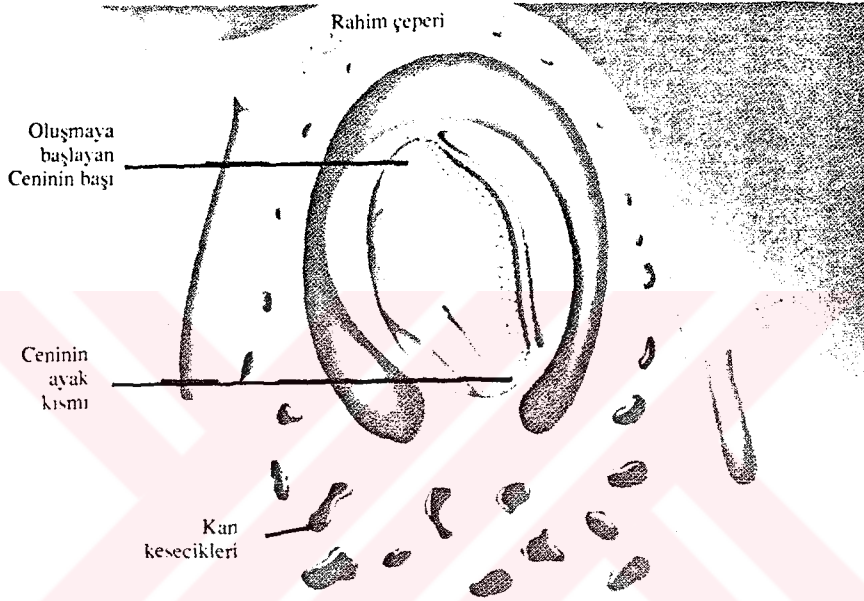
Şunu da hemen belirtelim ki, biz burada (Allah korusun) İbn Mes'ud'un hadisini inkâr etme veya red etmek gibi bir niyetimizin olmadığını açıkça belirtmek isteriz. Bilâkis biz, "hadis ile amel etmek, onu ihmal etmekten önde gelir" prensibini benimseyenlerdiniz. Bu prensip, son ana kadar hadisin amel edilebilir olmaktan düşürülmemesi için yılmadan araştırma yapılmasını öngörür. Tabii, belirtilmesinde fayda vardır ki, bu kaide, ne pahasına olursa olsun, her hadisle amel etmenin prensibi imiş gibi yorumlanamaz. Bundan, çelişkili hadislerin aynı değerde olması halinde önce her ikisiyle de amel etmek imkanlarının araştırılması kastedilmektedir (349). Ayrıca zıt hükümler ihtiva eden hadisler aynı sıhhat ve sübût derecesine sahip olduktan sonra, bir tarafta birden çok hadisin bulunması teâruzu ortadan

(348) Bkz. el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 115; ayrıca konu ile ilgili hadisler için bkz. 324 nolu dip not.

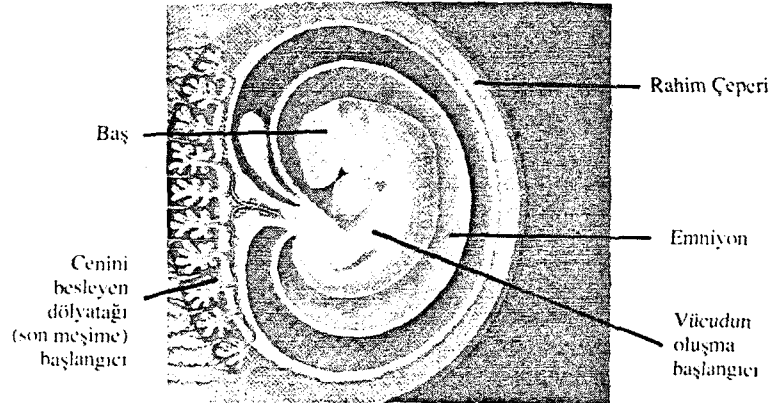
(349) Bkz. İsmail L.Çakan, Hadislerde görülen ihtilaflar ve çözüm yolları, s. 74.

kaldırmaz. Ancak bu durum aralarında cem ve neshe hükmetmenin imkânsız olması halinde tercih için bir gerekçe yapılabilir (350).

İşte biz de bu kaideden yola çıkarak ve yukarıda belirtmiş olduğumuz sebeplerden ötürü Huzeyfe b.Esîd'in ve aynı mânada olan hadisleri tercih yoluna başvurduk. Ayrıca aşağıdaki resimler görüşümüzün ne kadar yerinde olduğunu harhalde açıkça ifade etmiş olacaktır. Şüphesiz, her şeyin doğrusunu Allah bilir.

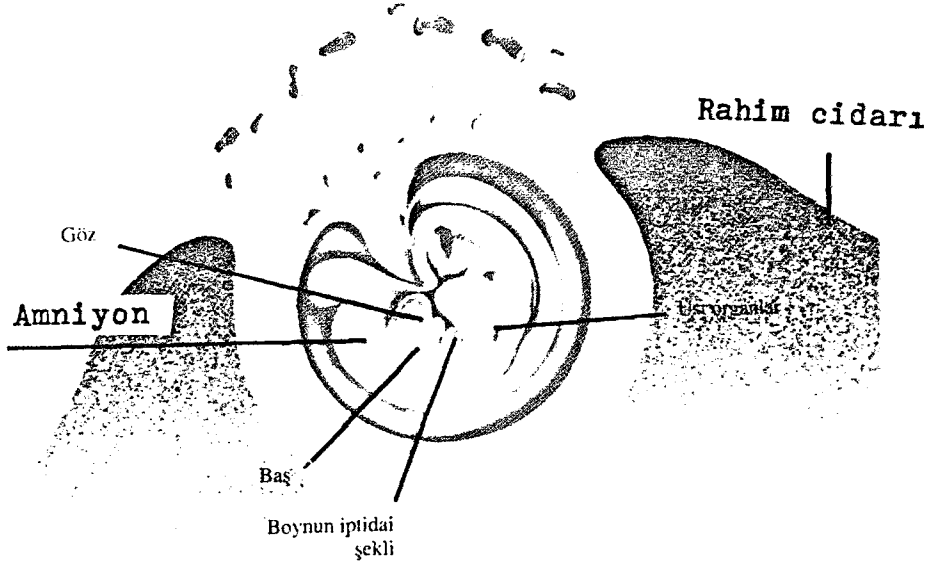

Şekil 26 - 12 günlük veya 18 günlük döllenmiş yumurta

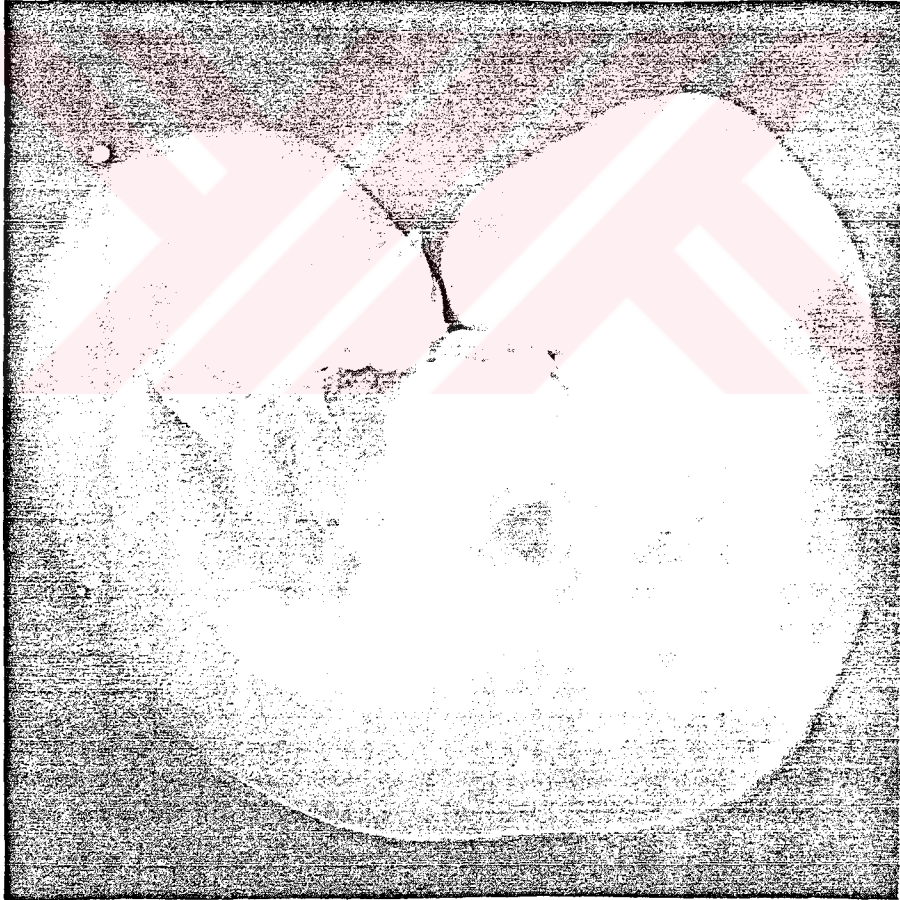

Şekil 27 - Üç haftalık cenini gösteren bir resim

(350) İsmail L.Çakan, a.g.e., s. 107.

Şekil 28 - Yumurtanın döllenmeden bir ay sonraki hali. Ceninin baş, göz, yüz ve boynu oluşturacak olan ilk kabartılar ve kol ve bacak çıkıntıları seçilmektedir.

Şekil 29 - Boyu 5 mm olan bir aylık ceninin büyütülmüş şahâne bir resmi.

D. ÜÇ KARANLIK MESELESİ

(... يخلقكم في بطون أمهاتكم خلقاً من بعد خلق في ظلمات ثلاث ...)

"...(Allah) sizi annelerinizin karınlarında üç karınlık (bölge) içinde, (bir) yaratılıştan sonra (öbür) yaratılışa dönüştürerek yaratmıştır..." (351).

Yukarıda metnini ve meâlini vermiş olduğumuz âyet-ı kerimede Yüce Allah, cenfinin içinde gelişip olgunlaşmış olduğu ortam olan üç karanlık bölgeden söz etmektedir.

Müfessirler üç karanlık bölgeden maksadın, babanın sulbû, annenin terâibi ve rahim olduğunu söylemişse de, genelde karnın iç yapısı gözönünde bulundurulmuş ve âyete o açıdan yaklaşılmıştır (3352).

Üç karanlık bölgeyi, karnın iç yapısı olarak açıklayan müfessirimiz Fahrüddîn er-Râzî, İbn Kesîr, İbn Hacer ve eş-Şevkânî şöyle demişlerdir: "Birinci karanlık bölge karın, ikincisi rahim, üçüncüsü de rahmin içinde çocuğu koruyan ve kaplayan meşimedir" (353).

Dr.Maurice Bucaille ise üç karanlık bögenin karın cidarı, bizzat döl yatağı (rahim) ve üçüncü olarak da fötüsü saran kılıflar (plasenta, zarlar ve amonyak sıvı), olduğunu belirttikten sonra gerçek düşüncesini şöyle ifâde etmektedir:

(351) ez-Zümer, 6.

(352) Bkz. Dr.M.Zeki Duman, Kur'an ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, s. 24.

(353) er-Râzî, Tefsir, XXVI, 245; İbn Kesir, Tefsir, IV, 46; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, 308; eş-Şevkânî, Tefsir, IV, 450.

"Ayete hakkında burada yapılan yorumun, anatomik yönden itiraz edilebilecek bir yanı yoktur, ancak Kur'an metnindeki üç türlü karanlıktan maksadın bunlar olup olmadığından tereddüt etmekteyim" (354).

Bırakalım Dr.Maurice Bucaille bu düşüncesinde tereddüd ede dursun, biz şimdi günümüzün değerli bilim adamlarından olan Dr.M.Ali el-Bâr'ın bu konudaki düşüncelerini aktaralım.

Dr.M.Ali el-Bâr bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklar:

Kimi müfessirler bu âyeti tefsir ederken, "üç karanlık; karın, rahim ve eş karanlığı"dır diyorlar. Bundan sonra rahim cidarı, ondan sonra da cenîni saran eş zarının karanlığı gelir. Böyle olmakla beraber âyet, karın içinde, cenînin yaratıldığı yerde, üç karanlıktan söz etmektedir. Burası da rahim demektir. Demek ki üç karanlık bizzat rahim içindedir. Cenîni saran zarları iyice tetkik edersek, üç tane olduğunu görürüz.

1 - Amniyon Zarı: İnce zardan yapılmış, kapalı bir kese içinde bulunan, cenîn büyüdükçe orantılı bir şekilde artan bir sıvı ile dolu olan, cenînin içinde saklı bulunduğu bir zar'dır. Amniyon Zarı yedinci ayda doruk noktaya ulaşır; içinde bulunan sıvının hacmi de bu esnada birbuçuk litreye, ağırlığı da tabii olarak birbuçuk kilograma varır. Ancak daha sonra bu sıvı yavaş yavaş azalmaya başlar ve doğumdan önce bir litreye düşer.

Amniyon sıvısının doğumdan önce ve doğum anında oldukça önemli yararları vardır. Cenînin bu sıvı içerisinde hareket

(354) Dr.Maurice Bucaille, K.Mukaddes, Kur'an ve Bilim, s. 302, Dipnot I, Dr.M.Z.Duman, s. 24'den naklen.

ettiğini, sağa sola döndüğünü, hatta yuvarlandığını ve göbek kordonuna tutunduğunu görürüz (355).

2 - Koriyon Zarı (Eş): Cenîni saran zarlardan ikincisi olan Koriyon Zarı, düşen zarla amniyon zarının arasında bulunur. Bu zar iki tabakadan oluşmaktadır.

a) Dış Tabaka: Anneden cenîne gıda ve oksijen, cenînden de annenin kanına karbondioksit ve üre taşıyan, üzerinde bir çok tüy ve kabartı bulunan tabakadır.

b) İç Tabaka: İlk zamanlarda içinde cenîne ait damarlar bulunan Vitellus kesesinin üzerini kaplayan tabakadır. Bu tabakadan bir takım tüyler ve hücreler çıkarak, rahim duvarını kemirir ve yumurtanın rahim duvarına yerleşmesini sağlar.

3 - (Decidua) Düşen (geçici) Zarı: Rahmin içini astar gibi kaplayan, cenîni her taraftan kuşatan, son derece ince decidua sümüksü bir zardan oluşmaktadır. Hamilelik hormonu (progesteronun) etkisi ile akıllı almaz bir şekilde büyür. Adetten sonraki ilk temizlik günlerinde kalınlığı yarım milimetre civarında iken, âdet görülmeden az önce kalınlığı sekiz milimetreye ulaşır. Hamilelik süresinin bitiminde ise kalınlığı daha da artar. Buna düşen zar denmesi; âdet kanı veya doğum gerçekleşmiş ise nifas kanı ile beraber düşmesinden dolayıdır.

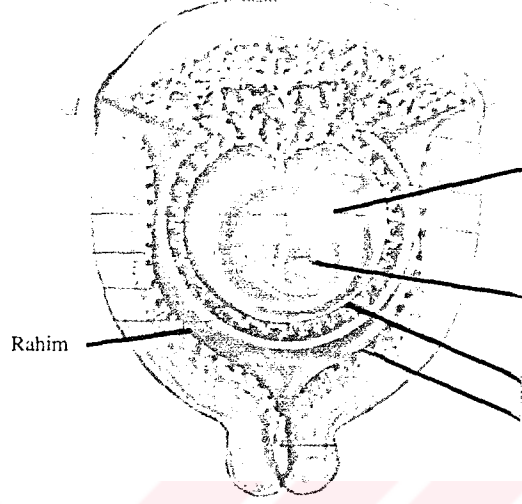
Düşen zar, rahimdeki yerine göre üç kısma ayrılır:

a) Ceninle rahim kaidesi arasında bulunan (Decidua Basalis) denilen kaidevi düşen zar.

(355) Geniş bilgi için bkz. Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, trc. Abdülvehhab Öztürk, s. 161; Larousse Hayat Ansk. s. 66.

b) Cenîni bir kın gibi sarıp, koruyan (Decidua Capsularis) denilen koruyucu düşen zar.

c) Cenînin bağlandığı kısım hariç, rahim duvarının tamamını örten (Decidua Parietalis) denilen düşen zar (356).

Şekil 30 - Üç karanlık bölgede bulunan cenîni gösteren bir resim.

O halde üç karanlık bölgeden kasıt; rahmin içinde bulunan;

1 - Cenîni her taraftan kuşatan ve içindeki su vasıtasıyla cenînin hareket etmesini sağlayan amniyon zarı;

2 - Düşen (eş) zarla amniyon zarının arasında bulunan koriyon zarı;

3 - Rahmin içini astar gibi kapsayan, ince, sümüksü zardan oluşan decidua düşen (eş) zarıdır diyebiliriz (357).

(356) Dr.M.A. el-Bâr, Halku'l-İnsan, trc. Abdülvehhab Öztürk, özet olarak s. 161-163; ayrıca bkz. Larousse Hayat Ansk. s. 65-67.

(357) Bkz. el-Bâr, a.g.e., s. 161-163; Larousse Hayat Ansk. s. 65-67.

E - CENİNDE YARATILIŞIN TAMAMLANMASI

(ولقد خلقنا الإنسان من سلالة من طين، ثم جعلناه نطفة في قرار مكين، ثم خلقنا النطفة علقة، فخلقنا العلقة مضغة، فخلقنا المضغة عظماً، فكسونا العظام لحماً، ثم أنشأناه خلقاً آخر، فتبارك الله أحسن الخالقين، ثم إنكم بعد ذلك لبيتون، ثم إنكم يوم القيامة تبعثون).

"Andolsun ki biz, insanı çamur sülâlesinde yarattık. Sonra onu, nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi alaka haline çevirdik. Sonra alakayı mudğa yaptık, sonra mudğayı kemik haline çevirdik, kemiklere et giydirdik, sonra da başka bir yaratılışa başladık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir. Sizler bütün bunlardan sonra tekrar öleceksiniz. Hiç şüphe yok ki, kıyâmet gününde tekrar diriltileceksiniz" (358).

Birleşme sonucu rahme düşen menî, rahimden hiçbir yardım almaksızın altı gün içerisinde bir öz ve köpük haline dönüşür. Daha sonra rahimden yardım alarak aşağı yukarı üç gün içerisinde üzerinde çizgiler belirir. Daha sonra onbeş gün içerisinde her tarafına kan sirayet eder ve alaka haline dönüşür. Mudğa ise üçüncü haftada, rahim duvarına asılan alakadan yaratılır ve dördüncü haftada tekâmül edip, beşinci ve altıncı haftalarda omurlara dönüşür. Bu omurlar ilk önce kıkırdak halindedirler. Sonra kemikleşirler. Altıncı, yedinci haftalarda omuz, pazı, bilek, el ve boyun somitlerden oluşur. Sonra da kaslar oluşur. Daha sonra kaslar kemiklerin üzerini kaplar. Baldır, bacak ve ayaklar altıncı haftada görünmeye başlar, yedinci ve sekizinci haftalarda tekâmül eder. Bunlar önce kıkırdak

(358) el-Mü'minûn. 12

şeklinde yumuşak olarak çıkarlar, sonradan üzerlerine et giydirilir (359).

Bütün bu devrelerden sonra cenînin canlanıp, yaratılışının tamamlanacağı ve son şeklini alacağı devre gelir ki, o da Yüce Allahın;

(... ثم أنشأناه خلقاً آخر ...)

"Sonra onu (daha başka yaratılış devrelerinden geçirip) bambaşka bir yaratık olarak meydana getirdik..." (360) şeklinde buyurduğu devredir.

Hz.Peygamber (s.a.v) bu devreye işaretler;

إذا مرَّ بالنطفة ثنتان وأربعون ليلة، بعث الله إليها ملكاً فصورها وخلق سمعها وبصرها وجلدها ولحمها وعظامها، ثم قال: يا رب! أذكر أم أنثى؟ فيقضي ربك ما شاء...)

"Nutfe üzerinden kırkiki gece geçince Allah bir melek gönderir. Melek onun kulağını, gözünü, derisini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra Ya Rabbi, erkek midir, dişi midir? der. Yüce Allah'da bu konudaki hükmünü bildirir" (361).

Müfessirlerin hemen hemen tamamı yukarıdaki âyeti, cenînin dört aylık olduktan sonra, ona ruhun üflenmesi olarak yorumlamışlardır (362).

Biz Yüce Allah'ın bu âyetini, yaratılışla ilgili diğer âyetleri de gözönüne alarak iki bölümde ele almak istiyoruz.

(359) Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân, s. 211; el-Bâr, Halku'l-İnsan, s. 113-114; Salih Akdemik, Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleleri, s. 182; Larousse Hayat Ansk. s. 65-66.

(360) el-Mü'min, 14.

(361) Müslim, es-Sahih, K.el-Kader, 2645, IV, 2037.

(362) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXXII, 84; İbn Kesir, III, 421, el-Kurtubî, Tefsir, VI, 110; eş-Şevkânî, Tefsir, III, 477; Seyyid Kutub, IV, 2459.

I - Ceninde organların tesviye ve tasvir edilmesi.

II - Cenine ruhun üflenilmesi (yaratılışın tamamlanması).

I - Ceninde organların tesviye ve tasvir edilmesi ile ilgili âyetler:

۱. (... وانظر إلى العظام كيف ننشزها ثم نكسوها لحمًا ...)

1 - "Şimdi (sen) kemiklere bak onları nasıl birbiri üstüne koyuyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz..." (363).

۲ (هو الذى يصوركم في الأرحام كيف يشاء لا إله إلا هو العزيز الحكيم)

2 - "Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir" (364).

۳. (... ولقد خلقناكم ثم صورناكم ...)

3 - "Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik..." (365).

۴ - (خلقكم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها وأنزل لكم من الأنعام ثمانية أزواج يخلقكم فى بطون أمهاتكم خلقاً من بعد خلق فى ظلمات ثلاث، ذلكم الله ربكم له الملك لا إله إلا هو فأنى تصرفون)

4 - "Allah sizi bir tek nefisten (Adem'den) yaratmış, sonra ondan da eşini var etmiştir. Sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir. Sizi annelerinizin karınlarında üç türlü karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz olan Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?" (366).

(363) el-Bakara, 259.

(364) Al-i İmran, 6.

(365) el-A'raf, 11.

(366) ez-Zümer, 6.

٥ - (خلق السموات والأرض بالحق وصوركم فأحسن صوركم وإليه المصير)

5 - "Gökler ve yeri hak ile yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır" (367).

٦ - (أحسب الإنسان أن يترك سدى. ألم يك نطفة من منى يمنى. ثم كان علقة فخلق فسوى. فجعل منه الزوجين الذكر والأنثى)

6 - "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, (döl yatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperma) değil miydi? Sonra, (nutfe) alaka olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti. Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişi varetmişti" (368).

٧ - (قتل الإنسان ما أكفره. من أي شيء خلقه. من نطفة خلقه فقدره. ثم السبيل يسره. ثم أماته فأقبره. ثم إذا شاء أنشره).

7 - "Kahrolası insan! Ne de nankördür! Allah onu neden yarattı? Bir nutfeden yarattı da ona biçim verip hayatını programladı. Sonra yolunu kolaylaştırdı (Ana karnından kolayca çıkmasını sağladı). Sonra onu öldürdü ve kabirde yaşattı. Ondan sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltir" (369).

٨ - (يا أيها الإنسان ما غرك بربك الكريم. الذي خلقك فسواك فعدلك. في أي صورة ما شاء ركبك).

8 - "Ey insan! seni yoktan yaratan, düzgün yapılı kılan, sana ölçülü ve dengeli davranma imkânı veren, seni dilediği en güzel şekil ve biçimde terki eden ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?" (370).

Şüphe yok ki, yukarıda metinlerini ve meâllerini sunmuş olduğumuz âyet-i kerimeler cenînin iptidâi bir şekilde beliren iç

(367) et-Teğabün, 3.

(368) el-Kıyâme, 36-39.

(369) Abese, 17-22.

(370) el-İnfîtâr, 6-8.

ve dış organlarından herbirinin son şeklini alıp, eşsiz bir şekilde tamamlanıp tüm organlarının (ağız, burun, göz, kulak... v.s.) çalışır hale getirilmiş olmalarından söz etmektedirler. Bu ise, Yüce Yaraticıcının ilminin, kudretinin ve Ahsenu'l-Hâlıkın olduğu-nun açık bir delili olarak tecelli etmektedir.

II - Kur'an-ı Kerim'de cenîne ruhun üflenilmesi (yaratılışın tamamlanması) hususuna gelince; bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(الذی أحسن کل شیء خلقه وبدأ خلق الإنسان من طین. ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهین. ثم سواه ونفخ فیہ من روحه وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة قليلاً ما تشكرون).

"Yarattığı her şeyi güzel yapan Allah, insanı ilk başta çamurdan yarattı, sonra onun soyunu (zürriyetini) bir özden, hakîr bir suyun özünden (sülâle) den varetti. Sonra onu düzeltip (tamamladı). Ona kendi ruhundan üfledi ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yarattı. (Bütün bunlara rağmen) Ne kadar az şükrediyorsunuz!" (371).

Müfessirimiz er-Râzî, bu âyette Yüce Allah'ın cenînde tüm organları tekâmüle erdikten sonra, insan şekline gelmiş olan cenîne ruhun verildiğini (üfürüldüğünü), daha sonra da önceden duymayan, görmeyen ve hissetmeyen bu insana duyma, görme ve kalb (hissetme) organlarının verildiğini belirtmektedir (372) der.

Cenîne ruhun verildiği zamana gelince; bu konuda daha önce sunmuş olduğumuz hadislerden dolayı çeşitli görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

(371) es-Secde, 7-9.

(372) er-Râzî, Tefsir, XXV, 174-175.

1 - İbn Mes'ud'un hadisini esas alan müfessir ve bilim adamları cenine ruh, nutfe, alaka ve mudğa devrelerinden sonra yani 120 günün bitiminde müvekkel melek tarafından ruhu üflenir (verilir) (373) demektedirler.

2 - Müfessirimiz er-Râzî'nin Hasanu'l-Basri'ye ve el-Kurtubî'nin de İbn Abbas'a nisbet etmiş olduğu bir görüşe göre ise, cenine ruh dört ay on gün sonra verilmektedir (374). Bu görüşlerine şu âyeti delil olarak gösterirler:

(والذين يتوفون ويذرون أزواجاً يتربصن بأنفسهن أربعة أشهر وعشراً).

"Sizden ölenlerin, (geride) bıraktıkları eşleri (hanımları), kendi kendilerine dört ay on (gün iddet) beklerler" (375).

Bu âyette, kocası ölmüş olan bir kadının, başka birisi ile evlenebilmesi için dört ay on gün (yaklaşık 130 gün) iddet beklemesi gerekir. Bu kadar bir süre beklemenin hikmeti ise; kadının şayet ölen kocasından hamile kalmış ise, ceninin en geç bu müddet zarfında canlanıp, ruhunun verileceği gözönünde bulundurulur, ayrıca çocuğun nesebinin tesbit edilmesi için de kadının iddeti müddetince beklemesi gerekmektedir (376).

Şüphesiz ki, ruhun mahiyeti ve problemi, asırlardır insanlığı en çok düşündüren konulardan biri olmakla beraber, halen bu konuya nihai bir çözüm getirilememiştir. Öyle görülüyor ki, bundan sonra da getirilemeyecektir. Bunun içindir ki biz,

(373) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII, 84, İbn Kesir, Tefsir, III, 240; el-Kurtubî, VI, 109; eş-Şevkânî, III, 477; İbn Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân, s. 214, 215.

(374) Bkz. er-Râzî, Tefsir, VI, 126; el-Kurtubî, Tefsir, VI, 6.

(375) el-Bakara, 234.

(376) Bkz. er-Râzî, Tefsir, VI, 126; İbn Kesir, Tefsir, I, 285; el-Kurtubî, Tefsir, VI, 6.

cenfine ruhun verilmesi hususuna daha farklı bir açıdan yaklaşmak istiyoruz.

1 - Ruh kelimesinden neyin kastedildiğine bakmamız gerekir. Eğer ruh'tan kastımız el-İsrâ sûresindeki ruh ise;

(ويسألونك عن الروح. قل الروح من أمر ربي وما أوتيتم من العلم إلا قليلاً).

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. de ki: Ruh, Rabbimin işlerindedir. Size, ancak az bir bilgi verilmiştir" (377). Yüce Allah'ın açıkça ifâde ettiği gibi bunu bilmemize imkân yoktur. Zira O, Yüce Allah'ın işlerindedir.

2 - Yok eğer ruhtan kastımız, cenfinin ana rahminde organlarının gelişmesi ve hareket etmesi ise, Yüce Allah;

(ولقد خلقنا الإنسان من سلالة من طين ثم جعلناه نطفة في قرار مكين ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظماً فكسونا العظام لحماً ثم أنشأناه خلقاً آخر...).

"Andolsun ki biz, insanı çamur sülâlesinden yarattık. Sonra onu, nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi alaka haline çevirdik. Sonra alakayı mudğa yaptık. Sonra mudğayı kemik haline çevirdik, kemiklere et giydirdik. Sonra da başka bir yaratılışa başladık..." (378).

(الذي أحسن كل شيء خلقه وبدأ خلق الإنسان من طين. ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهين. ثم سواه ونفخ فيه من روحه وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة قليلاً ما تشكرون).

"Yarattığı herşeyi güzel yapan Allah, insanı ilk başta çamurdan yarattı, sonra onun soyunu (zürriyetini) bir özden, hakîr bir suyun özünden (sülâle) den varetti. Sonra onu düzeltip (tamamladı). Ona kendi ruhundan üfledi ve sizin için kulaklar,

(377) el-İsrâ, 85.

(378) el-Mü'minûn, 12.

gözler ve kalpler yarattı (Bütün bunlara rağmen) ne kadar az şükrediyorsunuz" (379).

Yukarıdaki âyetlerde açıkça belirtilmiştir ki, ruh; nutfe, alaka, mudğa, kemikleşme ve kemiklere et giydirilme devrelerinden sonra verilmekte olan ve cenîne hayat emaresi veren ayrıca mahiyeti bilinmeyen bir nesnedir. Cenîne ruhun verilme zamanına gelince, Huzeyfe b.Esîd'in rivâyet etmiş olduğu hadise göre 40 günden sonra, İbn Mes'ud'un rivâyetine göre 120 günün bitiminde, müfessirimiz er-Râzî'nin Hasanu'l-Basrî ve el-Kurtubi'nin İbn Abbas'dan nakletmiş oldukları görüşe göre ise, dört ay on gün sonra cenîne ruh verilmektedir.

Böylece cenînde yaratılış devreleri sona ermiş, önceden hareket etmeyen, duymayan ve hissetmeyen; ruhun verilmesiyle duyan, hissedebilen ve annenin hal ve hareketlerinden etkilenebilen üstün bir varlık olan insan çıkmaktadır ki (380), bu da Yüce Allah'ın; "Sonra onu bambaşka bir yaratık haline getirdik" (381) meâlindeki âyetinin bir sonucudur.

O halde diyebiliriz ki, erkekle kadının birleşmesi sonucu başlangıçta 500 milyon sperm içerisinde, gözle görülemeyecek derecede küçük bir sperm önce, son derece tehlikeli ve yok edici gazlardan kurtulup annenin yumurtasıyla birleştikten sonra, yaratılışın ilk merhalesi olan nutfe devresini oluşturuyor. Sonra alaka devresi derken, ardından da mudğa, kemikleşme ve kemiklere et giydirilme devrelerini peş peşe tamamlıyor. Daha

(379) es-Secde, 7-9.

(380) Bkz. er-Râzî, Tefsir, XXIII, 84.

(381) el-Mü'minûn, 14.

sonra ise, müvekkel melek tarafından ruhunun üfürülmesiyle canlanan ve takriben dokuz ay on gün sonra dünyaya gözlerini açan, her şeyi ile kusursuz ve mükemmel bir şekilde yaratılmış olan böylesi bir varlık karşısında, inanan ve inanmayan tüm insanların (doğrusu) hayretlerini gizlemeleri mümkün değildir.

"Ceninde Yaratılışın Tamamlanması" konumuzu, böylesine ilim, kudret, hikmet ve azâmet sahibi olan Yüce Yaraticımızın vasfını belirten âyetle noktalamak istiyoruz.

(فتبارك الله أحسن الخالقين)

"YARATANLARIN EN GÜZELİ OLAN ALLAH'IN ŞANI NE YÜCEDİR" (382).

(382) e-Mü'minûn, 14.

E. SONUÇ

Fahrüddîn er-Râzî 25 Ramazan 543/1149 yılında Rey'de doğdu. Genç yaşta ilim uğruna bir çok İslâm beldesini dolaşmış ve bir çok âlimden ders almıştır. Kelâm, felsefe, mantık, fıkıh, usûl ... ve tefsir alanında 200'den fazla eser te'lif eden er-Râzî, hayatının son yıllarında ikamet ettiği Herât'ta 1 Şevval 606/1209'da vefât etmiştir.

Yüce Allah Kur'ân'da şöyle buyurmuştur: "O'nun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar, varlığımızın delillerini, onlara, hem dış dünyalarında, hem de kendi içlerinde göstereceğiz." (Fussilet, 53). Bu ilâhi gayenin gerçekleşmesi için gerek müfessirimiz er-Râzî, gerekse diğer müfessirler Kur'ân'daki bilinmeyenleri açıklamak için ellerinden gelen tüm gayreti sarfetmişlerdir. Biz de, bu araştırmamızda er-Râzî'nin insanın yaratılışı ile ilgili âyetler hakkındaki görüşlerini ele alıp incelemeye gayret ettik. Bu çalışmamızda gördük ki, Kur'ân'da geçmiş ve gelecek zaman, hatta sonsuzluk içiçe bir durumdadır. Yüce Allah, Kur'ân'ın ilâhi menşeli olduğunu göstermek için, nüzûlünden asırlarca sonra keşfedilecek manaları ona yüklemiştir. Kur'ân'ın embriyoloji kitabı olmamasına rağmen yaratılışla ilgili kapsamlı âyetleri ihtiva etmesi bunun en açık örneğini teşkil etmektedir. Bu açıklamalarıyla Kur'ân embriyoloji konusunda, uzmanlar için 1414 yıl öncesinden hiç, okuma yazma bile bilmeyen (Ümmî) bir insan vasıtasıyla, günümüzde modern ilmin, ancak gelişmiş aletlerle ortaya koyduğu bilginin fevkinde önemli bilgiler vermiştir. 1414 yıl önce haber verilen bu bilgilerin, embriyoloji ilminin ortaya koyduğu gerçeklerle çelişki arzetmesi

düşüncesi bir yana, onunla aynı paralelde olması, hatta onden da ileri seviyede bulunması, bu bilgileri veren kaynağın ilâhi vahiy olmasından başka bir şey değildir. Bunun başka şekilde yorumlanması da mümkün değildir.

Bu araştırmamızda yine gördü ki, müfessirimiz er-Râzî zamanındaki tıp ve embriyoloji ilminin yetersiz olması ve hatta çağımızdaki embriyoloji ilminin sahip olduğu modern aletlerden yoksun olmasına rağmen, insanın yaratılışı ile ilgili olan nutfe, nutfetün emşaç ve üç karanlık meselesinde çağımızın modern embriyoloji ilminin verilerine mutabık önemli bilgiler sunmuştur. Bu ise onun Yüce Allah'ın kitabında belirtmiş olduğu gayenin gerçekleşmesi için göstermiş olduğu gayretin bir kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak şunuda ifade edelim ki, bu müsbet çalışmanın yanısıra gerek müfessirimiz er-Râzî, gerekse diğer müfessirler ve hatta günümüz müfessir ve mütercimleri, modern embriyoloji konusuna giren âyetleri, klasik tefsir anlayışıyla anlamaya çalıştıkları için sulb, terâib, alaka, mudğa, ceninde yaratılışın tamamlanması ve cenine ruhun verilmesi konularında hatalara düşmekten kurtulamamışlardır. Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, Kur'ân'ı sadece klasik tefsir ilimleriyle anlamak mümkün değildir. İşte bundan dolayıdır ki, Kur'ân'ın tefsiri çok büyük önem arz etmektedir. Bilindiği gibi Kur'ân, İslâm dininin temel kaynağıdır. Öyle ki, Onsuz İslâm'dan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle, müslüman olmak demek; Kur'ân'a uymak, onun emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmek demektir. Kur'ân'a göre yaşamak ise, herşeyden önce onun doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bunun içindir ki, özellikle modern

ilimlerin konusuna giren âyetleri anlamak için, âyetlerle ilgili modern ilimleri çok iyi bilmek gerekir. Aksi takdirde geçmişte ve hatta günümüzde müfessirlerimizin düştükleri hatalardan kurtuluş mümkün değildir. Bunun en büyük kanıtı, halihazırda elimizde bulunan er-Râzî'nin Mefâtihi'l-Gayb'ı ve diğer müfessirlerin insanın yaratılışı ile ilgili sulb, terâib, alaka, mudğa, cenine ruhun verilmesi ... v.s. gibi konularda bir iki istisnanın dışında hatasız tek bir tefsir bulunmamaktadır.

Hülâsa olarak diyebiliriz ki, Yüce Allah'ın Kur'an'da insanın yaratılışı ile ilgili olarak belirtmiş olduğu "başlangıçta milyonlarca sperm içerisinden, sadece bir tanesinin tehlikeli bölgeleri geçtikten sonra, annenin yumurtası ile birleşmesi, üç karanlık bölgede nutfe, nutfetün emşaç, alaka, mudğa, kemik, kemiklere etin giydirilmesi ve sonunda cenine ruhun verilmesinin arkasından ilâhi güç tarafından teşekkül ettirilip, insan şekline getirilmesi" gerçeği, modern embriyoloji ilminin verileri ile çelişki arzuetmeyip, bilâkis onunla mutabakat halinde olması, hatta ondan da ileri seviyede bulunması, bu bilgileri veren kaynağın ilâhi vahiy olmasından başka bir şey değildir. Bunun başka şekilde yorumlanması da mümkün değildir. Ancak müfessirimiz er-Râzî ve diğer müfessirlerin çağlarında, gerek tıp ilminin gelişmemiş olması, gerekse günümüz modern embriyoloji aletlerinin bulunmamasından dolayı düşmüş olduklarını tahmin ettiğimiz hataların günümüzde de tekrarlanması istenmiyorsa, günümüz Kur'ân araştırmacılarının modern ilimlerle ilgili olan âyetleri, sahalarında uzmanlaşmış olan bilim adamlarıyla istişâre etmek suretiyle yeniden ele alınmalıdırlar. Böylece geçmişte

yapılan hataları izâle etmek ve Kur'ân'da çözümlenmemiş olan konuları çözüme kavuşturma yolu açılmış olur. Aksi takdirde geçmişte ve hatta günümüzde yapılmış olan Kur'ân tefsir ve tercümelerden ötürü, Kur'an okuyucusunun zihninde Kur'ân'ın, insanın yaratılışı ve diğer bazı ilmi konularla ilgili yanlış bilgiler verdiği izlenimi uyanmış olacaktır ki, Kur'ân ilmiyle uğraşanların buna fırsat vermemesi gerekir. Zira Allah kelâmı tüm yanlış tefsir, yorum, meâl ve tercümelerden münezzehtir.

Kısaca tekrar ifade edelim ki, müfessirimiz er-Râzî ve diğer müfessirler Allah'ın kelâmını açıklamak için tüm çabalarını sarfetmelerine rağmen, modern ilmin konularına giren âyetler hususunda hataya düşmekten kurtulamamışlar. Bunun içindir ki, günümüzde hatalardan arındırılmış bir tefsire ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ise ancak ülkemizde ve diğer İslâm ülkelerinde Kur'ân sahasında uzmanlaşmış olan ilim adamlarının, modern ilimlerle ilgili olan âyetleri tefsir ederken, sahalarında uzmanlaşmış diğer bilim adamlarıyla karşılıklı görüş alışverişlerinde bulunmaları ve bu sahada biran önce çalışmalarına başlamaları gerekmektedir. Zira unutulmamalıdır ki, hizmetlerin en şerefli si Kur'ân'a yapılan hizmettir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A (*)

- ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuâd,
- Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ân, İstanbul, 1982.
- AHMED B. HANBEL,
- el-Müsned (Müntehab Kenzü'l-Ummal Haşiyesi ile beraber),
Daru'l-Fikri'l-Arabî, Tarihsiz.
- AHTERİ, Mustafa b. Şemsuddin,
- Ahter-i Kebîr, İstanbul, 1309.
- AKDEMİR, Doç.Dr.Salih,
- Cumhuriyet dönemi Kur'ân tercümeleri (eleştirel bir
yaklaşım), Ankara, 1988.
- ALTINTAŞ, Doç.Dr.Hayrani,
- Tasavvuf Tarihi, Ankara, 1986.
- ALUSI, Ebû Abdillâh Şihabuddin es-Seyyid Muhammed el-Bağdadi,
- Ruhü'l-Meânî (Tefsiri'l-Kur'ân'ıl-Azîm, Beyrut, 1984.
- İbn ARABI,
- er-Resâil, Haydarabad, 1948.
- ASIM EFENDİ, Ebû'l-Kemal es-Seyyid Ahmed,
- el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit,
İstanbul, Tarihsiz.
- AŞUR, Muhammed,
- et-Tefsir ve ricaluhu, Tunus, 1966.
- ATEŞ, Prof.Dr.Süleyman,
- İşârî Tefsir Okulu, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.
122, Ankara, 1974.
- BAUCAILLE, Prof.Dr.Mauric,
- La Bible Le Coran et la Science, Paris, 1976, Trc.
Doç.Dr.Suat Yıldırım, İzmir, 1984.
- el-BAR, Dr.Muhammed Ali,
- Halku'l-İnsan beyne't-Tıb ve'l-Kur'ân, Cidde, 1983,
Trc. Dr.Abdülvehhâb Öztürk, ANKARA, 1991.
- BUHARI, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail,
- Sahihu'l-Buhârî, İstanbul, 1979.
- BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ,
- Osmanlı Müellifleri, İstanbul, Tarihsiz.

(*) : Bibliyografyada isimlerin başındaki harf'i tarif,
"eb" ve İbn" gibi kelimeler dikkate alınmamıştır.

- CERRAHOĞLU, Prof.Dr.İsmail,
- Tefsi Usûlü, Ankara, 1983.
- Tefsir Tarih, Ankara, 1988
- ÇAKAN, Doç.Dr.İsmail Lütfü,
- Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları,
İstanbul, 1982.
- ÇANTAY, Hasan Basri,
- Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim, İstanbul, 1979.
- ed-DAVUDI, Şemsuddin Muhammed b. Ali b. Ahmed,
- Tabakatü'l-Müfessirin, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, 1972.
- DAVUDOĞLU, Ahmet,
- Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, İstanbul, 1979.
- DAYIOĞLU, Dr.Bahri,
- Yaratılış mucizesi, İstanbul, 1986.
- DOĞAN, D.Mehmet,
- Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, 1990.
- DUMAN, Doç.Dr.M.Zeki
- Kur'ân-ı Kerim ve Tıbbî Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp
Bebek Hadisesi, İzmir. 1990.
- DRAZ, Abdullah,
- Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, Trc. Doç.Dr.Salih Akdemir,
Ankara, 1983.
- ELMALILI, Hamdi Yazır,
- Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1960.
- İbnu'l-ESİR, İzzuddin Ebi'l-Hasan Ali İbn Muhammed b.Abdülkerim
el-Cezeri,
- el-Kâmil fi't-Tarih, Beyrut, 1966.
- FAZLUR RAHMAN
- İslamic Methodology in History, Karachi, 1965, Trc.
Doç.Dr. Mehmet Dağ - Doç.Dr. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981.
- GİRİTLİ SIRRI PAŞA,
- Sırr-ı Kur'ân, İstanbul, 1302.
- İbn HACER, Şihabuddin Ebî-Fadl Ahmed b.Ali b.Muhammed,
- Lisânü'l-Mizân, Haydarabad, 1330.
- Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhâri, Mektebetü'l-
Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1978.
- HACI HALİFE, Kâtib Çelebi, Mustafa b.Abdullah,
- Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn, Neşr:
Muhammed Şerefüddin Yalçın, Maarif Bakanlığı Matbaası,
1941, 1943.

- el-HAFFACI,
- Şerhu'ş-Şifa, İstanbul, 1267.
- İbn HALDUN, Abdurrahman b.Muhammed,
- el-Mukaddime, İstanbul, 1945.
- İbn HALLİKAN, Ebû'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b.Muhammed b.Ebî Bekr,
- Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zemân, Beyrut, 1977.
- el-HANSARI, Muhammed b.Bakır,
- Ravdatu'l-Cennât, Tahran, 1307.
- el-HARİRÎ, Hasan b.Muhammed,
- Makamat,
- el-KEHHALE, Ömer Rıza,
- Mu'cemü'l-Müellifin, Beyrut, 1957.
- İbn HİŞAM, Ebû Muhammed Abdullah b.Abdullah,
- Avdahu'l-Mesâlik ila Elfiyeti İbn Mâlik, Beyrut, 1979.
- HULAYF FETHULLAH,
- Fahrüddîn er-Râzî ve Mevkifuhu mine'l-Kerrâmiye (Mastır Tezi), Külliyyetü'l-Adâb bi Cami'ati'l-İskenderiye, 1959.
- HUCR HALİL,
- el-Mu'cemi'l-Arabî el-Hadîs Laros, Paris, 1973.
- İbnu'l-İBRÎ, Ebû'l-Ferec b.Hârûn,
- Tarih Muhtasarüddüvel, Beyrut, Tarihsiz.
- İbnu'l-İMAD, Ebû'l-Felah Abdu'l-Hay b.Ahmed b.Muhammed,
- Şezerâfü'z-Zehab fi Ahbâri Men Zeheb, Kahire, 1350.
- İSMAİL PAŞA, el-Bağdadî,
- Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asâru'l Musannifin, İstanbul, 1951.
- İZMİRLİ İSMAİL HAKKI,
- Türk İslâm Filozofları, İstanbul, 1973.
- İbn KAYYİM el-CEVZİYYE, Şemsuddin Ebî Abdillah Muhammed b.Ebî Bekr b.Eyyûb,
- et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'ân, Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî, Riyad, Tarihsiz.
- İ'lâmü'l-Muvakkı'în an Rabb'il-Alemin, Tahkik. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır, 1960.
- İctimau'l-Cuyuşi'l-İslâmiyye, Hindistan, Tarihsiz.
- İbn KESİR, İ'madüddin Ebû'l-Fidâ İsmâil,
- Tefsir Kur'ân'il-Azim, Beyrut, 1969.
- el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut, 1978.

- KELEBAZÎ, Ebû Bekr Muhammed,
- et-Tasarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Neşr: Muhammed Emin en-Nevavi, Kahire, 1969.
- el-KURTUBÎ, Eb Abdullah Muhammed b.Ahmed el-Ensârî,
- el-Ca'miu li Ahkâmi'l-Kur'an, Kahire, 1968.
- KÖPRÜLÜ FUAD,
- İslâm Ansiklopedisi, (VI/XII. asırlarda Harizmşahlar sahasında ilmi ve fikri hayat), İstanbul, 1972, 1974.
- MACİD FAHRÎ,
- İslâm Felsefesi Tarihi, Trc. Kasım Turhan, İstanbul, 1978.
- el-MAKDİSÎ, Ebû Şame,
- et-Terâcim, Kahire, 1962.
- ez-Zeyl ala'r-Ravzateyn, Kahire, 1947.
- MUHSİN Abdülhamid,
- er-Râzî Müfessiren, Bağdad, 1974.
- İbn MANZUR, Cemaluddin Ebû'l-Fadl Muhammed b.Mukrim,
- Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1955.
- el-MERAĞÎ, Ahmed Mustafa,
- Tefsiru'l-Merağî, Mısır, 1953.
- MUSLİM, Ebu'l-Huseyn el-Haccâc,
- Sahihu Muslim, Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbakî, Neşr: er-Riâsetü'l-Amme li Şuûni'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn, Riyad, 1980.
- en-NEŞŞAR, Ali Sâmi,
- İ'tikadatu Fırakı'l-Müslimin ve'l-Müşrikin, Kahire, 1979.
- RAĞİB el-İSFEHANÎ, el-Huseyn b.Muhammed,
- el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, Mısır, 1970.
- er-RAZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b.Ömer b.Huseyn el-Kureşî,
- Mefâtihi'l-Gayb (et-Tefsiru'l-Kebîr), Beyrut, Tarihsiz,
- Münazarât, Beyrut, 1966.
- el-Muhassal, Tahran, 1980.
- er-RAZÎ, Muhammed b.Ebî Bekr b.Abdülkadir,
- Muhtarî's-Sıhah, Beyrut, 1978.
- es-SAFEDÎ, Halil b.Aybeg,
- el-Vâfi bi-l-Vefeyât, 1981.
- SEYİD KUTUB,
- fi-Zilâli'l-Kur'an, Beyrut, 1977.
- SİBT; İbnu'l-Cevzi, Şemsuddin Ebî'l-Muzaffer Yusuf b.Kızıoğlu,
- Mir'âtü'z-Zemân fi Tarihi'l-Ayân, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968.

- es-SUBKÎ, Tacuddin Ebî Nasr Abdülvehhâb b.Ali,
- Tabakatü'ş-Şafiiyye, Mısır, 1964.
- es-SUYUTÎ, celâleddin Muhammed b.Ahmed-Celâleddin Abdurrahman,
- Tefsiru'l-Celâleyn, el-Mekkebetü'l-Şe'biye, Tarihsiz.
- SOFUOĞLU, Mehmet,
- Sahih-i müslim ve Tercemesi, İstanbul, 1967.
- eş-ŞEHRİSTANÎ, Ebü'l-Feth Muhammed b.Abdülkerim,
- el-Milel ve'n-Nihal, Neşri Muhammed Seyyid Keyl'ani,
Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1982
- eş-ŞEVKANÎ, Muhammed b.Ali b.Muhammed,
- Fethu'l-Kadir, Beyrut, Tarihsiz.
- et-TABERÎ, Ebü Ca'fer Muhammed ibn Cerir,
- Ca'miu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an, Mısır, Tarihsiz.
- TAŞKÖPRÜZAZE, Ahmed,
- Mevzuatu'l U'lüm, Trc. Kemaleddin Muhammed Efendi,
İstanbul, 1313
- Miftahu's-Saade, Kahire, 1968
- ibn TEYMİYYE, Ahmed, ebul-Abbas,
- Mecmu'u Fetavâ, Neşr: er-Riâsetü'l-Amme li şuûni'l-
Harameyni'ş-şerifeyn, Riyad, 1981.
- Muvafakatu sarihi'l-Akl, Mısır, 1321
- ibn Ebî USAYBİA, Muvaffukuddin Ebül-Abbas Ahmed b.el-Kasım,
- U'yunu'l-Enba f'i Tabakâti'l - Etibba, Beyrut, 1956.
- ULUDAĞ, Doç.Dr.Süleyman,
- Fahrettin Râzî, Ankara, 1991
- İbnu'l-VERDÎ, Zeyduddin Ömer b.Muzaffer,
- Tetimmetu'l-Muntasar fi Ahbâri'l-Beşer, Beyrut, 1970.
- Tarihu ibn verdî, Mektebetü'l-Hadise, 1969.
- UZUNÇARŞILI , Prof.İsmail Hakkı,
- Osmanlı Tarihi, Ankara, 1957
- Osmanlı Devletinin ilmiye Teşkilatı, Ankara, 1965
- YAFÎ', Abdullah b.Esed,
- Mir'atu'l-Cinan ve ibretu'l-Yakzan, Haydarabad, 1339.
- YILDIRIM Celal,
- islami Araştırmalar Dergisi, C.3,s.2, s.80, Ankara, 1989.
- ez-ZAMAŞERÎ, ebû'l-Kasım Car'ul-Allah Muhammed b.Ömer,
- el-Keşşâf an hakâik Gavâmidi't-Tenzîl ve U'yunil Ekâvil fi
vucuhi't-Te'vil, Beyrut, 1947.

- ez-ZEHEBİ, Muhammed Huseyn,
- et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, Kahire, 1976.
- ez-ZEHEBİ, Şemsuddin Muhammed b.Ahmed b.Osman,
- Tarihu'l-İslâm ve Tabakatü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm, Mısır,
1977.
- Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdir -Ricâl, Mısır, 1963.
- ez-ZİRİKLİ, Hayruddin,
- el-Alâm, Beyrut, 1969
- John-David Yule,
- Phaidon Bilim ve Teknoloji Ansiklopedisi,
Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
- Larousse Hayat Ansiklopedisi, Güçlü Gazetecilik,
Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul, Tarihsiz
- Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet
Yayınları, 1993.

V.A. YÜSEKÖĞRETİM KURULU
DEĞERLENDİRME VE YERLEŞTİRME BİRİMİ

"Creation of Man According to Fahreddin er-Razi"

MA Thesis Submitted to the Institute of Social Sciences of
Ankara University

Supervisor
Prof. Dr. Salih Akdemir

Presenter
Hüseyin Çelik

My MA thesis consists of two chapters excluding introduction.

In the introduction I tackled life and works of Fahreddin er-Razi and tried to show his prominiency in some subject retaled to the creation of man, his formation in the light of Quranic verses. As is known, Fahreddin er-Razi is a renowned commentator and left us many significant works on sundry Islamic disciplines. But his opinions on creation and formation of man has not, so far, been dealt with. And to me, this is a huge deficiency on the part of Islamic disciplines.

In the first chapter his ideas on embriology, nutfetun emşac and the three vagues has been tackled. When we compare his ideas to the modern contemporary medical though we see that without deweloped techniques he succeeded in forming a coherent system. His opinions on these formation periods that's man's being formation in his mothers Womb is agree with what the contemporaries say.

In the second chapter his opinions on Qur'anic terms of sulb, teraib, alaka, mudga and so on has been dealt with. Because of undeveveloped techniques in his age his ideas on these items are partially wrong. The other commentators share the same fate in this context. I mean they were wrong in their interpretation about these periods.

This is the unique research in this field. By God willing it will contribute it's successors as a introductory.